

sanari : quædam purioris Latii Patribus minus usitata, auctori condonanda : omnia vero pia, orthodoxa, et adversus novos Arianos, Nestorianos, Pelagianos commodissima. Opus per particulas distribuimus, ut notis nostris quarumdam emendationum et illustrationum indicarem rationes : Irenæi operibus Conflictum adjunximus, quod etiam iste plurimas contra Deum hæreses refellat : et quod illius edendi tum commodior esset ratio. Hoc itaque bene fructu, et nostris pro Christiana pietate studiis et laboribus Christiano animo fave. Coloniae Agrippinæ 1595, Septembris 16.

III.

Ex *Autberti Miræi Auctuario de Scriptoribus Eccles.* cap. 117.

Arnobii catholici et Serapionis Ægyptii *Conflictus de Deo trino et uno, de duabus in Christo substantiis in unitate personæ, de gratiæ et liberi arbitrii concordia*, in duos libros distributus, a Francisco Feu-Ardentio 1593, Leodici, in monasterio S. Jacobi repertus, et ab eodem 1595 Coloniae cum notis est editus. Eundem Conflictum post ea Colonienses 1618 in tomum V Bibliothecæ Patrum retulerunt. Hujus porro lucubrationis parens vulgo vocatur *Arnobius Junior*, et putatur ætate S. Leonis Magni, aut paulo post vixisse.

Cæterum eo fere tempore quo Hadrianus VI creatus est pontifex, in Francodulensi cœnobio, inter Wormatiam et Spiram, inventi sunt *Commentarii in omnes Psalmos Davidis*; quos Trithemius, Erasmus, Bæreus et alii *Arnobio Seniori* (de quo Hieronymus in Catalogo c. 79) non recte attribuunt. Bellarminus

amentarios esse setum hujus *Arnobii Junioris*. Ut ut sit, sapiunt Pelagianismum.

IV.

Ex *Gulielmi Cave Historia litteraria de Scriptoribus Eccles.*, pag. 289.

Arnobius, Junior vulgo dictus, ut ab *Arnobio Afro* distinguatur, gente, ut videtur, Gallus, clarebit circa ann. 460, ut ex inscriptione *Commentarii in Psalmos Leontio Arelatensi et Rustico Narbonensi episcopis nuncupati colligitur* : Leone certe aliquantulum posterior, quem passim laudat. Exstant sub illius nomine :

Commentarius in Psalmos Davidis cl., *Arnobio Afro* male ascriptus. Prodiit seorsim *Basil.* 1522; deinde ab Erasmo editus *Colon.* 1532, in-8°; denique a Laurentio de la Barre emendatus *Paris.* 1639. Exstat et in *Bibliotheca Patr.* tom. VIII, p. 203.

Annotationes ad quedam loca evangelistarum, quæ habentur editæ *Basil.* 1543, in-8°, et a Scotto, recognitæ *Paris.* 1639.

Altercatio seu Conflictus cum Serapione Ægyptio de Deo trino et uno; de duabus in Christo substantiis et unica persona, et de gratiæ ac liberi arbitrii concordia, in duos libros divisa. Opusculum istud, nescio qua auctoritate ductus, inter *Vigilii Tapsensis Opera* reponit Casimirus Oudin. Certe præter codicum mss. fidem, illud sub *Arnobii* nomine ante annos octingentos citavit *Alcuinus*. Primus edidit *Franciscus Feu-Ardentius* ad calcem *Irenæi Colon.* 1596. Habetur in sequentibus omnibus *Irenæi* editionibus, et in *Biblioth. Patr.* tom. VIII, pag. 236.

ARNOBII CATHOLICI

ET SERAPIONIS

CONFLICTUS

DE DEO TRINO ET UNO; DE DUABUS IN CHRISTO SUBSTANTIIS IN UNITATE PERSONÆ;
DE GRATIÆ ET LIBERI ARBITRII CONCORDIA.

LIBER PRIMUS.

I. — ^b Supervenientes Ægyptii, qui, ut ostenderent *Dios*, Jannes videlicet et Mambres, quos memorat *Apostolus* (*1 Tim.* iii, 8) famulo Dei *Moseo* quibusdam

FR. FEU-ARDENTII NOTÆ.

^a Infra, secundæ congressionis initio libellus iste vocatur *Altercatio*, quo nomine et a quibusdam citatur : sed cum ante plurima sæcula *Conflictum* *Alcuinus* nuncupaverit; eundemque titulum auctor libro suo præfixerit; insuper, sic frequenter postea nominetur, hanc appellationem retinimus. Addidimus porro, de Deo trino et uno, etc., quod his tribus præsertim capitibus in eo disseratur. Primum contrariis licet hæresibus convellere nitebantur *Sabelliani* et *Ariani*; secundum *Eutychni* et *Nestoriani*; postremum *Manichæi* et *Pelagiani* : quorum assectæ etiamnum *Leonis Magni* R. P. tempore quo initum fuisse hunc Conflictum existimamus, doctrinæ catholicæ

obstrepebant. Certe constat hunc Leonem primum cum adhuc esset diaconus, quemdam *Julianum Pelagianæ* hæresis satorem repressisse; constitutum quoque in pontificatu *Manichæos* expugnasse; *Eutychnem* vero perdoctis scriptis confutasse atque damnasse, ut ex *Epistolis* ejus ad eundem *Eutychnem*, *Flavianum*, et *Constantinopolitanos*; etc., pervium est (*Prosper ad annum 16 et 20 Theodosii*).

^b Exordio summam totius Conflictus rationem exponit, id est, qua de re, a quibus quibusque iudicibus, initus ac terminatus fuerit. Manifestum est autem ex historia illius sæculi, et actis secundæ ac infamæ *Ephesinæ synodi*, non modo *Dioscorum*

præstigiis restituisse : ita et hi veritati resistentes, A cum hanc nobis calumniam imponere niterentur, quod fides nostra de incarnatione Dominica a recti itineris tramite deviare; hoc ab eis tandem impetravimus, ut cessante seditione verborum, singulis ex utraque parte altercantibus, cæteri Cognitorum loco sedentes, singulos tantum esse iudices permitterent, quibus liceret pro merito conclusionum dare sententiam : factumque est ut Arnobius a parte sedis apostolicæ defensor fieret, et Serapion a synedrio Ægyptiorum altercator existeret : iudices vero essent a parte catholica Decius Constantius, et a parte Ægyptiorum Ammonius.

II. — Hoc autem ordine cœptum est negotium. Serapion dixit : Antequam ad hoc veniamus, ^a quod vos Homuncionates arguamus, dicentes, duas naturas B esse in Christo, duasque substantias, cupio scire, quis sis? — Arnobius dixit : Sum plane servus Christi, et tam catholicæ fidei quam veritatis assertor. — Serapion dixit : Ipsa fides tua quid credat, edicito. — Arnobius dixit : Deum omnipotentem, omnium creatorem, unum credo. — Serapion dixit : ^b Hunc Deum, quem unum credis, unde nosti quod omnipotens, omniumque creator sit? — Arnobius dixit : Quia ipse virtutibus magnis se manifestare dignatus est generi humano. — Serapion dixit : Quibus virtutibus? — Arnobius dixit : Ut antiquiora præteream, provinciarum turæ terra testatur, ^c quod decem plagis percussa regem suum perdidit cum suo exercitu, irascentibus pene omnibus elementis, quod in Deum creatorem omnium rebellis existeret. Populum autem, quem de gladio ejus *in manu forti et brachio excelso* eripuit, per fanulum suum Moysem fecit, quod ipse sit Deus, et non sit alius præter ipsum. Si contravenire disponis edicito. ^d — Serapion dixit : De

his locis, in quibus concordat fides nostra, transeamus. — Constantius et Ammonius iudices electi dixerunt : Constat Arnobium satisfecisse de uno omnipotenti Deo, et assertioni ejus Serapionem consensisse; aut si non est ita Serapion edicat. — Serapion dixit : Ego Arnobium scire studeo, utrumnam in aliis non erret fides ejus, ne forte si alia præter ista, de quibus quæstio est, quæ possint jure refelli et occasionem hujus temporis omittentes, ^d ne hic aliquid egisse videamur. — Cognitores dixerunt : Dicat Arnobius, utrum permittat hunc alia querere, præter ea de quibus orta videtur esse contentio. — Arnobius dixit : Non abouo mihi inquirendi ab eo quæcumque voluerit, ne locum mihi inquirendi ab eo quæcumque voluero, videar amputare.

III. — Iudices memorati dixerunt : Dicat Serapion quæ sint, quæ ab eo velit addiscere. — Serapion dixit : Istum unum Deum liberatorem Hebræorum, solum dices esse Deum an forte alterum? — Arnobius dixit : Deus Hebræorum *Deus unus est* (*Deut. vi, 4*). Quando audis, *Deus unus est*, alterum Deum omnino non quæras. — Serapion dixit : ^e Ergo Judaica est tenenda assertio, qua solus et unus Deus Hebræorum Deus predicatur et creditur? — Arnobius dixit : Deum Judæi sic predicant solum, ut negent Filium ejus; negent simul cum eo unum esse, qui natus est de Spiritu sancto ex Maria virgine. — Serapion dixit : Iste qui natus est de Spiritu sancto ex Maria virgine, ipse unus an est alius? — Arnobius dixit : In Deitate unus, ^f in generatione vero sic est alius, ut Deus unus esse non cesset Pater et Filius. Deus enim tunc vere unus creditor et integra in eo Divinitas non negatur. — Serapion dixit : Et quomodo integra in eo Divinitas credenda est? — Arnobius dixit : Tunc integra in eo Divinitas non negatur,

FR. FEU-ARDENTII NOTÆ.

Alexandriæ, quæ caput fuit Ægypti, episcopum; sed et multos ejus provinciarum episcopos, ac trecentos etiam monachos Eutychiæ hæresi depravatos, et ea de causa concilii Chalcedonensis sententia sacrorum communionem privatos fuisse, adeo etiam inter Ægyptios illa pestis invaluerat. Apposite vero non hi tantum, sed et cæteri omnes hæretici cum magis comparantur : quandoquidem et divinæ veritati suas præstigiâs et strophas impudenter opponant, et cum dæmonibus maleficis hominibus magnam habeant consensionem. Hoc de Simone mago, Menandro, Marco, Carpocrate, Cerdone, aliisque priorum sæculorum hæresiarchis testificantur Irenæus, Tertullianus, Eusebius ac Epiphanius : nos idem de novissimis non uno semel loco notum fecimus. Nemo etiam inficiari potest magicas artes in Galliam, Germaniam, Poloniam, Livoniam, Suetiam, Daciam et Angliam, ex admissio Calvinismo plus a quinquaginta annis invaluisse, quam a mille et quingentis antea invaluerat.

^a Homousianorum cognomen catholicis impositum per Arianos, adhuc illo sæculo perseverasse, multis in locis ostendit Victor Uticensis libri de Persecutione Wandalica. Notandum tamen Homuncionitas a Prudentio non catholicos, sed Ebionitas, Samosatianos aliosque hæreticos vocari et confutari, eo quod Christum purum hominem esse, nihilque divinæ essentia ac virtutis habere contenderent.

^b Attende in Serapione hæreticorum disceptantium mores, de quibus Apostolus ait : *Semper discen-*

tes, et nunquam ad scientiam veritatis pervenientes (II Tim. iii). Et Tertullianus : *Nunquam ordinariæ quæstiones tractant*, etc. (*Lib. de Præscript.*). Reipsa compertum est, eos in statu quæstionis propositæ nunquam consistere : sed pro vertiginis spiritu quo semper agitantur, aliam aliamque subinde et quartam quintamque cumulare importunissime, ut ordine disputandi turbato, velut colubri gliscentes elabantur; ceu sepium more, quæ atramentum habent pro sanguine effusa veritatis luce in tenebris effugiant, et victi non videantur. Cæterum, *Ubi vera fides est*, ait Chrysostomus (*Hom. I in Epist. ad Tim.*), *nulla quæstionum necessitas est; quæstio nempe fidem tollit. Qui enim quærit, nondum invenit; qui nondum invenit, nondum credit; fides autem animum cogitationemque facit conquiescere.*

^c Quid si legerimus, *quæ decem plagis?*

^d Lubens legerem, *nihil hic egisse.*

^e Judæi sexcentis prophetarum testimoniis convicti, Deum quidem Patrem esse fatentur; sed hujus mundi ac cunctorum hominum creatio, e, nunquam vero coæterni atque consubstantialis Filii generatione. Quinimmo istud ascribunt blasphemiarum, Christum lapidibus petentes, quod seipsum affirmare esse Filium Dei : sicque personarum pluralitatem cum Deitatis unitate docentes ferre non possunt.

^f De æterna loquitur, qua sic vere a Patre ingenerato, et a Spiritu ab utroque procedente alia est persona, ut tamen unicus et verus Deus esse cum eisdem non desinat.

si Pater cum Filio et Spiritu sancto Deus unus penitus non negatur. — Serapion dixit : Eliciens me de synagoga synedrio, ^a in Sabellii me insaniam induxisti : qui unum Deum Patrem et Filium et Spiritum sanctum confitetur. — Arnobius dixit : Si vere unum Deum diceret Sabellius, Filium ejus et Spiritum sanctum non negaret. Negat enim verum Patrem, qui verum Filium non dicit, negat Spiritum sanctum, qui integra Trinitate Deum integrum esse non credit. — Serapion dixit : Ego tibi Sabellium lego anathema dicentem his qui Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum ausi sunt denegare ad convincendam Trinitatem. — Arnobius dixit : ^b Sed ipsum se Patrem, ipsum se Filium, ipsum se Spiritum sanctum impiissima defensione contendit. Nos autem Patrem dicimus et credimus qui genuit Filium : et est Pater unicus Filii sui ante tempora geniti.

IV. — Serapion dixit : Nolo me in altum ducas ; et de hoc jam agas, quod ante tempora genuit. Hinc me prius egredi facito, quia te tres deos dicere intelligo. — Arnobius dixit : Intellectus tuus errorem patitur.

^c Nam debes me meminisse dixisse, te vere unum Deum integrum confiteri, cum Patrem et Filium et Spiritum sanctum unum Deum ita credideris, ut nisi putative dicas Patrem, sed verum Patrem, qui genuit verum Filium. — Serapion dixit : Ergo et alius, et alius, et alius est. — Arnobius dixit : Alius, et alius est ; et tamen unus Deus est. — Serapion dixit : Hoc stare non potest, ut alius sit Pater, qui genuit ; et alius sit Filius, qui genitus est : ita ut non sit ipse Pater, qui est Filius, et tamen unus Deus sit. — Arnobius dixit : Ego in teipso assignabo tibi duas personas habere unam substantiam. — Serapion dixit : ^d Cesset ars dialectica. — Arnobius dixit : Ars dialectica in rebus obscuris ingreditur, ut videatur esse verum quod verum est. Ego autem promitto me in teipso ostensurum personas duas unam habere substantiam : in te, inquam, quia dialexeos [*Forse διαλεκτικῶς*] me agere, et non simpliciter autumas. — Serapion dixit : Doce ergo simpliciter aliquas in me duas personas unam habere substantiam. — Arnobius dixit : Ecce in uno capite tuo duo sunt oculi, sed est substantia eorum unus aspectus : duæ nares, sed unus odoratus est : duæ aures, sed unus auditus est. Quod si unius substantiæ in te ista bina continent unitatem, non vis

in Deo Patre et Filio vere duas personas ^e unam habere substantiam? — Serapion dixit : Incongrua comparatio esse dignoscitur, ut de incorporeo corporea membra in exemplum assumas. — Judices dixerunt : Frustra quæreris de corporeis membris ab Arnobio sumptum exemplum. Si enim corporea membra oculorum, narium et aurium in suis formis divisa, et a se invicem quasi in suis cubiculis manentia, hanc obtinent unitatem substantiæ, ut uno lumine, uno odoratu, uno fruantur auditu : quanto magis Deus, qui incorporeus esse fatendus est, unam cum Filio suo substantiam habens, unam etiam cum eo obtineat omnipotentis majestatem? — Serapion dixit : Acquiesco quidem rationi corporeæ : sed nisi incorporea fuerint exempla, ad incorporeum illa duci non patior. — Arnobius dixit : Deprecor, Judices, ut indulgenter feratis vestram reuuentem sententiam. Non enim expavesco illa incorporea exempla quærentem, cum verum Patrem, verum Filium, verum Spiritum sanctum, vere tres : vere unum confiteor omnipotentem et credam. Compellatur sane Serapion de hac interrogatione profiteri silentium, cum sicut de corporeis, ita et de incorporeis, exempla protulero, quibus astruam tres personas in una esse substantia. — Judices dixerunt : ^f Edicat Serapion ad hujus rei probationem hoc solum deesse, ut ab Arnobio incorporea proferantur exempla. — Serapion dixit : Satisfactum fatebor sane cum incorporea exempla ita fuerint sicut corporea evidenter expressa. — Arnobius dixit : Nanquid possumus in uno homine aliquo perfectam dicere sapientiam esse, in quo minime sit memoria aut ingenium, aut intellectus? — Serapion respondit : Quomodo perfecta potest sapientia credi, cui unum de his tribus deesse potuerit? — Arnobius dixit : Ergo si ita est, immo quia ita est ; sicut in una sapientia tres istæ incorporeæ personæ subsistunt, id est memoria, et ingenium, et intellectus, et cum tres sint, non tres faciunt, sed unam sapientiam perfectam, si tota tria perfecta fuerint : ita una Deitas perfecta erit in fide nostra, cum perfectum Deum credamus Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum unam Deitatis omnipotentiam obtinere. Et sicut non est integra sapientia, ubi quidpiam de ingenio, aut de memoria, aut de intelligentia defuerit ; sic nec est integra fides in homine eo, qui in Patre quidpiam, aut

FR. FEU-ARDENTII NOTÆ.

^a Sabellius nolens Judæis omnino subscribere, Trinitatem in Deo fatebatur, sed nominum, officiorum ac proprietatum solummodo, non autem proprie dictarum personarum, veluti de eo et sectatoribus testificatur Dionysius Alexandrinus, Epiphanius, Hilarius atque Theodoretus, etc. Viderint Calviniani personæ veram fitionem cum suo Calvino pervertentes, quam turpiter ad Sabellianos deficiant.

^b Codex vetus nominis Arnobii oblitus, istud Serapioni tribuit. Deinde tertio repetit, si Patrem, si Filium, si Spiritum ; nos se reposuimus. Postremo, contendit, pro contentis scripsimus.

^c Vetus codex : Nam debes me meminisse dixisse te vere unum Deum integrum confiteri, eum Patrem, etc., nos confiteri, cum Patrem legendum judicavimus.

^d Cum hæretici paralogismis et meris fallaciis tan-

tum suos errores stabilire conentur, non mirum si a dialectica, quæ sophismata detegere et refellere docet, ut plurimum abhorreant. Hinc enim Donatiste cum Augustino congredi volebant, quod hac disserendi arte peritus et munitus esset. Et novorum Ubiquistarum alter antistes Smidelinus, in colloquio Badensi, jussus (secundum pacta) in modo et figura syllogismos nectere, et secundum dialecticorum regulas disputare ; cum id præstare non posset, in hanc præclaram disciplinam invectus, cum fanaticis opinionibus suis theatro exhibitus et pulsus : paulo post incerore confectus animam exhalavit.

^e Vocem unam adjecimus.

^f Vetus codex : Edicat Serapion ad hujus reprobationem hoc non solum deesse, etc. Et paulo post : Satisfactum fateor, pro quo nos fatebor collocavimus.

in Filio, aut in Spiritu sancto, quantum potest unius puncti mensura esse, offenderit. Oculorum enim interiorum lumen esse fides; et sicut, si acu tenera aliquam partem pungas in oculo, totum lumen conturbas atque debilitas, ita etiam cum erratum fuerit in hac sancta Trinitate in aliqua parte quantum concedetur atomo, vel momento, vel puncto, totum serenum lumen fidei convertit in nubium: et semel jam animus vulneratus, nil præter tenebras videt. — Judices dixerunt: Serapion, qui ideo non acquievit corporeis exemplis assumptis, quia videbantur ei incorporeis aptari non posse; cedat incorporeis necesse est prolata exemplis, ut vere unam Deitatem veris tribus personis fateatur rationabiliter esse assignatam.

V.—Serapion dixit: Permittite me, Judices, ab eo inquirere quæ sequuntur. — Judices dixerunt: Sicut non permittis ea quæ justè finita sunt iterare, ita non prohiberis, quæ non sunt intimata proponere. — Serapion dixit: Patrem et Filium ad comparationem primo corpoream, secunda incorpoream ducens, unam Deitatem in his duobus, id est, in Patre et Filio docuisti: modo Spiritum sanctum nosse volo quid esse commemoras: quoniam sentio quod patrem duos filios habere credas. — Arnobius dixit: Nisi te ad rationem humanam duxero, non potes pertinere ad divinam. — Serapion dixit: Duc quocunque volueris, tantum ut me facias ad rationem pervenire Spiritus sancti. — Arnobius dixit: Interrogo te ut dicas mihi, cum dixerit rex: *Edificetur forum, aut palatium, vel aliquid hujusmodi, hic sermo qui ex ore regis egressus est, ego puto quod ipse fecit fieri quod non erat.* — Serapion respondit: Constat quod hic sermo ex ore regis egressus, facti fieri quod non erat. — Arnobius dixit: Ergo sermo Patris ex ore procedens, virtute plenus facit omnes visibiles creaturas. — Serapion dixit: Iterum me ad Patrem et Filium revocasti, cum ego Spiritum sanctum a te nascentem inquiram. — Arnobius dixit: Non potes invenire nascentem Spiritum sanctum, sed procedentem. — Serapion dixit: Ipsam jam processionem ostende. — Arnobius dixit: Non tibi dixi, quoniam impatienter audis ea quæ te potuerunt perducere ad indaginem veritatis. — Serapion dixit: Patienter audiam,

A sequar quo volueris, jam mihi Spiritum sanctum ostende quid sentias. — Arnobius dixit: *b* Prius est ut fatearis de Filio suo dixisse Patrem: *Eructavit cor meum verbum bonum* (*Psal. XLIV, 1*). — Serapion dixit: Etiam si negare voluerim, præsentem me omnes qui audiunt, confutabunt. — Arnobius dixit: Sermo cum ex ore Patris nasceretur, qui omnia visibilia et invisibilia sua virtute creavit, nunquam potuit sermo sine sancti Spiritus flatu procedere. — Serapion dixit: Ergo duo sunt filii, qui ex ore Patris egressi sunt, Sermo scilicet et Spiritus. — Arnobius dixit: Erras in auditu. Excidit enim tibi, quia dixi te prius ad exemplum regis qui imperavit fora fieri, aut palatia, aut thernas; et adjeci: Sermo imperii ejus tantam virtutem obtinuit ut fierent quæ nunquam fuerant. Hæc tu certam hominibus confirmasti. Responde nunc iterum, si ita est? — Serapion dixit: Ita est. — Arnobius dixit: Ergo si ita est, immo quia ita est: responde mihi: Utrum sermonem hunc natum ex ore imperantis, justa ratione confirmetur? — Serapion dixit: Justa ratione natum sermonem assentior. — Arnobius dixit: Nunquid cum nasceretur sermo jubentis, qui egressus ex ore, quæ non erant faceret? Nunquid et flatus, qui procedebat ex eo qui verbum emisit, natus potius quam procedens, poterit aliqua ratione monstrari? Quod si id in homine non potest fieri imperante, quanto magis hoc in Deo? Verbum ex ore generante cadere non potest ut ipse flatus Spiritu sancto plenus Filius dicatur. Sed est Pater qui eructavit Verbum; et Spiritus sanctus, qui a Patre non cessat procedere, habens hanc virtutem quam Filius. Nam *Verbo Patris cæli firmati sunt, et Spiritus oris ejus omnis virtus eorum* (*Psal. xxxii, 6*). Si ita recordaris scriptum edicito. — Serapion dixit: *c* Ita scriptum esse in libro Psalmorum primo nemo est qui nesciat. — Judices dixerunt: De sancto Spiritu satisfactum tibi, evidens est assertio, quam tuus probat assensus: nunc ad ea, quæ nondum dicta sunt, accedamus.

VI.—Serapion dixit: Ecce sicut in una sapientia quæ perfecta est, memoria, ingenium et intelligentiam consentio; sic et Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum in una Deitate esse confiteor. Sed quæro abs te: Si vere genuit Pater? Arnobius dixit: *d* Nihil

FR. FEU-ARDENTH NOTE.

a Ita et magnus antistes Augustinus de eodem mysterio scribit (*Lib. iii de Trin.*): *Nec periculosius alicubi erratur, nec laboriosius aliquid queritur, nec fructuosius invenitur.*

b Hunc quoque psalmum de Christo intelligendum esse non modo Patres Latini et Græci consentiant; sed et Paraphastes Chaldeus de rege Messia, et quod omnium maximum est, Paulus apostolus de Domino Jesu æterno Filio Dei interpretatur (*Heb. i, 8*). Justinus martyr contra Judæos scribens, ait (*Dialog.*): *Certe in XLIV psalmo Christus prædicatur sic: Eructavit cor meum verbum bonum.* Athanasius vero (*Epist. de Sententia Dionys.*): *Quis hominum auditus his Dei Patris verbis, Eructavit cor meum verbum bonum, ausit dicere, Verbum quod ex corda Dei progressum est, ex non entibus existere? Et item rursum (Compendio de Spiritu S.): Si Pater est et Filius, necessum est Filium naturalem et verum esse, hoc est, coessentialem*

Patri. De operibus quidem ait sermo divinus, Ipse dixit et facta sunt; de Filio autem: Eructavit cor meum verbum bonum. Alios interpretes protermitto.

c Epiphanius observavit Hebræos Psalterium in quinque libros partiri. A primo enim psalmo usque ad XL, unum librum faciunt; a XLi usque ad LXXI, secundum librum; a LXXII usque ad LXXXVIII, tertium; a LXXXIX usque ad CV, quartum librum. A CVI usque ad CL, quintum librum numerant. Cæterum etiam huic verum psalm. xxxii: *Verbo Domini cæli firmati sunt*, etc., etiam ad Filium et Spiritum sanctum, qui eadem cum Patre voluntate et potentia cælos condiderunt, pertinere, non modo hic Arnobius, sed et magnus Athanasius serm. 4 contra Arianos, Damasus papa in Symbolo, Epiphanius lib. i tom. II, Philastrius, Fulgentius, et alii orthodoxi constanter docuerunt.

d Lubens legerem fictum, ut huic interrogationi, *Si vere genuit Pater?* corresponderet.

in Deo factum invenies, quam quod est. Hoc est : A Pater enim Pater verus est, verus genitor Filii : verus Filius, verus unigenitus Patris. — Serapion dixit : ^a Antequam generaret Filium, tantummodo Deus fuit ; non tamen Pater ? — Arnobius dixit : Erras in interrogatione : semper enim et Deus et Pater fuit. — Serapion respondit : Ergo non vere genuit. — Arnobius dixit : Vere genuit. — Serapion respondit : Si vere genuit, antequam generaret Deus, Deus fuit : non tamen et Pater simul esse potuit antequam generaret iste, qui genuit. — Arnobius dixit : Ideo errorem pateris, quia humanæ fragilitatis comparationem omnipotentiae divinæ impingis. Homo enim antequam Filium habeat tantummodo homo est : postea vero quam Filium habere cœperit, et homo est, quod fuit ; et pater esse incipit, quod antequam filium generaret B esse non potuit. Hanc injuriam Deo ne feceris. Deus est immutabilis et permanens, nihil in se recipit novum : semper enim fuit et Deus et Pater, nec illi hoc nomen paternitatis accessit : quoniam omne quod accidens est, recedere potest ; et quod recedere potest, etiam deficere potest. Divinitas autem, quæ immutabilis perseverat, nil in se ex accidenti aliquid recipit. Hoc enim est hodie, quod semper fuit. Nihil enim sicut tibi, o homo, deficiet ex præterito, nihilque ei de futuro excrescet : nec sic et tempora dominantur ut tibi, qui fuisti prius infantulus, postea puerulus, deinde juvenis, postea senex, post senectutem tibi finis occurrit. Hoc penitus in Deum si putaveris venire, et stultus ostenderis, et blasphemus execrabilis comprobaris. — Serapion respondit : Avertat hanc C blasphemiam Deus, quæ nunc stultitia nata in ridiculo blasphemantem arguit. — Arnobius dixit : Ergo Deus immutabilis est, an mutatur in aliquo ? — Serapion respondit : Immutabilis est Deus : sed tamen te astruente quod genuit Filium, mutabilis ostenditur. — Arnobius dixit : Reverti habemus ad comparationes aliquas, per quas ostendamus sic nasci, ut inter generantem et generatum nulla possit temporum esse divisio.

VII.—Serapion dixit : Novam rem audio, ut inter generantem et generatum nullum medium possit tempus ostendi. — Arnobius dixit : Ideo cognitores habemus et iudices, ut vereamur nos dicere ostensuros quod ostendere non valemus. — Serapion dixit : Cave

FR. FEU-ARDENTII NOTÆ.

^a Hujusmodi fuisse Arianorum delirationem testatur Alexander Ecclesie Alexandrinæ patriarcha, velut ex ejus ad omnes catholicos epistola referunt Socrates (Lib. I Hist., c. 6) et Nicephorus (Lib. I, c. 8). Athanasius his verbis eam offert (Lib. de Unit. SS. Trinit.) : Deus, inquit Arius, potentia quidem semper, sed effectus non semper Pater fuit : et antequam generaret non erat Pater, sed erat omnipotens Deus. Sed huic insanie sic idem Athanasius occurrit (Lib. xv de Trin., c. 26) : Verum Patrem sempiternum, verus declarat Filius sempiternus, qui de eo natus est : et verum Filium sempiternum, verus Pater demonstrat sempiternus. Ideo nunquam Pater sine Filio, qui semper Filius fuit cum Patre. Augustinus vero ait : Nulla ibi tempora cogitentur, quæ habent prius et posterius : quia omnino nulla ibi sunt. Et iterum : In illa summa Trinitate

ne iterum corporea mihi aliqua exempla afferas quibus nitaris incorporea coaptare. — Arnobius dixit : Jam timeo prudentiam tuam in hæc parte offendere. — Serapion dixit : Non meam prudentiam, sed omnium cognitorum et iudicum. — Arnobius dixit : Audi ergo incorpoream generationem de corporeo homine. — Serapion dixit : In dialecticum sophisma prorumpis. — Arnobius dixit : Dialecticum sophisma duas facies recipit : et ut verum probetur quod astruitur, et non verum ex aliqua parte arguatur. Nunc autem quod dixerò, cum veritatem solum ostendam, et ex nulla parte fallaciæ notam incurrat, quomodo poterit dialecticum quod ingero, argui ? Nunquid nam si dixerò, vox hominis incorporea est, mentior ? — Serapion dixit : Quis enim vocem unquam corpoream dixerit aliquando ? — Arnobius dixit : Non dixit hoc ullus, tamen ego hoc volo dicere quod vox hominis incorporea sit — Serapion dixit : Hoc dicis quod nullus ignorat. — Arnobius dixit : Ex voce verbum nascitur, an vox ex verbo ? — Serapion dixit : Ex voce verbum. — Arnobius dixit : Verbum quod ex incorporea voce natum est corporeum, an incorporeum est ? — Serapion dixit : Incorporeum. — Arnobius dixit : Ecce ex incorporea voce sermo natus incorporeus filius vocis est. ^b An possit posterior inveniri ? Quod si tempus nullum inter verbum et vocem invenire prævales, quomodo inter Patrem et Filium Deum immutabilem medium aliquid tempus invenire poteris ? In hac autem ipsa indagine, etiam Spiritus sancti non est intermittenda tertia persona. Quia cum ex voce nascitur sermo, flatus non nascendo, sed procedendo, egreditur, per quem vocis verbi integritas custoditur : ita et Spiritus sanctus procedens ex Patre, per quem integra et perfecta Trinitas in catholicis definitionibus custoditur, patefacit non fuisse unquam sine filio patrem. — Iudices dati dixerunt : Probabiliter Arnobii assertio sanctum quoque Spiritum cum Patre et Filio evidenter exposuit : si sunt alia quæ nondum dicta sunt, proferantur. — Serapion dixit : Quæ me movent, si non protulero, cassabuntur in animo meo ea quæ explanata sunt, per ea quæ minime prolata ad explanationem pertinere potuerunt. — Iudices dati dixerunt : Videbimur et nos vano labore fatigari audiendo, et vos sine causa laborare dicendo, si ea repetantur quæ finita noscuntur. Unde cavendum tibi

D quæ Deus est, intervallo temporum nulla sunt, per quæ possit ostendi, aut requiri, utrum prius de Patre natus sit Filius, et postea de ambobus processerit Spiritus sanctus, etc.

^b Codex vetus : Filius vocis est, possit posterior inveniri. Cum ex his nullum possemus sensum elicere, addidimus, An possit. De Filio porro æterna generatione scribit Nazianzenus (Lib. III de Theolog.) : Dei generatio silentio est colenda. Et quod sane generatus sit Filius didicisse te magnum quiddam esse concessero : verum quomodo generatus sit nosse, ne angelis quidem datum esse concessero. Et Ambrosius (Lib. de Fid., ad Grat.) : Scire licet quod natus sit : quomodo, discutere non licet. Ephrem Syrus elegantem librum edidit adversus eos, qui naturam Filii Dei scrutari volunt.

est omnimodis et studendum, ne semel exposita et finita, quasi amens revoces adluctamenta verborum.

VIII. — Serapion dixit : Jam quæ ad consensum meum pertingere exposita potuerunt nulla potero ratione iterare : ea tamen quæ ex eis si quæ finita sunt oriuntur, necesse est ut proponam. Et adjecit : Dic mihi, catholice, qui Filium non negas ex Patre genitum, voluntate eum genuit Pater, an necessitate?

— Arnobius dixit : Nec voluntate, nec necessitate.

— Judices dixerunt : Aperi quod dixeris, quia clausum est. — Arnobius dixit : Omnis homo qui vult aliquid aut non vult, si sapientiam ante non habeat, non potest aliquid justum velle vel nolle. Ergo per prius est ut sapientiam habeat ^a quam virtutem, qua possit aliquid vel velle, vel non velle : et ita demum incipiat jam sapere et velle, cum per sapientiam didicerit se habere posse. Querit ergo a me Serapion : Si Pater necessitate genuit Filium, an voluntate? Breviter respondebo de uno. Necessitatem qui patitur, Deus omnino nec dici debet nec credi. Cum ergo de una re absoluta sit questio, altera quæ superest hoc ordine terminanda est, ut interrogem interrogantem me : utrum sit prius sapere rationabiliter, quam rationabiliter velle? — Judices dati dixerunt : Respondeat Serapion his quæ sciscitatur Arnobius. — Serapion dixit : Quis est qui ignoret, quin prius sit rationabiliter sapere, quam rationabiliter velle. —

Arnobius dixit : Si prior est sapientia quam voluntas, præcessit Filius voluntatem, et ante est genitus, quam genitor aliquid vellet aut nollet : quia quando voluntas coepit, jam sapientia, quam ipse confessus es, erat anterior. Et licet ratio a me data tuo jam sit formata consensu, cum diceres, quis est qui nesciat, quod prius sit rationabiliter sapere, quam rationabiliter velle : hæc ratio a me data, tamen apostoli eam Pauli auctoritate firmabo, qua dicit de Dei Filio, quia ipse sit *virtus et Dei sapientia* (1 Cor. 1, 24). — Judices dati dixerunt : ^b Constat Arnobium recte dixisse, nec voluntate, nec necessitate Patrem Filium genuisse, quia Deus necessitatem non habet : voluntatem anteriorem sapientia esse non posse, et humana ratione edocuit, et Apostoli auctoritate firmavit. Si sunt ^B alia à Serapione proferenda pandantur.

IX. — Serapion dixit : Tres personas memoror te dixisse, Patrem genitorem Filii, Filium genitum Patris, Spiritum sanctum ^c procedentem ex Patre, tres istas personas habere Deitatem suam, et integerrimam memorasti. — Arnobius dixit : Ita est. — Serapion dixit : Pater ergo Filius non est, nec ipse Filius qui Pater, nec Spiritus sanctus ipse qui Pater et Filius : sed unusquisque in sua persona perfectus est Deus. — Arnobius dixit : Ita est. — Serapion dixit : Quid ergo nunc ais ad interrogationem meam, cum te interrogem ; et dicas mihi Pater perfectus est Deus,

R. FEU-ARDENTII NOTÆ.

^a Codex vetus, et non virtutem.

^b Non modo a priscis Patribus, sed etiam a Lombardo (Lib. 1. Sent., dist. 6) accurate discussa fuit hæc questio, An volens, An nolens, an nolens : et quod in idem recidit, An libertate, an necessitate Pater genuerit Filium? quæ hic inter Arnobium et Serapionem ventilatur. De hac Orosius scribit ad Aug. : *Voluntate genuit Pater Filium, vel necessitate : sed nec voluntate, nec necessitate ; quia necessitas in Deo non est : præire autem voluntas sapientiam non potuit. Idemque Augustinus refert (Lib. xv de Trin. c. 10) hæreticum versutissime quemdam catholicum interrogasse : Utrum Deus Filium volens vel nolens genuerit : Ut si diceret, nolens, absurdissima Dei miseria sequeretur : si autem, volens, continuo quod intendebat concluderet, scilicet, non naturæ esse Filium, sed voluntatis. Catholicus vero vigilantissime quesivit vicissim ab illo : Utrum Deus Pater volens aut nolens sit Deus : ut si responderet, nolens, sequeretur grandis absurditas et miseria, quam de Deo credere magna est insania. Si autem diceret volens, responderetur ei, ergo et ipse voluntate sua Deus est, non natura. Scribit rursum idem Augustinus (Lib. xv de Trin., c. 20) Eunomium cum non potuisset intelligere, aut credere noluisset unigenitum Dei Filium, Verbum Dei esse natura, id est, substantia Patris genitum, non naturæ vel substantiæ Filium esse dixisse, sed voluntatis : ut hinc assereret, accessisse Deo voluntatem, qua illum gigneret ; sicut nos aliquando aliquid volumus, quod a tea volehamus. Athanasius quoque testatur (Serm. 4 contra Arian.) Valentinianos et Arianos contendisse, Filium quadam excogitatione præcedenteque voluntate paternæ genitum, ut illum adæquarent creaturis, quæ non ex divina substantia, sed beneplacito liberaque Dei voluntate prodierunt.*

Quid porro ad hæc Patres scholastici? Nodum facile solvunt, docentes, Filium non esse genitum voluntate aut præcedente, aut accedente, aut eliciente, aut producente, ut contendebant hæretici : sed bene voluntate cooperante, concomitante ac bene

complacente. Primam solutionis partem confirmant ex his magni Athanasii verbis (Serm. 4 contra Arian.) : *Apostolus non voluntatis, sed ipsius paternæ substantiæ proprium splendorem et sigillum Filium prædicat dicens, Qui cum esset splendor gloriæ, et forma substantiæ ejus (Hebr. 1). Quod si ex voluntate paternæ substantia non existit, clarum quoque est Filium ex voluntate ortum non habere. Certe ipse Pater non dixit : Iste est Filius voluntate genitus ; neque, quem ex placito obtinui : sed simpliciter : Hic est Filius meus, etc. (Matth. xvii). Secundam vero ex eo quod Pater simul est bonus, potens, volens et generans, cum bonitas, potentia et voluntas sint ejus substantia : itaque si bonus et potens gignit Filium, volens quoque producit. Huc pertinent ista Justinii martyris verba (Dialog.) : *Pater voluntate sua Filium genuit. Et Hilarii censure gravissimæ (Lib. de Syn.) : Eos qui dicunt de non exstantibus esse Filium Dei : similes qui dicunt, quod neque consilio neque voluntate Pater genuerit Filium, anathematizat sancta Ecclesia. Si quis nolente Patre dicat natum Filium, anathema sit. Non enim nolente Patre coactus Pater vel naturali necessitate ductus cum nollet, genuit Filium : sed mox ut voluit sine tempore ex se unigenitum demonstravit. Sed de his jam satis.**

^c Non hic tantum Serapion, sed et supra Arnobius tradit Spiritum sanctum procedere a Patre, nulla Filii facta mentione : quod veteribus licuit, antequam adversus errorem Græcorum sententiam suam Ecclesia manifestius explicasset atque definivisset. Non quod eum a Filio quoque procedere negarent, sed quod expressis in Scriptura verbis contenti, id per amplius explicare tunc non esset necesse. Sic enim Theodoretus ait : *Spiritum sanctum ex Deo et Patre substantiam habere didicimus. Cyrillus quoque : Spiritum sanctum ex substantia Dei Patris esse docemus. Et ne Latini desint, Fulgentius etiam ait : Unus est Patris et Filii Spiritus, totus de Patre procedens, totus in utroque consistens.*

Filius perfectus Deus, Spiritus sanctus perfectus Deus. Ita dicis? — Arnobius dixit: Ita dico. — Serapion dixit: Et si ita dicis, a quomodo tres deos esse non credis? — Arnobius dixit: Et si oblivio tui dominatur, non dominatur in universis cognitoribus et iudicibus attributis. Sciunt enim me et duorum oculorum, unum aspectum; duarum aurium, unum auditum; et duarum manuum, unum tactum; et duorum pedum, unum gressum; et duorum labiorum atque unius linguæ, unum memorasse sermonem: et memoriæ, atque intelligentiæ, et ingenii, his tribus unam sapientiam; et tot membris corporeis unius vitæ substantiam; et in quinque sensibus unum intellectum; qui per oculos videndo, per aures audiendo, per os degustando, per nares odorando intelligat. Cum ergo ista omnia disputatio nostra tractasset, et sit de unitate finitum; quæ ratio nos iterum ad ea revocat, quæ sint et mutuo consensu, et iudicium lata inter partes sententia jam finita? Cum dixissem, sicut memoria, et ingenium, et intellectus, unum sapientiæ obtineant munus, ita Pater cum Filio et cum Spiritu sancto unum omnipotentiae suæ permanet regnum. — Serapion dixit: De uniuscujusque perfectione deitatis, nec ego interrogavi, nec tu inde dixisti. Aio nunc enim: Pater perfectus Deus, Filius perfectus Deus, Spiritus sanctus perfectus Deus, tres faciunt deos. b Aut enim tertiam partem unus Deus habet, ut per quaternas unctas tantum tres unam deitatem habeant; aut tres dii sint, si unusquisque in sua deitate perfectus est. — Arnobius dixit: Brevitati studenti mihi, laciniosa disputatione occurris; sed quantum tu in prolixum ire vis, tantum te ego in brevi concludam. c Pone tres pretiosissimas margaritas incomparabiles, unius tamen meriti, in obscuro loco, aut in cæca nocte repositas. Cum tamen venerit lumen diei et solis splendor, quanto amplior fuerit serenitas luminis, tanto erit amplior oculis attendentibus horum trium lapidum pretiosorum splendor. Interrogo nunc: Isti tres lapides incomparabiles antequam manifestarentur a lumine, in sua pretiositate manebant, et pulchritudo eorum in ipsis erat, oculis tamen hominum non parebant? — Serapion

A dixit: Ita est. — Arnobius dixit: Lux quæ eos manifestavit totos tres lapides, una est, an duæ an tres luces sunt diei? — Serapion dixit: Quis negat quod una lux eos manifestare potest, etiamsi mille sint? — Arnobius dixit: Ego quidem tres dixi, tu mille concedis. Si ergo mille lapides pretiosi uno diei lumine d ornatum sui splendoris ostendunt, quomodo non Pater et Filius et Spiritus sanctus unius divinitatis suæ omnipotentiam uno pandunt lumine, deitatem non oculis corporeis, sed oculis cordis, si fuerit fidei catholicæ fenestra adaperata, ut intret per eam sol justitiæ, et suo lumine radiantur? Vere itaque tres lapides pretiosos unius meriti, unius majestatis, unius pulchritudinis, unius diadematis, unius quoque et regni evidenter ostendat, non ut unum bonum, alterum meliorem putes: ut sic unum magnifices, ut ad injuriam alterius alterum magnificentiorum existimes. Unusquisque enim lapis verus ita est, ut nihil e dehabeat quo possit altus verior æstimari; tantum et fides aperiat fenestras animorum, quas sine credulitate nostra nec Deus ipse aliquando patefecit. Non est salvabitur nisi qui credulitatem suam fidei relictæ subdidit, et ipsa aperuerit fenestras intelligentiæ, ut videas istas tres pulcherrimas gemmas in uno regno constructas, unum diadema facere et unum majestatis imperium obtinere. — Serapion dixit: Isti tres lapides licet unius pretiositatis uniusque sint pulchritudinis, tamen a se divisi sunt. — Arnobius dixit: Tu divisionem vidisti trium, sed unum regnum unius diadematis non vides. — Serapion dixit: Unum diadema video, sed in ipso diademate cataclyzomatis arte sunt gemmæ constructæ. — Arnobius dixit: Sicut tibi cataclyzomatis arte sunt gemmæ constructæ, ita hic naturaliter in uno omnipotentis thesauro positæ, illis tantum manifestantur quorum credulitas egerit, ut fides integra aperiat januam thesauri hujus perpetui, ac patefaciat et istam Trinitatis unitatem perfectam, et ipsius unitatis integerrimam unitatem: verum Patrem qui semper fuerit Pater, et verum Filium, cujus semper fuerit Pater. Non enim sicut ante Filius si non fuerit Patris sui, non potest effici Pater Filii sui. Nihil enim

FR. FEU-ARDENTII NOTÆ.

a Non defuerunt priscis temporibus hæretici Trichæstæ, qui ex tribus personis tres deos architectarentur, ut ex Nicephoro aliusque colligitur; qui et nunc (o tempora!) in Transylvania, Hungaria et Polonia ex illis velut scarabei ex stercore renascuntur. Nos horum confutavimus insaniam, ubi Bezam divinam essentiam in tribus personis realiter distinguentem, et Barthasium eandem triplicantem, et in Deo triplicem spiritum confluentem confutavimus.

b Augustinus adversus hanc Arianorum dementia et blasphemiam his verbis fulminat: *Maledictus qui indivisam deitatem Patris et Filii et Spiritus sancti non confitetur. Maledictus qui propria nominâ personarum, tres Deos, aut tres Dominos, aut tres Spiritus confitetur.* Et alibi rursum: *Si quis non dixerit Patris et Filii et Spiritus sancti unam divinitatem, parem majestatem et potentiam, unam gloriam et dominationem, unum regnum atque unam voluntatem, anathema sit, etc.*

Huius exemplo apposite convenit quod Gregorius

Turonensis et Sigebertus referunt: nimirum, *irrum-pente in Gallias Arianismo cum episcopus Vusatensis sacrum publicum faceret, e supernis descendisse super altare tres aquas guttas, quas cum vellent colligere, illæ in tres firmissimas et pellucidas gemmas conversæ, denique in unicam ita conluerunt, ut non jam tres, sed unica, eaque mirifica palam evaserit.*

d Codex vetus, *inormitatem.*

e Nove dictum, pro *careat, destituatur, privetur, etc.*

f Forte, quoddam artificium gemmas disponendi, jungendi, sculpendi vel pingendi, hac voce significat; nisi malis *catachrysomatis* arte legendum.

g Obscurus locus, et qui codice indiget emendatione. Puto tamen eum velle: Ut nullus antea filius dici potest, quam patrem habeat, ita nec pater censeatur nisi filius sit. Sunt enim correlata, quæ posita se ponunt, et perempta premunt; itaque insanum ac impium est imaginari Deum Patrem Filium præcessisse, aut Filium Patre posteriorem esse.

mutatur in eo qui verus Deus est, sed immutabilis A idem semper est, et quo semper fuit Deus, qui vere unus et trinus est, non potest Deus credi qui incipit esse quod non fuit. ^a Ex quo enim est quod Deus est (si tamen dici debet) ex quo est hoc quo Deus est (quod inopia humani sermonis dici permittit) non ipsa ratio majestatis : ex eo enim quod Deus est, ex eo et Pater, ex eo et Filius ejus, ex quo et Deus et Pater est. Nihil enim in se per substantiam habere cœpit, quod ante non habuit. Semper enim cum virtute fuit, quæ est Filius; semper cum flatu suo, qui est Spiritus sanctus. — Serapion dixit : Ad omnia quiesco, et semper fuisse totam Trinitatem confiteor. Sed majorem Patrem quare non credam, cum non nascitur Pater de Filio, sed Filius nascatur ex Patre? — Arnobius dixit : Jam diximus ex voce nasci sermonem, nec ideo vox major est quod ex ipso nascitur sermo : uno eodemque momento et vox sermoque simul oriuntur et flatus. Cessat amplitudo, et diminutio, quod tempus nullum interpolat inter vocem et sermonem et flatum. Nam sermonem esse Filium approbat Pater, sacra Scriptura testante : *Eruclavit cor meum Verbum bonum (Psal. xlii, 1)*. Et quid tam bonum quam Filius, a quo omnis bonitas? Verbum autem eructantis ex corde, sine Spiritu eructantis, et flatu nasci non potuit. Flatus est enim qui procedit, quando nascitur verbum. Unde et paulo ante jam dixi : *Verbo Domini cæli firmati esse a prophetis dicuntur, et Spiritu oris ejus omnis virtus eorum (Psal. xxxii, 6)*. — Judices dati dixerunt : Ex abundanti de invisibili majestate Trinitatis dictum sit ab Arnobio, quod repetitis intentionibus Serapionis ex integro satis cognovimus factum. Si est aliud quod Serapion intimet, pandat.

X. — Serapion dixit : Non sit incongruum hoc quod animi impulsu inquiri, ut exprimas in hac sanæ Trinitate, quis est qui primum obtinet locum?

— Arnobius respondit : Pater primum obtinet locum. — Serapion dixit : De Filio quid dicis? — Arnobius dixit : ^b Et ipse primum. — Serapion dixit : Quid etiam de Spiritu sancto? — Arnobius dixit : Et ipse primum obtinet locum. — Serapion dixit : Ergo non est Trinitas. — Arnobius dixit : Trinitas ita est, ut non dicamus, primus, secundus, tertius : sed unum, duo, tres. — Serapion dixit : Pater primum est, et Filius primus est, et Spiritus sanctus primus est : tres primi, tres dii sunt. — Arnobius dixit : ^c Pone tres imperatores in uno regno, in una concordia, in una sede, in una suavitate, in uno amoris affectu, in una potestate, et quære in ipsis qui primum locum potestatis obtineat. Sine dubio qui toti tres augusti sunt, toti tres primi sunt : secundum vero B locum, et tertium potestatis ab augustis ordinatis habebunt. — Serapion dixit : Ergo primus in his imperatoribus non est, qui inter istos primum cœpit habere imperium? — Arnobius dixit : Inter homines quidem ipse est prior augustus, qui prior cœpit regnare solus; et postea istos aut generando, aut eligendo constituit : in divino autem imperio nunquam invenies ex his tribus unum regnare sine alio. — Serapion dixit : Et quare trium imperatorum, in quo dicere possumus, primus, secundus, tertius, exemplum nobis in medium protulisti? — Arnobius dixit : Ut ostenderem tibi fragilitatem humanam tantam habere gratiam in regno, ut cum pro certo doceatur primus, secundus, tertius, hic ordo per concordiam imperii exclusus, numerum tantummodo teneat; ordinem vero penitus non admittat. Omnes enim hi tres unum regnum, unum imperium, unum augustæ dignitatis fastigium possidentes, hunc habent secundum, qui primus non fuerit, sicut ipsi sunt primi. — Serapion dixit : Tibi nunquid videtur integrum esse, ut divinæ et cœlesti majestati, temporale hoc regnum aptetur? — Arnobius dixit : Et si temporale

FR. FEU-ARDENTII NOTÆ.

^a Arbitror hunc sensum esse : Deus Pater non fuit aliquo instanti seu momento prius Deus quam Pater : sed ab omni æternitate et Deus simul et Pater : cum Filius ei consubstantialis et cœternus semper coexistenter. Hoc palam prædicat et adversus omnes hæreses asserit Irenæus martyr, nimirum Verbum ante omnes creaturas semper cum Patre existisse. Athanasius quoque alicubi laudat Dionysium Alexandrinum scribentem : *Nunquam fuit quando Deus non erat Pater, quod Filius ejus Verbum, sapientia, et virtus nunquam non fuerit*. Et paulo post, ita de eodem dicit : *Jam quia splendor est æternæ lucis, omnibus quoque modis ipse quoque æternus est : luce enim semper existente et splendor semper existit*. Et Augustinus : *Sicut Pater nunquam fuit non Deus, ita nunquam fuit non Pater*.

^b Notum est tam ex hoc loco, quam ex Athanasio, Hilario ac Epiphano, Arianos tantam inæqualitatem inter divinas personas constituisse, ut Patri solummodo tribuerent primum honoris et potestatis locum, Filio vix secundum, Spiritui tertium relinquere : quam hæresim nunc instaurare Calviniani canantur, quando cum suo auctore contendunt, nomen Dei et Creatoris per antonomasiam soli Patri convenire, Filio improprie : Filium etiam secundum divinarum naturam futurum Patri subditum : Patrem esse pri-

mam causam rerum omnium, Filium secundam, Spiritum tertiam : Christum ut Dei vicarium, secundum vel proximum a Patre honoris ac Imperii gradum occupare, etc. Contra vero Scriptura divina clamat : *Hi tres unum sunt*. Et Dei Filius sanctissime et gravissime contestatur, *Ego et Pater unum sumus. Ad eum (pium hominem) veniemus, et mansionem apud eum faciemus*. Hinc Cyrillus ait : *Una Deitas Trinitatis est, una glorificatio, eademque dominatio*. Et rursum : *Abraham in tribus viris ab ipso conspectis Trinitatem consubstantialem cognovit et adoravit*. Assentit et Leo Magnus his verbis : *Non alia sunt Patris, alia Filii, alia Spiritus sancti : sed omnia quæcunque habet Pater, habet et Filius, habet et Spiritus sanctus : nec unquam in illa Trinitate defuit ista communitio. Nulla ibi tempora, nulli gradus, nullæ differentie cogitentur, etc. Item : Ideo beatam Trinitatem unum confitemur Deum, quia in his tribus personis nec substantiæ, nec potentiæ, nec voluntatis, nec operationis est ulla diversitas, etc.*

^c Hujusmodi fuerunt pro tempore Augustus, Antonius et Lepidus, a quibus triumviratus. Simul etiam imperaverunt tres filii Constantini Magni; et postea Honorius, Arcadius, Gratianus : tametsi non tanta consensione animorum quanta decuisset.

imperium hoc mortale, tantam in se continet concordiam pacis, ^a ut qui aliis ætate sit major nascendo, et imperando prius: hic minor, qui post multos annos ac hodie sumpsit imperium; ab ea tamen hora qua est augustus effectus, minor eo qui prior generatione cœpit, esse non possit: quanto magis in hac sanctæ Trinitatis divina concordia, in qua unus nunquam cœpit cœlestis æternique solii tenere imperium; tanta est unitas, ut numero tres computati, unum uniusque potestatis habentes imperium, unus Deus et unus Dominus nuncupentur? In nullo enim a se distat divina natura. Et si ordinem, quem in hominibus prior ætas admisit, æqualitas potestatis excludit; quanto magis divina omnipotentia ubi in Trinitate nullus anterior, ^b nullus est omnino posterior; ita unitas, ita indivisa majestas, ut cum vere trium numerum teneant, vere unus Deus, origo pacis, quietis et tranquillitatis existat. — Judices dati dixerunt: Aut Serapion, si valet, contra hæc proferat aliquid, aut Arnobius hujus assertionis sue breviter colligat summam. — Cumque diuturno Serapion uteretur silentio, Arnobius dixit: Deus noster unus est: nam cum sit Pater et Filius et Spiritus sanctus, nemo autem Christianus tres deos vel dicere audet vel credere; quoniam (ut dixi) in nullo a se divina distat natura: primum enim et secundum vel tertium ordinem, quem inchoatio prima vel secunda vel tertia in hominibus per intervalla temporum facit, in Deo, quæ ante tempora est æqualis inchoatio, in tantum non admittit, ut nec inchoatio

A dici possit, quod ante tempora existit. Cum ergo gradus fieri ex passibus omnibus non possit, qui subdi non potest, numerum servat Trinitatis, ordinem vero unum æqualitatis assignat. Et ideo, ut dixi superius, ^c quia non habet secundum, qui primus est; nec tertium, qui secundus, de primo non nascitur. Tolle distantiam, et quod in Trinitate credideris, primum invenies, ut nullum secundum, vel tertium, sed unum Deum habere gratuleris.

XI. — Serapion dixit: Fateor mihi de universis quæ opposui satisfactum rationabiliter: sed supersunt mihi multa interrogationum capitula, et præcipue incarnationis Dominicæ sacramentis, ^d quæ si insuper non habetis, me interrogare præcipite: quoniam sicut fateor satisfactum mihi ab Arnobio, B ita nostis cognitorum electi, nihil me legali auctoritate gessisse. Video enim tam veteris Testamenti quam novi, hunc Deum Patrem ingenitum, ita genito præponi, ut secundum post Patrem locum obtineat. — Arnobius dixit: Profer ergo Legis divine testimonia, quibus Patrem majorem Filio ostendas. — Serapion dixit: ^e Ipsum Filium Dei considera Salomonis ore testantem: *Dominus creavit me initio viarum suarum in opera, ante sæcula creavit me* (Prov. viii, 12). Ipse autem Deus Pater de Filio per Isaiam prophetam dicit: ^f *Ecce ponam in Sion lapidem offensionis, et petram scandalis: et omnis qui crediderit in eo, non confundetur* (Isa. viii, 14). Ita David de eo canit: *Lapidem quem reprobaverunt edificantes, etc.* (Ps. cxvii, 22). Unde et Isaias dixit: ^g *Hæc dicit*

FR. FEU-ARDENTII NOTÆ.

^a Codex vetus: *Ut cum aliis et a te sit major, etc.*

^b Confirmatur istud Symbolo Athanasii, quo dicitur: *In hac Trinitate nihil prius aut posterius, nihil majus aut minus, etc.* Et Martialis epistola ad Burdegalenses docet tres personas divinas esse unius æternitatis, unius voluntatis, unius essentiae, etc.

^c Vult in divinis primum non dici relative ad secundum aut tertium: quandoquidem numerus ille qui ad generis aut quantitatis rationem attinet, ibidem nullus sit: sed duntaxat transcendens ac infinitus, qui ab ipsis tribus personis non distinguitur. Quod his verbis docet Boetius (*Lib. de Trin. et Unitat. Dei*): *Deus a Deo nullis vel accidentalibus, vel substantialibus differentiis in subjecto positus distat. Ubi vero nulla est differentia, nulla est omnino pluralitas: quare nec numerus, igitur unitas tantum. Nam cum tertio repetitur Deus, cum Pater et Filius et Spiritus sanctus nuncupatur, tres unitates non faciunt pluralitatem numeri, etc. Non igitur si de Patre, Filio, et Spiritu sancto tertio prædicatur Deus, idcirco trina numeratio numerum facit.* Et Augustinus (*Tractat. 39 in Joann.*): *Est aliquid in Trinitate ineffabile, ut et numerus sit, et numerus non sit Pater et Filius et Spiritus sanctus Trinitas. Si tres, quid tres? deficit numerus. Ita Deus nec recedit a numero, nec capitur numero. Quid sunt isti tres, Pater et Filius et Spiritus sanctus? Non tres Dii? Non. Non tres omnipotentes? Non. Non tres mundi Creatores? Non. Hoc ergo solum numero insinuat, quod ad invicem sunt, non quod ad se sunt.*

^d Lubens adderem, molestum aut ingratum, etc., ut oratio integra esset.

^e Hic plurima congeruntur Scripturæ testimonia, quibus veteres Samosateniani, Ariani, Photiniani, cæterique divinitatis Christi adversarii eum in ordi-

C nem creaturarum cogere nitebantur, ut ex scriptis Athanasii, Hilarii, Epiphani, Augustini, Fulgentii, et Vigilii facile est deprehendere. De germano sensu illorum suis locis dicemus: hic tantum de diversâ quorundam lectione aliquid observabimus. Ac primum de hoc Proverbiorum loco, *Dominus creavit me, etc.*, in quo Ariani sententiæ suæ proram et puppim constituebant; recte Basilii, ac Epiphanius judicaverunt, ex Aquile interpretatione, *ἐκτίσθη με*; et verbis Hebraicis, *ADONAI CANANI*, legendum esse, *Dominus possedit me*, seu *instar pulli exclusit ac possedit me*, ut et nunc legit universa Ecclesia Latina: non autem *ἐκτίσθη με*; *creavit me*, ut Ariani contendebant. Et sane perfecte fuit his Scripturarum corruptoribus ex aoristo *ἐκτίσθη*; descendente a verbo *τίσθη*, quod est, possideo; efficere aoristum *ἐκτίσθη*, procedentem a verbo *τίσθη*, quod creare, condere, et fabricare significat, non difficili in transformatione. Accedit Eusebius Cæsariensis consilii a chæreseos Arianzæ ante concilii Nicæni decretum particeps, qui libro tertio ad Marcellum enixissime contendit, eo loco non esse legendum: *Creavit me*, sed *constituit*, aut *ordinavit me*: ut est apud Socratem et Nicephorum.

^f Locus est ab Apostolo Rom. ix, 23, contextus ex Isaiæ viii, 14, et xxviii, 16, secundum editionem Septuaginta, qui quomodo faceret pro Arianorum sententia non satis video.

^g Apud Septuaginta legitur τῷ Χριστῷ μου κύρω, *Christo meo Cyro*. Arnobius igitur legit κύρω, pro κύρω, quo modo et Eusebius præparationis Evangelicæ libro sexto, capite nono; Tertullianus adversus Judæos; Cyprianus adversus Judæos, libro primo, capite vigesimo primo; Lactantius libro quarto, capite duodecimo; Augustinus Orat. de quinque Hæresibus; Cyrillus; et alii.

Dominus Christo meo Domino (Isa. xlv, 1). Unde A ipse Pater jubet Filio dicens : *Dixit Dominus Domino meo, sede a dextris meis, etc. (Ps. cix, 1). Unde et Stephanus de Filio dicit : Video Jesum a dextris Dei (Act. vii, 56) : Dei utique Patris, qui est (testimonio Pauli apost.) caput Christi, Christus autem viri, vir autem caput est mulieris (I Cor. xii, 3). Hic est Pater qui dicit Filio : ^a Ante luciferum genui te (Ps. cix, 3). Unde et Christo dicitur : Quia angelis suis mandavit de te (Psal. xc, 1). Est ergo amplior qui mandat, et de quo mandatur minor est. Unde ad apostolos suos ipse Dominus dicit : Si diligereis me, gauderetis, quia vado ad Patrem : ^b quia Pater major me est (Joan. xiv, 28). Et iterum : Pater qui dedit mihi, major me est (Joan. x, 19). Item dicit ipse Filius Dei ad Patrem : Hæc est vita æterna ut cognoscant te unum et verum Dominum, et quem misisti Jesum Christum (Joan. xvii, 3). Filius ergo secunda persona est post Patrem, quia Filius est, non eripiens Patri illud, quo unus est Deus. Si enim innatus fuisset, comparatus ei qui innatus est, par æquatio in utroque ostensa duos faceret innatos : et ideo duos ostenderet deos, si Filius sicut Pater esse sine origine potuisset, et sicut Pater invisibilis et incomprehensibilis exstitisset. Nunc autem quidquid est Filius, non ex se est, qui nec innatus est : sed est ex Patre, et Patri suo originem suam debet, quam sumpsit oriundus ex eo, qui originem non habet. Unus est enim omnium Deus sine principio, de quo dicit Filius qui principium habet : Pater major me est (Joan. xiv, 28). Quod ut probaret, adjecit : Non potest Filius a seipso facere quidquam, nisi quæ viderit Patrem facientem (Joan. v, 19). Et ipse iterum ait : Non a meipso veni, sed ille me misit (Joan. vii, 28). Et iterum dicit : Opera quæ ego facio testificantur de me, quia Pater me misit (Joan. x, 2). Item dicit : Qui a semetipso loquitur, propriam gloriam quærit : qui autem quærit gloriam ejus qui misit eum, hic verax est (Joan. vii, 18). Inde est quod ipse ait : A seipso nihil (Joan. viii, 28) : sed imperiis paternis et præceptis obtemperat in omnibus, ut quem probet illam nativitas Filium, tamen morigera subjectio asserat illum paternæ voluntati subjectum. Unde ait :*

FR. FEU-ARDENTII NOTÆ.

^a Athanasius oratione contra Arianos, et Fulgentius referunt Arianos hoc de corporali nativitate Christi interpretando, catholicis objecisse. Respondent porro, de divina æternaque generatione dictum : et nomine uteri, per atropopathiam, divinæ naturæ fecunditatem intelligendam esse : quod et synodus Hispalensis, act. 13 postea confirmavit.

^b Arianos istud adversus catholicos importunissime ursisse testantur omnes : Alexander Alex. epistola quæ est apud Socratem, alique Græci hoc tantum referunt ad id quod Pater solus ingenuus sit, ac Filii principium productivum : Filius autem genitus et productus a Patre. Augustinus vero et Latini omnes censent propter susceptam humanam carnem dictum esse. *In quantum Deus est, ait Augustinus (Enchir. c. 35), ipse et Pater unus sunt; in quantum autem homo, Pater major est illo.* Quod autem versu proximo citatur, ex Joann. capite x, versiculo 29, *major me est, nec apud Latinos, nec apud Græcos, quod meminerim, sic legitur : sed*

A me non sum locutus; sed qui misit me Pater, ipse mandatum dedit mihi quid dicum, et quid loquar (Joan. xii, 49). Ecce qualiter ipse Patri obtemperat, et subditum esse demonstrat : per quod ostenditur quod subjectione sua minister sit; cæterorum vero Dominus approbetur, ut merito Deus Pater omnipotens Deus sit, Filius autem cæterorum omnium Deus sit, omnem creaturam subjectam sibi habens; Patri, qui illi subdidit omnia, cum omni creatura subjectus (I Cor. xv, 26). Propter quod Deus est creaturis omnibus constitutus, dicens : Ego autem constitutus sum rex ab eo, etc. (Psal. ii, 6).

XII. — Arnobius dixit : Si vere studium tuum ad hoc tenderet, ut aut disceres, aut doceres, non omnia ista testimonia ex divinis libris desecans, quasi unum fascem tuæ interpretationis tortuosissimis nodis ligatum in conspectu cognitorum et judicum ita objiceres. Quapropter ad vos mihi sermo est, o cognitores et judices, præcipite, quæso, cæptæ disputationis ordinem non mutari, et singulatum capitula Scripturarum ea quæ dixi vel alia quæ nondum dixi a Serapione in conspectu vestro proponi, nec liceat ei simul alterum et alterum proferre in medium : nisi unum quod prius proposuerit explicetur. — Judices dixerunt : Quæ juste petuntur ab Arnobio, necesse est ut sortiantur effectum. Unde exsolvere maturabit Serapion ista testimonia; quæ in unum obtulit sua interpretatione constricta, ut de singulis quibusque testimoniis possit Arnobius dare responsum. — Serapion dixit : Testimonii mei objectio prima est, quam ex libro Proverbiorum Salomonis vocem Filii Dei esse cognoscis : *Dominus creavit me initium viarum suarum (Prov. viii, 22).* Unde ostenditur Pater major esse qui creavit, quam Filius qui creatus est a Patre. — Arnobius dixit : Ergo credis vere Filium ex Patris substantia genitum, nec tam genitum, quam creatum? — Serapion dixit : Ego Filium Dei non nego. — Arnobius dixit : Si non negas verum Filium Dei ex Patris substantia genitum, hoc testimonium ad quam partem protulisti? — Serapion dixit : ^c Ut ostenderem Filium minorem Patre. — Arnobius dixit : ^d Nec tu minorem Filium Patre conaris ostendere : sed creaturam Dei moliris Filium

tantum, *major omnibus, vel majus omnibus est.* De aliis suo loco postea dicemus.

^e Ex scriptis Athanasii (*In Disp.*) Hilarii (*Lib. xii de Trinit.*), Epiphani (*Contra hæres.* 69), Ambrosii (*Lib. de Fide*), Augustini (*Contra Maxim. et Felician.*) et Fulgentii adversus Arianos, manifestum est, illos non uno modo sanctissimæ Trinitatis unitatem lacerasse, Filique æternæ divinitati detraxisse. Aiebant enim Patrem solum invisibilem Deum, in natura deitatis parem seu æqualem non habere, non semper fuisse Patrem, solum colendum et adorandum. De Filio vero inquiebant eum non esse de substantia Patris genitum, sed ex non existentibus creatum : non natura, sed gratia tantum et adoptione Dei Filium, non semper fuisse cum Patre seu apud Patrem, non coæternum, aut omnipotentem, etc., quarum hæreson magna pars pendet ab his Serapionis hypothesisibus : *Filius est creatura, Filius est Patre minor.*

^d Lubens adjicerem, *tantum, sed et, etc.*

demonstrare. — Serapion dixit : Ergo plenam auctoritatem a divinae potentiae unum e duobus, aut non esse in auctoritate hoc testimonium astrue; aut quare sit dictum ostende. — Arnobius dixit : Adhuc modo redisti ad ordinem, ut possit uniuscujusque testimonii explanatio, donante Deo, nobis concedi. — Serapion dixit : Cujus ergo vis hanc vocem intelligi Dominus creavit me initium viarum suarum? — Arnobius dixit : Vox est sapientiae Dei. — Serapion dixit : Sapientia ipsius quae est, nisi Filius ipsius? — Arnobius dixit : Cum opus fuerit loco suo dicetur quomodo sapientia haec Filius ipsius sit. Nunc interim sapientia Dei loquitur per sapientissimum virum Salomonem dicens : Dominus creavit me initium viarum suarum. — Serapion dixit : Quid tam evidens, quam ut diceret, creavit me? — Arnobius dixit : Hoc quod dixit, creavit me, quod moliris ostende. — Serapion dixit : Quomodo initium creaturae sortitus Filius a Patre, hoc meruit ut principatum universae obtineat creaturae. — Arnobius dixit :^b Omnis certe creatura antequam crearetur non fuit? — Serapion dixit : Uti que non fuit. — Arnobius dixit : Tunc ergo coepit sapientia quando creata est? — Serapion respondit : Tunc coepit quando creata est? — Arnobius dixit : Ergo qui illam creavit, insipientem illum blasphemias? — Serapion dixit : Avertat a me Deus hanc blasphemiam. — Arnobius dixit : Ergo ignoranter blasphemias. — Serapion dixit : Ego non blasphemio : sed magis e laudo creatorem sapientiae. — Arnobius dixit : Compelleris unum astruere e duobus, ut aut habuisse sapientiam dicas istum qui creavit sapientiam hanc, aut non habuisse cum crearet. — Serapion dixit : Nunquam Pater sine sapientia fuit. — Arnobius dixit : Ergo non creavit sapientiam. — Serapion dixit : *Noli altum sapere, sed time* (Rom. xi, 20). — Arnobius dixit : Quis altum sapit, qui blasphemat Deum, an qui blasphemiam defendit? — Serapion dixit : Tu defendis Deum? — Arnobius dixit : Tempore quo audio blasphemiam, os blasphemantis objurgo, sicut tuum os increpo et doceo te Deum Patrem insipientem dicere. Cum enim diceres : Antequam crearetur sapientia, non fuit, et ipsam sapientiam, quae est creata Dei esse confirmas ostendis non habuisse sapientiam eum qui illam condidit, et tunc coepisse habere postquam creavit. — Judices dixerunt : Acerrimae blasphemiae locus est. Et quid moramur? Et nostrae aures obtundantur, et vestra ora gradiuntur? Unde par est ut Arnobius qui detexit blasphemiam testimonium jam a Serapione prolatum exponat.

XIII. — Arnobius dixit : Semper fuit sapientia in corde Patris interius reposita, quomodo in corde ora-

A toris ars rhetorica, et in corde grammatici ars grammatica. Dicitur autem creasse librum artis rhetoricae orator, et grammaticus librum artium condidisse, non quod ex eo coeperit rhetorica et grammatica, ex quo hominibus ad legendum est tradita. Illis namque qui eam scripserunt, ex eo tempore quo docti sunt, semper in corde fuit. Nobis autem tunc creata est, quando nostra eruditio sumpsit exordium. Inde est quod ante paululum dixi opportune, Filium Dei esse sapientiam^d antequam fieret. Ergo Deus, qui fecit caelum et terram, et omnia quae in eis sunt, sic creavit sapientiam sicut (dixi) orator creat librum artis rhetoricae, proferens de corde suo, quod ex quo didicit, semper habuit. Creavit autem nobis, ut quod in corde ejus erat per aures nostras audiendo, et per oculos videndo, etiam in corde nostro initium daretur. Ita et Deus, qui a nullo didicit, sine initio habens sapientiam, cum vellet facere caelum et terram et omnia quae in eis sunt, primo omnium sapientiae suae virtutem jecit, ut ipsam domum quam fabricare voluit. Pater primus eam aerae faceret, antequam solum fortissimum solidaret; hoc est, prius faceret caelum, et ita deinceps terram cum montibus solidaret. Sed de creaturis suo tempore dicendum est : nunc de Creatore dicamus. Ergo dicit ipsa Sapientia : *Dominus creavit me initium viarum suarum* (Prov. viii, 22); architectus plenus sapientia, immo fons ipse sapientiae, protulit se se ipsam sapientiam. Quin audi quid sapientia dicat : *Ego sapientia fundavi terram, paravi caelos prudentia* (Prov. iii, 19). Cum ergo tempora non oriuntur nisi de diebus, dies autem de lumine, lux autem nisi de caelo, caelum autem non sit ortum nisi de sapientia, ante caelum tempus penitus non sit ortum nisi de sapientia, ante caelum tempus penitus non fuit. Constat ergo semper fuisse sapientiam, et sic creatam sicut diximus creari librum sapientissimo oratori. Verbi gratia. Salomon librum Sapientiae condidit : nunquid non antequam conderet hanc librum, ante non fuit sapientia? Potes quidem dicere : Ante non fuit, sed in Salomone antequam a Deo illam acciperet; postea vero semper fuit. Si ergo in homine misero ad comparisonem Dei, et perquam exiguo, intus in corde semel posita non recedit, et quidquid utiliter crediderit, creditur sapientia praedicari sive in litteris, sive in aedificiis fabricatis atque picturis ipsa cornitatur, et in eunctis artibus ipsa laudatur, quanto magis in Deo, qui totus sapientia est qui eam a nullo accepit? Hanc, inquam, quam semper habuit, tunc creavit, eam illa de corde suo per fabricam caeli terraeque producere curavit, ut caelum fieret simul et omnia quae in eo sunt, quae non erant, non ut ipse inciperet sapiens esse, quod semper existeret.

FR. FEU-ARDENTII NOTÆ.

Quid si adderetur, *laudans ac proponens, peto a te, etc.*

^b Serapionem cogit ad has angustias, ut vel fateatur Patrem aliquandiu fuisse insipientem : vel admittat Filium non esse creatum, quod tamen omnino contemnebat.

^c Vetus codex, *creaturam*.

^d Nimirum, noois per externa opera manifestus.

^e Latina editio in tertia persona sic effert : *Dominus sapientia fundavit terram, stabilivit caelos prudentia*.

^f Vetus codex, *creavit*.

rat. Creavit autem terram et omnia quæ in ea sunt, quæ non erant, non ut ipse inciperet sapere, quod ante non sapuerat. Tu autem Serapion, qui capitulum loci integrum non protulisti, audi totam caput hujus loci, ut credas illud meæ explanationi conecordare. *Dominus creavit me initium viarum suarum in opera sua; ante sæculum fundavit me, priusquam terram faceret, priusquam poneret abyssos, priusquam produceret fontes aquarum, priusquam stabiliret montes: ante colles genuit me.* Præscius ergo Deus quia hoc quod dictum fuerat, *creavit me*, potuisse ad periculum blasphemie pervenire, adjecit: *Ante omnes colles genuit me* (Prov. viii, 25). Hoc sermone quod dixit, *me*, illud interpretata est ipsa sapientia quod dixerat, *creavit me*. Unde et sequitur: *Cum parabat cælum, simul cum illo eram; et cum segregabat sedem suam, quando super ventos fortes faciebat in summo nubes, et cum certos ponebat fontes sub cælo; et cum fortia faciebat fundamenta terræ, cum ipso eram cuncta componens, et ad quam gaudebat in faciem meam, cum lætaretur orbe perfecto* (Prov. viii, 27-36).

Et adjecit: Dicant nunc iudices objectori hujus sententia, quam protulit ad hoc ut doceret Dei Filium non esse Filium, sed creaturam ejus; dicat si eo ordine quo persecutus sum, textum integræ sententiæ percurri, et hoc quod dixerat ipsa sapientia, *Dominus creavit me*; ^d ipsa subjunxit, *genuit me*; ^e et aut credat semper fuisse in Patre sapientiam, aut doceat sine sapientia fuisse Deum antequam condidisset eam. — Serapion dixit: Fateor et integre ut scriptum est a Salomone persecutum, et *ante omnes colles genuit me*, propterea utiliter subjunxisse, ut hoc quod dixit, *Creavit me, genuit me*, evidenter ostenderet. — Arnobius dixit: Nempe priori conflictu dixisse te recoles, cur incorporea me protulisse exempla, quare nunc initium viarum Dei per montes et colles, et fabricas visibiles docentem contentus es, nisi quod mysticum divinæ Scripturæ sensum in solam historiam videns, et initium viarum inquirens, vias ipsas non quæsisisti, creatorem vero Deum esse non solum litterarum iudicio, verum etiam ipsius nostræ naturalis considerationis doceamus instinctu. Viæ autem Domini istæ sunt, prima fides, secunda spes, tertia charitas, quarta perseverantia, quinta bonitas, sexta timor Domini, septima constantia, octava patientia, nona

FR. FEU-ARDENTII NOTÆ.

^a In vulgatis Bibliis legimus, τὸν ἰαντοῦ θρόνον ἐπ' ὀνύκων, cum secerneret sedem suam super ventos, et cum validas faceret desuper nubes. Verum apud Cyprianum, ut habet hic Arnobius: *Et cum secerneret suam sedem; cum super ventos validas faceret desuper nubes.* Apud Hilarium eodem modo: *Itaque vox fortes, referenda est ad nubes, non ad ventos.* Græce ἰσχυρὰ νῆφα. Tertullianus: *Fortia nubila.* Pagninus: *Quando firmabat cælos desuper.*

^b Vetus codex, cum certus. Quoniam Græce est ἰσχυρῶς πηγῆς. Cyprianus: *Et cum confirmatos ponebat fontes sub cælo.* Tertull. adv. Hermogenem: *Et cum firmos ponebat fontes ejus quæ sub cælo est.* Hic ad verbum transfert verba LXX. Irenæi autem interpretes verba Aquilæ et Theodotionis, qui ἄβυσσων verterunt loco τῶ ὑπ' οὐρανῶν.

^c Vetus codex, ad quem gaudebat in faciem meam.

^A lenitas, decima quies, undecima pax, duodecima obedientia, tertia decima longanimitas, quarta decima solitudo sancta, quinta decima contemptus ventris, decima sexta studium mentis, decima septima castitas, decima octava benignitas, decima nova misericordia, vigesima justitia, vigesima prima liberalitas, vigesima secunda studium scientiæ legis Dei, vigesima tertia amor optimarum rerum, vigesima quarta contemptus temporalis gloriæ, vigesima quinta affectio gloriæ sempiternæ. Hæ omnes viæ Dei sunt, in quibus ipse Pater quotidie ambulabat, sicut per prophetam dicit: *Vivo ego Dominus, quia ego ambulabo in eis, et ero illorum Pater, et ipsi erunt mihi in filii et filius, dicit Dominus omnipotens* (Lev. xxvi, 22; II Cor. vi). In his ergo omnibus viis Domini ^B prior creata est Sapientia, quo qui sapientiam Dei prior habere cœpit, nec unam de viis istis incellere poterit. ^f Sunt ergo istæ viæ viginti quatuor, viginti quatuor seniorum numerum assignantes (Apoc. iv, 4), qui libras singulas, et integerrime novi et veteris Testamenti in unam libram duodecim apostolorum assignant, ut tres iste libræ per tria genera populorum offerantur Trinitatis auctori, id est, virginitatis, atque viduitatis et conjugii. Totæ autem tres istæ libræ integerrime per vias suas ambulantes, una fide, una spe, una charitate, uno consecratæ baptisate subsistunt; quæ penitus per vias suas ambulare non poterunt, nisi in ipso initio viarum Dominus creaverit in mentibus eorum sapientiam. Unde Psalmista cum diceret: *Vias tuas, Domine, notas fac mihi* (Ps. xxiv, 4), quia sciebat non posse ambulare vias istas, nisi Dominus sapientiam creasset ei in corde, orat Deum dicens: *Cor mundum crea in me Deus* (Psal. l, 12): *quia in sordidam [Vulg. malevolam] animam non intrat sapientia, nec habitare potest in corpore subdito peccatis.* — Iudices dixerunt: Plus quam perfecte satisfecit Arnobius de testimonio sapientiæ, et quod in Deo semper fuerit, et quod creata in mentibus sit a Deo, qui vias cupiunt ambulare virtutum. Si quid est quod Serapion interroget audiamus.

XIV.—Serapion dixit: Si prior Deus cor mundat et sapientiam non creat, non habent culpam si in viis Dei non ambulaverint.—Arnobius dixit: Salvus sit status disputationis nostræ: de Deo enim agere cœpimus Patre, et Filio, et Spiritu sancto, et assumptum est ad hoc

^D Nam LXX habent, ἔγω γάρ ἤμην ἢ προσήχαρην. Irenæus: *Ego eram cui adgaudebat.* Quotidie autem jucundabar in facie ejus, in omni tempore, cum lætaretur. Tertull. advers. Hermogenem: *Ego eram ad quam gaudebat: quotidie autem oblectabar in persona ejus, quando oblectabatur cum perfecisset orbem.*

^d Hieronymus explicans illud Isaie (Cap. lvi): *Generationem ejus quis enarrabit?* ait: *Istud de divinitate Filii accipiendum est, quod impossibile sit divinæ nativitate nosse mysteria. De qua ipse loquitur in Proverbiis: Ante omnes colles generavit me.*

^e Sic correximus pro credam, quod erat in vet. cod.

^f Hanc allegoriam fateor mihi perobscuram; arbitrorque aliquot menda esse, quæ nisi melioris codicis auxilio corrigi possunt.

testimonium, ut ostenderes Dei Filium creaturam. Hactenus ostendimus sapientiam in Deo fuisse semper, iustumque est ut de deitate et Trinitate nostra currat intentio; tamen transitorie etiam hic damus responsum. *Deus sicut personarum acceptor penitus non est (Rom. II, 11; Act. X, 34)*, sic considerat mentes, et studia, et cogitationes filiorum Adæ, et novit optime quid debeat de thesauro suo proferre: ^a et sicut exigit ejus æquitas, sic donare. Et ideo, sicut dicit Apostolus: *Non est personarum acceptio apud Deum (Eph. VI, 9; Coloss. III, 25)*, sic ipse dicit: *Nunquid omnes apostoli? Nunquid omnes prophetæ (I Cor. XII, 29; Eph. IV, 11)*? Sicut ergo certum geris, quod personarum acceptor non sit, sic certum gere quod etiam distributor non sit injustus: quidquid circa humanum genus fecerit, penitus nulla potest ^b ratione reprehensibile inveniri. Sane *cor mundum creari in se David fleibus et gemitibus postulavit (Ps. L, 12)*. Imitare David in poenitendo et in accipiendo particeps factus cordis mundi et sapientiam in te creatorem Deum ^c gratulaberis. Nunc autem ad testimonia a te posita revertamur. — Serapion dixit: Memoravi lapidem quem reprobarunt ædificantes, eo quod factus sit in caput anguli (*Ps. CXVII, 22; Matth. XXI, 42*); ^d hoc a Domino factum est mirabile in oculis nostris. — Arnobius dixit: Tria in hoc loco quaerenda sunt: qui sunt ædificantes, quid ædificantes, et qui reprobantes lapidem. Ædificantes namque Judæi super fundamentum prophetarum, Dominum nostrum Jesum Christum de numero hujus ædificationis non solum reprobaverunt, verum et crucifixerunt. *Hic ab incredulis reprobatus (Act. IV, 11)*, sed a Deo *in caput anguli factus est, ut duos conderet in semetipso (Eph. II, 15)*; et fieret ex lege et prophetis, quæ a Moysæ cœperat perfecta fabrica in Christo, de quo, novi Testamenti apices suum parietem habentes, hoc angulari lapide unam Ecclesiam ex utrisque apicibus dedicaret ille qui dixit Petro: *Super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, et portæ inferi non prævalebunt ei (Matth. XVI, 18)*. — Serapion dixit: Dic nobis quæ sint portæ inferi? — Arnobius dixit: Adhuc de petra dicenda est expositio, quæ dum finita fuerit, tunc de portis inferni respondebimus. — Serapion dixit: Ut breviter de portis inferni dicas exigit integritas dictæ sententiæ. —

FR. FEU-ARDENTII NOTÆ.

^a Vetus codex, et sic exigit.

^b Vetus codex, reprehensione.

^c Vetus codex, gratulaveris.

^d Ex hoc loco apparet quam vere scripserit Tertulianus hæreticis esse captatores vocabulorum. Si quidem Ariani omnes locos tam veteris quam novi Testamenti, quibus vel proprie vel allegorice Christus dicitur factus, venabantur, colligebant, urgebant importunissime, ut in eum creatum esse, et non consubstantiali Patri æterno adversus fidem catholicam concluderent. Hujusmodi sunt hi loci: *Factus est in caput anguli. Factus ex semine David secundum carnem. Qui post me venit, ante me factus est. Tanto melior angelis effectus. Fidelis est ei qui fecit illum. Pontifex factus in æternum* etc. Respondet vero magnus Athanasius, hæc referenda esse ad humanæ carnis assumptionem, qua vere creatus et factus est et homo, et frater, et minister, et pontifex noster;

Arnobius dixit: Portas inferni illas dicimus quas principes hujus mundi divitiis et passionibus, impietatibus et criminibus in introitum perpetuæ mortis posuerunt: per quas ingrediuntur idololatræ dæmonum templa, verum Deum non timentes, metuentes autem figmenta vanissima. Habent et alias portas, per quas ingrediuntur synagogæ synedrium, Christum Dominum Deum denegantes. Habent et alias portas, per quas ingrediuntur ad doctrinam hæreticorum et schismaticorum sectas. Habent et alias portas, per quas stupratores, adulteri, fornicatores, plagiatores, fures, blasphemi, omniumque rei criminum ingrediuntur. His principibus in adventu Domini nostri Jesu Christi clamatum est a Spiritu sancto: *Tollite portas, etc. (Ps. XXIII, 7, 9)*. Illi enim vere temporales non sunt, **B** in quibus immortalitas ita regnat, ut portæ inferni non prævaleant adversus eam; per ipsas enim introivit Rex gloriæ cum omnibus suis.

Si inquiris, quis iste Rex gloriæ, audies ipsam dicentem Spiritum sanctum: *Dominus fortis et potens, Dominus potens in prælio*. Sunt enim portæ justitiæ in auribus hominum positæ, ad quas sermo lidei catholicæ clamat dicens: *Aperite mihi portas justitiæ, et ingressus in eas confitebor Domino (Psal. CXVII, 19)*. Ipse autem sermo posteaquam introierit per aures in civitatem animæ, ostendit ei portam vitæ æternæ; et dicit, *Hæc porta Domini, justi intrabunt in eam*. Angustum sane introitum in isto mundo habere a Domino nostro Jesu Christo ostenditur, sed perviam ejus angustissimam et aretam ad latissimum vitæ æternæ introitum asseritur **C** qui ambulat pervenire. Si quidem ipsius ore Domini affirmatur hortantis atque dicentis: *Intrate per angustam portam. Angusta enim porta est quæ ducit ad vitam, et pauci sunt qui intrant per eam. Lata enim et spatiosa via est quæ ducit ad mortem, et multi sunt qui intrant per eam (Matth. VII, 13)*. — Judices dixerunt: Arnobius de portis inferni interrogatus, et infernorum nobis et cœlorum aperit; si alia sunt parata a Serapione, proferantur.

XV. — Serapion dixit: Ad promissam expositionem te traham: ad locum unde deviamus revertamur. — Arnobius dixit: Dominicæ incarnationis exempla panduntur, quando lapis, quando mons, quando virga, quando angelus, quando homo, quando sacerdos,

D non autem ad deitatem, qua vere est conditor universorum, quandoquidem omnia per ipsum facta sunt. Qui et rursus ait: *Joannes de Filio theologicans, agnoscensque vocum discrimina, non dixit, In principio factus est, aut conditus est: sed, In principio erat Verbum, ut per geniti naturam hæc vox (erat) subaudiretur: id cavens, ne quis intervallum temporis intercessisse cogitaret, sed semper et æternaliter Filium existere crederet*. Idem tam in Nicæni concilii quam Athanasii symbolo profiteri jubemur, Filium genitum esse, sed non factum, etc.

Ad illud porro, *Ante me factus est*, respondent Ambrosius et Chrysostomus; id tantumdem valere, atque mihi præfectus et antepositus est; quia, inquit idem, *prior me erat quatenus Deus est*. Et illud, *Tanto melior angelis effectus*, Chrysostomi et Theophylacti sententia, idem est quod declaratus et patefactus.

quando etiam testimonium; sed et multæ aliæ effigies, quas sensus catholicus per vias lucidas, et Spiritus sancti splendore radians, ambulans, orando potius quam discutiendo reperiat. Nam petram, per quam e periculo sitis positus Dei populus in deserto liberatus est, Christum esse beatus apostolus Paulus asseruit dicens: *Patres nostri idem spirituale poculum biberunt, bibebant de spirituali consequenti eos petra: petra autem erat Christus* (I Petr. x, 4). Et in Cantico Moysi dicitur: *Fluxit eis mel de petra, et oleum de solida petra* (Deut. xxxii, 13). Et in psalmo octuagesimo: *De petra melle saturavit eos* (Psal. lxxx, 17). Item in psalmo septuagesimo septimo: *Eduxit aquam de petra, et deduxit tanquam flumina aquas* (Psal. lxxvii, 16). Item in psalmo vigesimo sexto, Ecclesia de Christo dicit: *In petra exaltasti me* (Psal. xxvi, 5); et in trigesimo nono ipse dicit: *Statuit supra petram pedes meos* (Psal. xxxix, 5); et in psalmo sexagesimo: *In petra exaltasti me* (Psal. lx, 5); et in psalmo centesimo decimo tertio: *Convertit solidam petram in stagna aquarum, et rupem in fontes aquarum* (Psal. cxiii, 8); et in psalmo centesimo quarto: *Percussit petram, et quæverunt aquæ* (Psal. civ, 41). Et in Cantico Salomonis Spiritus sanctus invitans ad se Ecclesiam, dicit: *Veni ad me, proxima mea, sponsa mea, formosa mea, et in velamento petrae continuata muro* (Cant. ii, 14). Et in Isaia vox Filii Dei: *Posui, ait, faciem meam petram firmissimam* (Isai. l, 7). Item in Ezechiele propheta dicit Dominus: *Super adamantem et petram firmavi faciem tuam* (Ezech. iii, 9). Et in Evangelio, Dominus sapientem virum fabricantem domum super petram dicit (Matth. vii, 24). Quam autem petram nisi illam de qua dicit Apostolus: *Fundamentum autem aliud nemo potest ponere, præter id quod positum est Jesus Christus* (I Cor. iii, 11)? Sunt et alia multa quæ memorare longum est, quæ et doceant petram pro immutabilitate et pro constantissima voluntate Domini nostri Jesu Christi, quam in carne sua exercuit, tentatus a diabolo, traditus a discipulo, fixus in patibulo, cibus felle, potatus aceto, perforatus lancea, humiliatus usque ad mortem, mortem autem crucis (Philip. ii, 8). Et cum omnia hæc homo perfectus sustinuerit, nihil tamen de impatientia hominis imitatus, ostendit Deum per hominem hominibus præstitisse victoriam, sicut in prima Corinthiorum Epistola asserit Apostolus dicens: *Deo autem gratias qui dedit nobis victoriam per Dominum nostrum Jesum Christum* (I Cor. xv, 57). — Serapion dixit: ^b Sollicitum reddit me explanatio tua, qua de incarnatione Domini nostri ita interpretari studes, ut hominem, et non Deum memorare videaris. Unde quia octo effigies ad

A tropologiam Domini pertinentes, ex quibus unam hanc, quam in petram memoraveras, evidentibus divinatorum voluminum testimoniis exsolvesti, his reliquis septem exemplis expletis, una mihi explanatio Dominicæ incarnationis supererit. Propter istam enim solam istum putamus iniisse conflictum. Unde etiam te non puto effectum memorem quod inter initia hoc dixerim, justum esse ut tecum agerem quasi unus ex Arianis, aut Eunomianis, aut Sabellianis, aut Macedonianis, et favere salva fide mea, illorum assertionibus. Idcirco, ut dixi, tecum me iniisse conflictum, ut si invenissem te in aliquem incurrisse errorem, non tecum hac definitione agerem, de qua tu a me, et ego a te dissentio. Nihil mihi nunc superest, nisi ut istas octo quas memorasti similitudines in Christo ista compta B et irreprehensibiliter expedias, ut integram divinitatem in Christo expedias, aperiens ne etiam hoc mihi afferas non totum quod existit divinum ostendas. Ostende itaque nunc quare tantum octo commemorasti, cum sint aliæ multæ in Christo effigies, quæ dici poterant, ut ipse dixisti. — Arnobius dixit: Consideravi multa sacramentorum genera in isto numero contineri, primo quomodo in veteri Testamento, cum sit prima dies, in qua dixit, *Fiat lux* (Gen. i, 3); etiam in novo ipsa meruit per resurrectionem Christi et prima effici et octava. Nam sicut ipsa die aperti sunt cæli, ut funderetur manna (Exod. xvi, 14 et 16), David quoque octavus est filius qui per defensionem ovium ferarum interfectus effectus est (I Reg. xvi, 11), et per defensionem populi, interfectus gigantis (I Reg. xvii, 49 et 50). Primo cum adhuc esset parvulus, a Deo omnipotente effectus est Christus. Sed et in Evangelio, ore Domini nostri Jesu Christi octo beatitudines memoratæ sunt (Matth. v), cum utique essent et aliæ virtutes multæ, quæ meritum beatitudinis habere potuerint. Hoc itaque exemplo visum est mihi ut salva multitudine similitudinum, has tantum octo tropologias proferrem in medium, certus quod ex his quæ prolata sunt, cæteræ quæ non sunt prolatae inquiri possint, et intelligi inventæ, et oris ratione utiliter explanari.

XVI. — Serapion dixit: Primo per occasionem objectionum mearum lapidem exposuisti; cum ergo subsecutus essem capitula evangelica, in quibus dicit Dominus, *Pater major me est* (Jogn. xiv, 28), unde alia protulisti. Unde ne videaris ista exempla ideo attulisse ut illa testimonia declinares, expositis his quæ protulisti, de illis mihi dabis responsum; et ita demum accedemus ad nostrum specialem conflictum. — Arnobius dixit: Oportuerat nos de hoc solo sensu tractare, de quo vere dissentis, id est, de hoc quod

FR. FEU-ARDENTII NOTÆ.

^a Ita correximus R. P. Frontonis Ducæi societatis Jesu perdocti theologi et amici commonitione, pro eo quod vetus codex habebat, *continui te muto*.

^b Vetus codex, *reddet*.

^c Epiphanius (Contra hæres. 69) paucis hæc plurima Christi cognomina colligit: *Christus vocatus est et janua, et ostium, et via, et columna, et nubes, et petra, et agnus, et manna, et caper, et vitulus, et leo, et*

sons, et Sapientia, et Verbum, et Filius, et Angelus, et Christus, et Salvator, et Dominus, et homo, et filius hominis, et lapis angularis, et sol, et propheta, et panis, et rex, et edificator, et agricola, et pastor, et vitis, et quæcunque talia, etc., quæ contendit per tropologiam illi convenire, sicut et vox creatura, quam nimis pervicaciter ex Proverbiis et Ecclesiastico urgebant Ariani.

non vis catholice fidei utiliter credere, in Christo Deo nostro duas esse veras perfectasque substantias; et sicut verum Dei Filium, ita verum hominem Filium hominis constiteri. Sed quomodo te prevides jure et legibus rationabiliter superandum, ne te solum doleas victum, qui plurimorum in te hæreticorum sumpsisti personas, ut cum cives tui te superatum increpaverint, tu dicas per nostram, immo non nostram, sed Christi victoriam a tali te superatum, ^a qui potuerit plurimorum in te hæreticorum prius acumina, per miram atque potentissimam fidei catholice januam aperire. — Serapion dixit: Sapiens tunc vincit perfidiam cum eam de suis visceribus pellit; et qui vincit bis victor est, quia et de assertionē sua fidei coronam accipit, et de lucro hominum consequitur palmam.

Arnobius dixit: Hoc totum misericordie Dei applicandum est: nihil enim nostris nisibus possumus, sed totum de Dei gratia et misericordia quod querimus invenimus. Aggrediar nunc reliquis septem quas proposui similitudinum formas; dehinc duas quæstiones, quas ex Evangelis protulisti, ipso Domino dante, exponam. Tu tamen sagaci memoria easdem figuras recolens, incipe sigillatim revocare in medium, ut per singula doceam de sacris voluminibus me ista exemplaria protulisse. — Serapion dixit: Prius de petra te explicuisse satis constat; secundo quod mons prædictus sit Dominus ex Scripturis, ut ostendere te promissisti, ostende. — Arnobius dixit: In Exodo legitur: *Dixit autem Dominus ad Moysen: Hoc tibi signum sit, quoniam ego te mittam ut ejicias populum meum ex Ægypto, et servietis mihi in monte hoc* (Exod. ni, 11). — Serapion dixit: De monte Sina hoc dictum est. — Arnobius dixit: Si historiam quæras solam, Synagogam ingredi; nos autem historiam ideo accipimus, ut quæ sunt intra historiam spiritualiter explicemus, sequentes apostolum Paulum magistrum Ecclesie gentium a Domino attributum, qui (ut dixi) eo usque sensus nostros provocavit et corda, ut petra quæ pro certo petra est, unde aqua producta est, ^b Christum esse evidenter assereret, dicens: *Petra autem erat Christus* (1 Cor. x, 3). Ita et montem, in quo apparuit Charitas Dei, in quo ignis illuminans, et non comburens, in quo Deus cum homine facie ad faciem loquens (Exod. xxxiii, 11), in quo Majestas ipsa digito suo in duabus tabulis lapideis sue legis voluntatem in decem præceptis scripsit; in quo Deuteronomii, id est, secundo vel iteratæ legis scriptus est liber; montem ubi Deus homini notum fecit, quod in principio Deus fecisset caelum et terram (Gen. 1, 1), et omnia quæ in eis sunt, et multa alia sanctitatis indicia, quæ dicere longum esset; de quo Psalmista dicit: *Mons Dei, mons pinguis, mons in quo hæreplectum est Deo habitare in eo. Etenim Dominus habitabit in sinu* (Psal. lxxvii, 16 et 17). Ut ostenderet de quo diceret in psalmo quarto decimo, ait: *Quis requiescet in monte sancto tuo?* et adiecit: *Qui ingreditur*

sine macula, etc. (Psal. xiv, 1 et 2). Et quis alius sine macula, nisi solus Dominus Jesus Christus, qui peccatum non fecit, nec inventus est dolus in ore ejus (1 Pet. ii, 22)? Nam in vigesimo tertio psalmo: *Quis, ait, ascendet in montem Domini?* Et respondit: *Innocens manibus, etc.* (Psal. xxvii, 3 et 4). Et item David canit: *Magnus Dominus et laudabilis nimis, etc.*; et subjungit: *Mons Sion latera aquilonis, etc.* (Psal. xlvii, 3). Unde et Isaias ait: *In novissimis diebus manifestus erit mons Domini, et venient ad eum omnes gentes* (Isai. ii, 2). Dicit et in alio loco David: *Qui confidit in Domino, sicut mons Sion, etc.* (Psal. cxxiv, 1). Unde et in alio psalmo: *Mons Sion, in quo habitas in eo* (Psal. lxxvii, 17). Dicit et de ipso monte: *Hunc quem acquisivit dextera ejus* (Psal. lxxvii, 54). Acquisivit hominem dextera ejus perfectum, dextera Domini qui fecit virtutem (Psal. cxvii, 16): dextera enim Patris ab operatione dicitur et probatur. Ipse enim invisibilis Filius hanc virtutem per omnipotentiam suam operatus est, ut per hominis assumptionem ita visibilis fieret, ut diceret: *Qui me videt, videt et Patrem, quia ego in Patre, et Pater in me est* (Joan. xiv, 9 et 10). — Serapion dixit: Ergo Judei qui eum viderunt, viderunt et Patrem. — Arnobius respondit: Judei eum sic viderunt, sic Spiritus sanctus ad Isaiam dicit: *Vade, dic populo huic, Videntes non videbitis, et audientes non intelligetis* (Isai. vi, 9; Act. xxviii, 16). Unde et ipse Dominus ad eos dicit: *Neque me nostis, neque Patrem meum* (Joan. vii, 19). Suis autem discipulis: *Beati oculi qui vident quæ vos videntis, et audiunt quæ vos auditis* (Matth. xiii, 16). Quapropter, si videtur de monte datum esse responsum, commemora loco tertio a me dictum exemplum.

XVII. — Serapion dixit: Primo lapidem, secundo montem, tertio turrem, in similitudine commemorasti. — Arnobius dixit: Bene commemoras, si et bene recipias veritatem. Ipse est enim, de quo in psalmo sexagesimo canitur quod sit *turris fortitudinis a facie inimici* (Ps. lx, 4). Hæc est turris, de qua dicit Spiritus sanctus per Isaiam: *Ædificavi turrem in medio vineæ, quam plantavi* (Isai. vi, 2). Vineam hanc ipse interpretatur Spiritus sanctus, dicens: *Vinea enim Domini Sabaoth, domus Israelis est* (Psal. lxxiv, 16). Turrim vero, de qua dicit se ædificasse in medio, ut Scriptura sancta dicit, Filius est hominis, quem confirmavit sibi. De quo Salomon dicit: *Sapientia ædificavit sibi domum* (Prov. ix, 1). Ipse enim qui est sapientia Patris, ædificavit sibi in utero Virginis perfectum hominem Jesum, qui prædestinatus est Filius Dei in virtute secundum spiritum sanctificationis (Rom. i, 4), non secundum conjugium pollutionis. — Serapion dixit: Noli dicere conjugii pollutionem: nam conjugium pollutionem non habet, sed fornicatio pollutionem nuncupanda est. — Arnobius dixit: Conjugium pollutionem habet, et crimen non habet: fornicatio autem et pollutionem habere probatur, et crimen.

FR. FEU-ARDENNI NOTÆ.

^a Clarum est hanc sententiam mutilam esse et ex meliore codice resarciendam.

^b Vetus codex, *asserere*.

Sed permittite me probare turris indiculum. Ipse autem Dominus in Evangelio sic ait : *Paterfamilias plantavit vineam, et sepsit eam, et edificavit in ea turrim, et locavit eam agricolis (Matth. xxi, 33), qui missos ad se servos a patrefamilias plagis affligere non metuerunt : postremo ab ipso patrefamilias missum filium occiderunt. Hoc dicto, interrogantur a Domino, Cum venerit dominus vineæ, quid faciet colonis illis? Et respondentes Judæi dixerunt : Malos male perdet, et vineam suam aliis locabit agricolis. Et Dominus ad eos, Amen dico, inquit, vobis, Auferetur a vobis regnum Dei, et dabitur genti facienti fructus ejus.*

XVIII. — Serapion dixit : Quarto nunc loco quaerendus sermo Dominum per virgam præfiguratum ostendens, ut promissio tua suo ordine explicetur. — Arnobius dixit : Loquitur in Exodo ad Moysen Dominus : Ego stabo in cacumine collis, et virga hæc, quæ in manu tua est, in ipsa faciam omnia signa virtutum. Dicit et David in spiritu : *Virga æquitatis, virga regni tui. Virgu tua et baculus tuus, etc. (Exod. iv, 17).* Et David interpellat Dominum dicens : *Memento congregationis tuæ, etc. Liberasti virgam hereditatis tuæ (Psal. xlii, 7).* Item dicit : *Virgam virtutis tuæ, etc. (Psal. lxxiii, 2).* Evidentius autem de Domino dicitur : *Exsurgit virga de radice Jesse, etc. (Isai. xi, 1).* Quæ omnia adimpleta sunt in eo, qui factus est ex semine David secundum carnem (Rom. i, 3). — Serapion dixit : Serva disputationem carnis, de qua nobis erit verus apertusque conflictus : nunc quæ proposita sunt a te, explicare stude exempla. Nam quarto loco virgam curposueris jam dixisti, quinto nunc loco, Angelum quatione dixeris, pande.

— Arnobius dixit : Audi ad Moysen loquentem Dominum : *Ecce ego mitto angelum meum ante te, ad custodiendum te in omni itinere tuo : observa eum, et obaudi ei : nomen enim meum in eo est (Exod. xxiii, 20).* Malachias autem dicit : *Labia sacerdotis erunt in eo, quia angelus Domini est (Malach. ii, 7).* Unde etiam de populo sanctorum omnium, qui in isto mundo causa nominis sancti afflicti probantur et passi dicuntur : *Iste pauper clauderit, et Dominus exaudivit eum, id est, populum sanctum, et ex omnibus angustiis eripiet eum (Psal. xxxiii, 7, 6).* *Misit angelum Dominus in circuitu timentium eum, hoc est, timentium Dominum, et eripiet eos, eundem populum justorum. Item Daniel angelum commemorat de caelo descendisse in mediana flammarum, ut tres pueros de incendio liberaret, cum Nabuchodonosor de eo dixisset, Quartus quem video similis est Filio Dei (Dan. iii, 49) : noa*

A est mendacium testimonium ejus. David quoque in suo proprio psalmo sic dicit de Deo : *Ipse misit angelum suum, et tulit me de oribus patris mei, et unxit me unctione misericordiae suae (Psal. lxxvii, 70).* — Serapion dixit : Propera ad sextum, in similitudinem hominis Filium Dei ante visum : quia sufficit de quinto quod dictum est. — Arnobius dixit : *Legimus in libro Jesu Nave, quod isto tempore cum Jericho continuam iniret prælitam, vidit hominem stantem contra se, et gladius in manu ejus : cumque accessisset ad eum, dixit ei : Noster es, an adversariorum? Qui respondens ait : Ego sum dux fortitudinis Dei (Jesu v, 15, 14).* Item Isaias propheta dicit : *Clamabit populus ad Deum suum in angustiis suis, et mittet illis Dominus hominem qui liberet eos (Isai. xli, 20).* Item dicit Daniel : *Vidi in nubibus caeli venientem Filium hominis ad veterem dierum, et data est ei potestas regni (Dan. vii, 15).* Item ipse Daniel ait : *Stetit contra me quasi visio hominis, et vocavit Gabrielem archangelum, et dixit ei, ut doceret visionem quam videbam (Dan. viii, 16).* Item ipse Daniel : *Elevavi, inquit, oculos meos, et vidi, et ecce homo qui indutus erat bysso, et tumbi ejus acclivæ erant auro (Dan. x, 5).* Item Eszechiel dicit : *Vidi super thronum quasi figuram hominis (Ezech. i, 26).* Item ipse : *Vidi ascendentem desuper cherubim vocantem ad se hominem, qui indutus erat podere, qui tactus erat super humeros suas zona aurea (Ezech. x, 2).* — Serapion dixit : Ex abundantia testimonia de eo reddenda sunt, quod in dubium venit : nunc vero brevitati studens, perge ad septimam sacerdotii a te similitudinem memoratam. — Arnobius dixit : In Regum libro primo ad Samuelem loquitur Deus dicens : *Suscitabo mihi sacerdotem fidelem, qui omnia ex corde meo faciet (1 Reg. i, 35).* Et David dicit : *Juravit Dominus David, et non penitebit eum, etc. (Ps. cix, 4).* — Serapion dixit : Evidentia sunt ista duo testimonia a te prolata de septima similitudine : explicata nunc octavam, quod testamentum Dei, Filius Dei possit intelligi. — Arnobius dixit : Liber Geneseos loquitur quod dixerit Dominus ad Noe et ad filios ejus : *Ecce ego excito testamentum meum vobis, et semini vestro post vos, et omni animæ quæ vivit vobiscum (Gen. ix, 10).* Item post alia dicit Deus ad Noe et ad filios ejus : *Memor ero testamenti mei quod est inter me et vos, et omnem animam vivam (Gen. ix, 15).* Item vox Dei ad Noe et ad filios ejus dicit : *Ponam arcum meum in nubibus caeli, et recordabor testamenti mei, quod est inter me et vos (Ibid.).* ^c Item per Isaiam dicit Dominus : *Testamentum meum erit cum vita et pace, lex et veritas erit in*

FR. FEU-ARDENTI NOTÆ.

* Justinus martyr multis sæculis ante Arnobium ex hoc loco contendit Filium Dei olim carnem sumpturum, sese conspiciendum Josue obtulisse et apparuisse : præsertim quod hic eum adoravit; ille vero dixerit se duces militæ Domini. Clemens, Tertullianus, Eusebius, Nicephorus in eadem quoque fuerunt sententia.

^b Justinus martyr hoc testimonio quoque nixus, sic Filium Dei hominem futurum probat : *Cum Daniel*

tanquam Filium hominis dicit assumentem regnum æternum, nonne hoc ipsum subindicat? Nam cum ait, quasi Filium hominis, narrat natum et visum hominem, sed non ex humano semine, etc.

^c Sequentia Isaiæ testimonia citantur secundum editionem LXX : ideo in vulgata editione Latina eodem quidem sensu, sed non iisdem verbis comperiuntur.

ore ejus, et iniquitas non invenietur in labiis ejus. In pace dirigens habitabit vobiscum, et multos convertet ab iniquitate sua (Malach. II, 5). Item per Isaiam Dominus dicit: Ego Dominus vocavi te, et dedi te testamentum gentium, aperire oculos cæcorum (Isai. XLII, 7). Item per Isaiam Dominus dicit: Audite me, et manducabitis bona, ambulat in viis ejus, et salvabitur anima vestra, et disponam vobis testamentum æternum (Isai. LV, 3). Item per Isaiam Dominus dicit: Faciam vobis cum pace, cum fide, et disponam vobis testamentum æternum: quæ omnia unum Dei Filium præfigurant. Sunt etiam alia multa genera figurarum, quæ si exegerit ratio ut proferantur in medium, sanctarum Scripturarum auctoritate assignabo.— Judices dixerunt: Tam rationabili manifestatione quam legali auctoritate, ab Arnobio quæ sunt defensa firmata sunt, ita ut Serapion, qui e diverso est, nobis tacentibus, ita universa esse ut ab eo defensa sunt suo sit ore testatus. Et quomodo aurorescente die inchoatam altercationem vespertinum tempus invenit, nocturnæ quietis transacto silentio, die nobis a Deo salubriter restituto, permissa nobis utriusque partis confessio orietur.— Serapion dixit: Peto ut sermoni nostro in eo hodie finis occurrat, ut scire me faciat Arnobius, pro qua causa præfigurationes has Domini nostri in medium proferre voluerit.— Arnobius dixit: Quomodo sunt quedam quæ inter istas præfigurationes, etiam ipsum, pro quo figuratæ sunt, Dei Filium æstiment computandum, cum omnibus illis imago sit veritatis in isto homine, quem Virgo peperit ipsa sit veritas: et sicut verus Dei Filius Deus, sic verus filius hominis homo non ita mixtus, ut utriusque rei permutatio facta sit, sed in veritate deitatis et omnipotentia sua permanens, invisibilis Filius Dei societatem suam cum homine habens, et verum Deum Dei Filium nostræ liberationi exhibuisse credatur. Aliter enim Deus carnis

oculis videri non potuit. Quicumque ergo negat Deum esse in Christo, id est, in homine, hic Antichristus est (I Joan. II, 22 et 43). Qui autem negat aliquid de his similitudinibus, potest aut reprehensibilis, aut forte nec reprehensibilis inveniri. Negat enim petram, negat virgam, negat montem, et quidquid illud potest dici Christo posse competere. Virum autem perfectum et perfectum Deum qui negaverit, ab æterna damnatione non potest liberari. Similiter qui duos filios Dei ausus fuerit cogitare vel credere, unum qui ante tempora ex Patre genitus est sine matre, et alium qui natus est de Spiritu sancto ex Maria Virgine, æterno anathemate ferietur. Nostræ autem, id est, apostolicæ sedis B. Petri, quæ ab ipso Apostolo cœpit, fidei confessio hæc est: Unum Dei Filium ex duabus substantiis perfectis et integerrimis credentes, ex visibili et invisibili, ex corporeo et incorporeo, ex comprehensibili et incomprehensibili, ex passibili et impassibili, ex mortali et immortali, ex vero Deo et vero homine fateamur, dicentes, et credentes Deum in Christo, et Christum Jesum in gloria Patris ita unam Deitatem habere, sicut in duobus oculis unus aspectus est, in duabus auribus unus auditus, in geminis naribus unus odoratus est: ita et in his duabus substantiis Dei et hominis unus Filius est Dei. Sane quomodo novi sollicitum auditorem memorem esse me ad unam Patris et Filii substantiam, in duobus oculis unum aspectum, in duabusque auribus unum auditum, et unum memorasse in geminis naribus odoratum: nunc tibi, non una substantia, sed una in duabus substantiis esse credenda persona, non videatur incongruum. Nisus enim sum ostendere hoc, ut sicut in tribus personis unam credimus esse substantiam, ita in duabus substantiis Dei et hominis unam Filii Dei credamus esse personam.

FR. FEU-ARDENTII NOTÆ.

^a Vetus codex, assignam.

^b Hic locus sua obscuritate designat aliqua deesse.

^c Hæc fuit hæresis Nestorii dicentis, ut est apud Socratem, Evagrium et Liberatum, duos esse Christos, Deum unum, hominem alterum; duas videlicet naturas, duas arbitratus est esse personas: cui sese constanter opposuerunt Eusebius Dorylæus, Joannes Antiochenus, Cyrillus Alexandrinus, Cælestinus, Leo

et Gelasius Romani pontifices, Patresque concilii Ephesini, et Chalcedonensis, ut postea fusius dicetur.

^d Duas priores voces addidimus, alias nullus sensus apparebat.

^e Ita etiam esse, pro est, reponendum judicavimus.

LIBER SECUNDUS.

I. — Postera die, inter initia diei; eorum representato conventu, residentibus Constantio et Ammonio, — Arnobius dixit: Si Serapioni aliqua super-

D sunt de hesterno conflictu, si voluntas est: pandat. — Serapion dixit. Una questio evangelica noscitur remansisse, illa scilicet, quam Arius videtur habere

FR. FEU-ARDENTII NOTÆ.

^a Aliquot Aarii epistolas et librum, quem Thaleiam appellavit, citant Athanasius ac Epiphanius, sed verba subjecta ibidem non leguntur; constat nihilominus eum hunc præsertim locum ursisse adversus Filii consubstantialem æqualitatem, ex eo quod Patres magno studio ad eum respondent. Eo namque respiciens Athanasius scripsit in Symbolo suo: *Æqualis Patri secundum divinitatem, minor Patre secundum humanitatem* (Cap. 4), Et Faustinus presbyter, libro

suo ad Flacillam, seu Placillam augustam, de Fide contra Arianos, ait: *Hoc a Filio dictum est, de officio ministrantis, non de deitate.* Et rursum: *Quod dixit, Pater major me est, non impugnat æqualitatis majestatem, sed sacramentum susceptæ humilitatis designat.* Et Augustinus in Enchiridio (Cap. 35) scribit: *Filius in quantum Deus est, ipse et Pater unum sunt; in quantum autem homo est, Pater major est illo.*

palmarem, cum dicit: Me quid culpant dicentem, *A Pater major me est* (Joan. xiv, 28), cum ipse Filius de seipso testetur dicens: *Pater qui misit me, major me est?* — Arnobius dixit: In ea forma, in qua Filius Patris est sine matre, ipse et Pater unum sunt: in ea vero forma, in qua Filius matris est sine Patre, Patre minor est. Naturam enim servilem assumpsit, in qua non solum Deo Patre minor esset, sed et matre tantum minor esset, quantum matris Virginis anosititas exstitisset. — Serapion dixit: Novum hodie mihi dedisti responsum, in quo matrem Domini, ut gentiles delirant, Mariam esse genitricem sine Patre ejus. Dic cujus Pater Deus genitor sine matre existerit? — Arnobius dixit: Ergo heri non tota ventilatione verborum nostrorum atque sermonum hoc ventilatum est, ut Patrem genitorem Filii sui majorem Filio non esse docerem? — Serapion dixit: Utique humana narratione docuisti, quod auctoritate Evangelica stare non prævalet. — Arnobius dixit: Tamen humana rationabilitate firmatum est, nihil in Patre majus, nihil in Filio minus, nihil quod non æquale sit in Spiritu sancto reperiri. — Serapion dixit: Et si hoc ego denegem, tam judices, quam omnes hi qui astant poterunt approbare.

II. — Arnobius dixit? Quid ergo superest? — Serapion dixit: Hoc quod rationis tuæ expositionem sacratissima Christi impugnat assertio, qua dicit, *Pater major me est* (Joan. xiv, 28). — Arnobius dixit: Quidquid dicit Paulus apostolus de Christo, putas verum dicit, an fallit? — Serapion dixit: Si Paulus fallit, quis verum dicit? — Arnobius dixit: Memor es dixisse eum de Domino Jesu Christo, *Qui cum esset in forma Dei, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo* (Philip. ii, 6). Dixit hoc Paulus, an non? — Serapion respondit: Dixit quidem, sed integram sententiam non protulisti. — Arnobius dixit: Ergo scis quia Apostoli sermo conscriptus est in epistola. — Serapion dixit: Scio. — Arnobius dixit: Ipsum comma integræ sententiæ dic mihi quod dixi. — Serapion dixit: Dixisti: *Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo.* — Arnobius dixit: Et de quo hoc dixit? — Serapion dixit: De Filio: Arnobius dixit: Et de quo hoc dicit, *Esse se æqualem?* — Serapion respondit: De Patre. — Arnobius dixit: Collige formam Dei, si potes. — Serapion respondit: Forma Dei est hoc quod immensus est, et cælos et terram

replet, et transcendit mensura ejus cælos sursum, et terram, et maria, et abyssos deorsum (Isai. xl, 12). Sic quidem legitur in prophetis, quod palma ejus totius cæli mensura sit, et pugillo comprehendat omnem terram, et omnes aquæ mensura manuum ejus sunt. — Arnobius dixit: Oris tui testimonium verum de Deo amplector, et prædico, et ita esse confiteor. Ergo si ita est, immo quia ita est: explicuisti sermone formam Dei hanc esse, quod sit immensus, et incomprehensibilis, inæstimabilis, invisibilis. Ita est, an non? — Serapion respondit: Ita est. — Arnobius dixit: Jam modo integram Apostoli sententiam proferam de Filio Dei. *Qui cum in forma Dei esset* (Philip. ii, 6), hoc est, invisibilis, incomprehensibilis, inæstimabilis, et esset æqualis, non minor, sed ea forma, et in ea æqualitate qua est Pater, *exinanivit semetipsum.* — Serapion dixit: Quomodo exinanivit se? Nunquid ut cessaret esse Deus? — Arnobius dixit: Ne forte hoc blasphemie scelus nostræ estimationi subreperet, interpretatus est istum sermonem dicens, in quo *exinanivit seipsum*, id est, quia cum esset Dominus *formam servi accipiens in similitudinem hominum factus, et habitus repertus ut homo, humiliavit seipsum factus obediens usque ad mortem, etc.* Hic ergo qui est Filius Patris sine initio natus ex eo Patre, qui paternitatis suæ initium non habet, hic dicit, *Ego et Pater unum sumus* (Joan. i, 30). Hic autem natus ex matre sine Patre carnali, hic dicit, *Pater major me est* (Joan. xiv, 28). — Serapion dixit: Ergo duo sunt filii Dei, et unus de Patre sine matre, alius de matre sine Patre est? — Arnobius dixit: Puto te non esse immemorem ostendisse me quidem duos oculos, sed unum aspectum; duas aures, sed unum auditum; duas nares, sed unum odoratum. — Serapion dixit: Duo ista quomodo vis in unum esse? ut sicut Dealitas Patris et Filii et Spiritus sancti una est substantia, ita et substantia Dei cum filio hominis una sit substantia? — Arnobius dixit: Non est ita. Homo enim per Deum, qui enim assumpsit, factus est Deus: non Deus per hominem, quem assumpsit, factus est homo.

III. — Serapion dixit: At per hoc duo sunt filii Dei, cum dicis, Deus, Deus est; et homo, homo est; Deus verus, verusque homo duo sunt. — Arnobius dixit: Dux sunt substantiæ in uno Filio Dei. Hic enim unus Filius Patris, qui fecit primum hominem de limo terræ virginis. Cum timore Dei et interro-

FR. FEU-ARDENTII NOTÆ.

^a Et hoc testimonio Patres tam Græci quam Latini magna consensione atque constantia confirmant Filium Patri omnino æqualem et consubstantialem esse. Unius tantum Athanasii ad Arium verba subijcio: *Quid coruscum Pauli apostoli eloquium rennis dicentis de Filio, Dum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo? etc.*

^b Hanc Gregorii Nyseni etiam a Cyrillo laudatam (In Apologetico) explicationem hoc loco præterire non potui: *Qui rex regnantium, et Dominus dominantium erat, servi forma induitur, et subditur potestatem gerentibus. Dominus creaturæ in speluncam divertit. Qui universum palmo concludit, non invenit locum in diversorio; sed in præsepio reclinat. Mundus et immaculatus humanæ naturæ suscipit sordes;*

et omni paupertate nostru perfunctus, usque ad mortis finem pervenit, etc.

^c Sane intelligendus hic locus. Nimirum sic: Deus assumptione non est factus humanum suppositum, seu persona humana, sicut homo assumptus est in supposito vel persona divina; quandoquidem suppositi aut personæ ratio in Christo tantum Dei est, non hominis.

^d Istud sic explicatur apud Tertullianum: *Virgo adhuc erat terra, nondum opere compressa, nondum sementi subacta; ex ea hominem factum accepimus a Deo in animam vivam. Igitur si primus Adam ita traditur, merito sequens vel novissimus Adam de terra, id est, carne nondum generationi resignata in spiritum vivificantem a Deo est prolatus (Lib. de Carne Christi).*

gare te et audire oportet. — Serapion dixit : Quare hoc dicis? — Arnobius dixit : Quia quasi plausibilem fuisse te existimas, cum dicis duos filios Dei esse, unum de Patre sine matre, et alium de matre sine Patre. Cum ego tibi dixerim Deum per omnipotentiam suam formam servi assumpsisse in utero Virginis, et cum eo sumpsisse temporalem originem. Non habet hunc Filium Dei, qui penitus temporalem non habet. — Serapion dixit : Tu dixisti alterum Virginis filium præter Christum. — Arnobius dixit : Non dixi alterum Virginis filium præter Christum, sed dixi : Hic qui de limo terræ Virginis primum hominem fecit, ipse in utero Virginis sanctæ hominem in quo ipse habitaret sua incomprehensibili omnipotentia fabricavit, secundum quod legimus : *Sapientia edificavit sibi domum* (Sap. ix, 1). — Serapion dixit : Quis est qui fabricavit sibi in utero Virginis hominem? — Arnobius dixit : Filius Dei Patris invisibilis fabricavit sibi hominem, in quo, quasi in domo incomparabili manens, ipse feret visibilis sanctis. — Serapion dixit : Ergo visibilis factus est? — Arnobius dixit : Non dixi visibilis factus est tantum; sed dixi, visibilis factus sanctis, hoc est credentibus, ut per fidem videretur, non per speciem (I Cor. v, 7), secundum hoc quod legimus : *Vidimus eum, et non habebat speciem* (Isai. LIII, 2). Carnis enim aspectus ita incredulis patuit, ut, exspoliatus vestimentis, totus per singula membra corporis videretur ab his qui eum exspoliaverunt, et irriserunt, et flagellaverunt, et in crucis patibulo eum posuerunt (Matth. xxvii; Joann. xix); sed quia fidei oculos non habebant, hominem parum, non illum qui in ipso erat homine videre poterunt.

IV. — Serapion dixit : Quasi anguis lubricus, quo plus constringeris, plus de stringentibus pugnis evadis. Hominem vis esse Filium Dei, an Deum? — Arnobius dixit : Verum Deum et verum hominem. — Serapion dixit : Ergo, ut dixi, duo filii Dei sunt, unus carnalis, et alius spiritualis. — Arnobius dixit : Cum timore Dei loquere; blasphemum est enim duos filios Dei dicere. — Serapion dixit : Ergo tu blasphemus, qui duos filios Dei dicis. — Arnobius dixit : Et tu blasphemus, et mihi calumniam blasphemantis

A impingis. Ego enim dico unum Dei Filium, quasi ignem in massam auri candentis. Nihil in eo vides nisi ignem dum igitum fuerit, et simul aurum purum putaveris, manus ipsa tangendo flammatur. Ita et dum in isto homine miseris manum infidelitatis tuæ, ut solum hominem æstimes, incendio æterno consumeris. Item si aurum negaveris, ignem vero qui in eo venit ut esset visibilis, cum sit invisibilis, denegaveris. Nunc interrogo te, responde mihi : Cur non dimittis manum ad candentem massam auri? — Serapion dixit : Quoniam manus quæ eum contigerit ardescit.

V. — Arnobius dixit : Iste ignis visibilis est an invisibilis? — Serapion dixit : Visibilis. — Arnobius dixit : Unde probas visibilem esse ignem? Per se ipsum, an per alteram materiam? — Serapion respondit : Per alteram. — Arnobius dixit : Ergo non est visibilis ignis. — Serapion respondit : Quomodo non est visibilis ignis, qui videtur et tangitur? — Arnobius dixit : Non videtur, nec tangitur, nec calefaciet, nec comburet per suam substantiam, si non fuerit alteri cuicumque commixtus. — Serapion dixit : Ergo ignis per se nihil est. — Arnobius dixit : Non solum non dico, nihil est : sed dico, magna vis, fortissimaque substantia : sed tamen nisi mixtus alteri fuerit substantiæ, invisibilis et incorporeus perseverat. — Serapion dixit : Ergo ignis Deus est. — Arnobius dixit : Hoc tibi dixi, quia erras. Nonquid totum quod invisibile nobis et incorporeum est, hoc etiam Deo et invisibile et incorporeum est. — Serapion dixit : Ergo Deo visibilis est ignis et corporeus. — Arnobius dixit : Omnia quæcumque invisibilia et incorporea sunt, Deo soli secundum hoc, quæ ab eo creata sunt, visibilia et corporea sunt. — Serapion dixit : Ergo anima, et spiritus, et angeli corporei sunt. — Arnobius dixit : Nolo me per anfractus tuos a Deo tollas, et ad angelos, et ad animas, et spiritus trahas. Tamen ne putes me fugere interrogationem tuam, audi. Quidquid mensuram habet, corpus est, non humanum, sed divinis oculis patens : immensus autem et incorporeus Deus solus est (Joann. iv). Omnes enim angeli a Deo facti initium habent; et quæ initium habent, et ultimum habent, non nostris oculis serviens, sicut

FR. FEU-ARDENTII NOTÆ.

* *Vetus codex, pro tantum, habet tacui; itaque scribendum fuit tantum, aut addendum, et tacui.*

^b Damascenus libro de duabus Voluntatibus et Operationibus in Christo, et in lib. de Fide orthodoxa, pari similitudine suadet in Christo vere duas esse substantias, unicam vero hypostasim.

^c *Vetus est disputatio, an angeli vere corporei sint, an vero substantiæ ita spirituales, ut omnino expertes sint materiæ. Plato in primis et Platonicus omnes tam profani quam sacri affirmantem partem amplexi sunt, ut patet ex Apuleio, Jamblicho, Porphyrio et aliis; item ex Origene, Augustino, etc., tametsi hic et aliis in locis videatur dubitare (Aug. l. viii de Civit., c. 14, 15, 16; lib. ii Periar.; Ench. cap. 59; et lib. xxi de Civit., c. 10). Addo et Joannem Thessalonicensem id quoque affirmantem, actione quinta septimi concilii generalis, quod est secundum Nicænum. Tertullianus etiam scripsit (Lib. de Carne Christi) angelos esse corporis alicujus; et Joannes Cassianus (Coll. 7), ha-*

here corpus quo subsistunt. Nec prætereundum est Justinum Martyrem, Athenagoram, Irenæum, ex Latinis vero Tertullianum, Lactantium, addo etiam Augustinum, ex capite sexto Geneseos, ubi scriptum est filios Dei accepisse in uxores filias hominum, ex eisque gigantes genuisse aliquando opinatos esse, angelos tanquam corporeos id effecisse : quod tamen de filiis Seth longe melius Athanasius, Nazianzenus, Hieronymus, Chrysostomus, et alii interpretandum censuerunt. Constat enim Apostolum de malis angelis loquentem negare illos componi ex carne et sanguine; et omnes passim in Scripturis appellari spiritus, qui carnem et ossa non habent (Eph. vi; Luc. xxiv; Matth. viii). Ergo cum hic ab Arnobio, aut alibi a Patribus dicuntur corporei, id proprie et absolute non est definitum; sed sola ad divinam puritatem et simplicitatem facta comparatione, ut hoc loco aperte indicatur, cum solum Deum esse incorporeum dicit.

sol, et luna, et stellæ, sed solis divinis oculis patescit. — Serapion dixit : Ergo et anima hominis corporea est. — Arnobius dixit : Quidquid tangit et tangitur, et in loco aliquo continetur, corpus esse non dubium est. Cum ergo et intrare animam corpus, et habitare in corpore, et exire e corpore doceatur, quomodo non corporea esse, dignoscitur? Sed interim, si de hac re longiorem vis disputationem fieri, tibi etiam alio tempore proponere licebit. Nunc vero aienti mihi ignem incorporeum esse, sicut animam et spiritum, nobis dico ignem incorporeum esse. Asserenti mihi, si qua prævalet ratione, obsiste. — Serapion dixit : Novam rem audio. Quotidie inter manus nos ignem habere video, sed novo stropho verborum ignem mihi vult invisibilem comprobare. — Judicæ dixerunt : Nos Arnobium audivimus non ita dicentem ignem invisibilem, ut negare videatur esse visibilem per alteram speciem cuicumque fuerit mixtus, sive ligno, sive ferro, aut seramento, aut argento, aut auro; sed cur hoc dicat, inquire.

VI. — Arnobius dixit : Gratias prudentissimis cognitoribus refero, ^b qui, sensum verborum meorum eo quo est a me dictum per ordinem ostendentes, quasi lucem in tenebris effulserunt. Die ergo, Serapion, quod verum est : Hanc ignis substantiam nunquid sine ligno aut quocunque metallo videre potes, aut contingere prævalet? — Serapion dixit : Cum de Dei Filio loquimur, ad imaginem me et metalla trahis. — Arnobius dixit : Non audisti Apostolum dicentem de Deo, quomodo invisibilia ejus, per ea quæ facta sunt electa conspiciuntur, sempiterna quoque virtus ejus et Divinitas (Rom. 1, 20)? Ergo si tu vestigas, sive ut tu de me dixisti, tortuosus anguis stringente mihi te sonaris evadere, melius justissimis cognitoribus penitus non evadis. Die ergo, cum ignem in ligno aut quocunque metallo videris, unam in eo substantiam, an duas attendis? — Serapion dixit : Unam. — Arnobius dixit : Non est ergo ibi nec lignum, nec ferrum, nec ullius prævalet materię genus, per quod virtus ejus et invisibilitas agnoscatur. — Serapion dixit : Est quidem per quam cognoscatur virtus et invisibilitas, tamen ignis sola patet esse substantia. — Arnobius dixit : Ista ignis sola substantia in aere cognoscitur intra thermarum colorem, ^c sed si lignis

admixtus intra fornacem excitaverit flammæ, nec teporem exhibet thermis, nec calorem. — Serapion dixit : Benefacis docere homines quod nullus ignorat. — Arnobius dixit : Si tecum Hebraico loqui sermone poteram, nunquid non superbius, an consideratus argueret? — Serapion dixit : Ita est. — Arnobius dixit : Ita si tecum loquar quod omnes ignorant, et non tecum hoc loquar quod nullus ignorat, vincere te qua ratione poterò? Dic ergo, ignem cernis duas substantias, an unam? — Serapion dixit : Unam video, ignis scilicet. — Arnobius dixit : Obsecro, judices, jam date sententiam, et uter nostrum quod fallat ostendat. — Judicæ dixerunt : Sine causa reprobatum interrogacionem tuam; et cur timeat Serapion duas substantias dicere in igne dum cernitur, ignoramus. Unde, quia subterfugit, nos non solum judicæ, sed et testes te habere confidens, perge quo tua tendit oratio.

VII. — Arnobius dixit : Ignis iste invisibilis aliquam aliam materiam ingressus, visibilis per istam efficitur, habens in se unum quod exurit, alterum quod illuminat; ita Filius de sinu Patris egressus, Virginea integritas ita illum suscepit, ut potest massa auri ignem suscipere; et ex ipsa massa produxit hominem perfectum ex semine David secundum carnem (Rom. 1, 2), in quo toto quasi aureo metallo ipse ignis incomprehensibilis comprehensibilis fieret, impassibilis passibilis fieret, impalpabilis palpabilis fieret, ut dixi prima, unum quod exurit incredulos, aliud quod omnes credentes illustrat. Itaque per duas istas substantias, auri, quod corpus est, et ignis, quod corpus non est, una persona, quam cornibus aut ferri, aut æris, aut argenti, aut auri, una subsistit species, habens duas substantias auri veri et ignis veri. — Judicæ dixerunt : Ut quid declinat Serapion tuam evidentissimam rationem respondere, nescimus; unde, ut diximus, perge quo tua tendit oratio.

VIII. — Arnobius dixit : Calumniam quam in me ingessit confirmare dum studet, fecit rem consultam homo sapiens ut taceret, ne suo se ore confutando convinceret. Dixit enim me quod Deum duos filios habere per visibilem et invisibilem substantiam credendo assererem, cum unum Dei Filium in duabus substantiis credam; sicut unum auri metallum, cum

FR. FEU-ARDENTII NOTÆ.

^a Scholastici patres et acutis hæc difficultatem expediunt, dicentes eam corpoream esse assumptione et informatione, non autem natura propriæ ratione. Item quod quorundam animæ, ut Moysis, Eliæ, Onit, Jeremie, in qualibuscunque corporibus aliquando apparuerunt. Sed hic Arnobius asserit non dubium esse quin corporea sit. Insuper Tertullianus, lib. de Anima, totus in eo est ut probet eam corpore consistere. Ac certe omnes qui eam ex traduce parentum educi putaverunt, hi autem plurimi et gravissimi fuerunt, eadem opera ex materia et corporum substantia compactam esse non obscure sunt professi. Verum, cum passim in sacris litteris appelletur spiritus, prout etiam spiritus opponitur corpori, spiritus autem carnem et ossa non habeat (Eccl. vii; Luc. xxiii; Rom. viii; Luc. xxiv); deinde sanctissimi Patres,

D Ambrosius lib. de Noe et Arca, c. 25, Hieronymus, epist. ad Augustinum, idem Augustinus, epist. 28 et 157, denique Gregorius Magnus, lib. xxi Moralium, cap. 2, eandem constanter credant et doceant esse incorpoream; Ecclesiæ denique delinicionibus eadem statuatur esse spiritualis et incorporea (Sext. syn. act. 11 et 15; concil. Later. c. Firmiler), nefariam puto aliter credere aut docere. Itaque cum Arnobius vel alii eam vocant corpoream, id non simpliciter ac proprie intelligendum est, sed æquivoce ac comparatione quadam facta cum ineffabili atque incomparabili simplicitate Dei nostri.

^b Vetus codex paulo aliter, nimirum, qui sensum meum, eo quo est a me dictum, ordinem ostendentes, quasi lux in tenebris effulserunt.

^c In veteri cod. erat : sed in lignis.

ignitum fuerit in duabus substantiis probabiliter asseram. Invisibilis enim Filius Dei visibili filio hominis mixtus unum Filium Dei fecit, ut in ipso esset visibilis, sicut ignis, qui invisibilis fuit, in massa auri aut cujuscunque metalli factus visibilis, non amisit, quomodo solus ignis sine materia alterius rei quæ illum visibilem et sensibilem faciat nec videri potest ab oculis, nec a corporibus omnino sentiri. — Serapion dixit: Intellego te ad hoc pervenire, ut dicas Filium Dei deseruisse filium hominis, nec simul crucifixum in ligno. — Arnobius dixit: Ego hoc nunquam nec corde concepi, nec ore protuli; quinimmo cum propheta dico, quod non solum non deseruit eum in cruce positum: verum etiam non eum dereliquit euntem in infernum, et non dedit sanctum suum videre corruptionem (Ps. xv, 10). — Serapion dixit: Ex quo tempore Deitas in hominem, quem assumpsit, advenit? — Arnobius dixit: Ex qua hora Gabriel angelus verbum ejecit, et illa credendo concepit. — Serapion dixit: Ergo simul conceptus est. — Arnobius dixit: Dum conciperetur verbo homo in utero, qui eum fabricaverat, et adhuc fabricabat, ut in eo maneret, et ibi erat is qui initium nunquam habuit, in eo qui initium essentia suæ in utero Virginis assumebat. — Serapion dixit: Ergo Deus et patrem et matrem habet. — Arnobius dixit: Patrem habet Filius Dei, qui eum genuit ante tempora sine matre; et matrem habet Virginem, quæ illum concepit et peperit sine homine patre. — Serapion dixit: Ergo mater Dei est. — Arnobius dixit: Mater Christi et Dei. — Serapion dixit: Quid est Christi et Dei? — Arnobius dixit: Dei, qui cum initium non haberet, tamen nascendo initium assumpsit cum Christo. Christus enim sine Deo^b similis est christis aliis qui ante eum fuerunt. Christus autem Deus noster similem per naturam penitus non habet; præter ipsum enim nullus est Christus et Deus. — Serapion dixit: Quid ergo in partu Mariæ natum credis? — Arnobius dixit: Hominem, qui nunquam fuit, cum Deo qui semper fuit. — Serapion

respondit: Maria ergo mater hominis, et non Dei est. — Arnobius dixit: Per hominem de Spiritu sancto conceptum et natum meruit etiam ejus mater fieri, qui ita fuit semper, ut et non fuerit temporis quando non fuit. — Serapion dixit: Ergo Nestorii sectam sequeris. — Arnobius dixit: Nestorius^c Θεοτόκον negavit, quam et Χριστοτόκον credo. — Serapion respondit: Si illum creavit ex se qui ante non fuit, illum sine dubio non creavit qui semper fuit. — Arnobius dixit: Si ad rationes humanas vadis, et fidem tecum non ducas, vadis, vācuus redis, et semper vacuus permanebis. — Serapion dixit: Si scis quia non possum et ego tecum injuriose loqui, loquere injuriose. — Arnobius dixit: Injuria esset, si non, ut vides, causa exigeret ut hoc tibi dicerem. — Serapion dixit: Quæ causa hoc exigit sciamus. — Arnobius dixit: Quomodo totum quod circa Mariam gestum est rationem hanc habet primam, ut credas; si vero rationem habeas, et fidem non habeas, vacua erit ratio tua. — Serapion dixit: Aut ratio, ratio, aut fides, fides erit. — Arnobius dixit: Non potest fides sine ratione in hac parte, nec ratio sine fide subsistere. — Serapion dixit: Et quæ ratio poterit me docere quod Virgo concepit, Virgo peperit, Virgo post partum permansit? — Arnobius dixit: ^d Hæc ratio est Deus omnipotens. — Serapion dixit: Ego tecum de puella ago. — Arnobius dixit: Ego tecum de Omnipotente ago. Dicas mihi. Qui fecit cælum et terram, et omnia quæ in eis sunt Omnipotens ipse est, an non Omnipotens? — Serapion dixit: Semp̄r aliud proponis, ut aliud tibi agere liceat, et non ad interrogata respondeas? — Arnobius dixit: Ego interrogationi tuæ studens respondere, interrogo te. Dic mihi, Deus est omnipotens, an non? — Serapion dixit: Qui hoc negat, nihil illo stultius est. *Scriptum est: Dixit insipiens in corde suo, Non est Deus (Ps. xiii, 1).* — Arnobius dixit: Filius ergo Dei per omnipotentiam suam hoc facere voluit, ut efficeretur filius hominis. — Serapion dixit: Cujus hominis? —

FR. FEU-ARDENTII NOTÆ.

^a Mixtionis voce nullam substantiarum confusionem inducit, quod est Eutychetis commentum; sed perfectam hominis cum Verbo unionem et proprietatem ex ea promanantem communicationem duntaxat intelligit. Illam etenim hoc nomine explicare nihil addubitarunt Irenæus, Tertull., Cyprian. August., Vigilius, ut ad cap. 21 lib. iii Irenæi patefecimus.

^b Prophetas, sacerdotes et reges Hebræorum intelligit, qui in sacris litteris passim appellantur christi, tum quod ad publicum munus capessendum inuncti essent, tum quod maximum illum futurum Christum nostrum adumbrarent; qui eis vel in hoc præsertim excelluit, quod Deus omnipotens sit.

^c Socrates (*Lib. vii Hist., c. 32 et 34*) ac Evagrius (*Lib. 1, c. 2*) testantur quemdam Anastasium, Ecclesiæ Constantinopolitanæ sub Nestorio episcopo presbyterum, hanc primum hæresim evulgasse, Nemo Mariam Deiparam vocet. Fuit enim homo Maria: ex homine autem Deum nasci est impossibile. Cum hanc, ut impiam et blasphemam opinionem coargueret Leo Magnus Rom. Ecclesiæ pontifex (*Ep. ad Putcher.*), Nestorius contra eandem et crassius extulit, et magis adhuc blasphemis adjectionibus auxit et propagavit, in synodo Ephesina blasphemans: *Ego bimestrem*

aut trimestrem factum Deum (sic enim Christum Dominum appellabat) *nequaquam nominabo vel colam.* Atque idcirco hæresis ista magis sub nomine Nestorii, quam Anastasii invaluit. Negans porro Mariam Θεοτόκον, id est, Dei genitricem et matrem, venerandum et magnum (ut loquitur Cyrillus in Apolog.) incarnationis Dominicæ mysterium funditus evertabat, Deitatem Verbi ab assumpti hominis substantia separans, duosque Christos conflingens, Deum unum, hominem alterum. Eandem vero Χριστοτόκον, id est, matrem Christi admittens, Christi nomine hominem purum solumque intelligebat, qui ex ea natus postea munere adoptionis et gratiæ Deus vocatus fuisset, et a Filio Dei ad ostentationem suæ Deitatis circumductus, ut solo habitu, non autem vera personalique unitione inveniretur ut homo. Orthodoxi autem, ut hoc loco Arnobius, eandem et Θεοτόκον et Χριστοτόκον, hoc est, et Dei et Christi, qui simul Deus et homo est, veram matrem conflabantur (*Cyrrill. interpr. symbol. et in Apol.; Euthym. in Panopl.*).

^d Eodem pacto tam docte quam eleganter scripsit Augustinus: *Si rationem postulas, non erit mirabile; si exemplum requiris, non erit singulare; tota ergo ratio facti est potentia facientis (Epist. iii).*

Arnobius dixit : Maria. — Serapion dixit : Ergo hoc voluit quasi putative, et non veraciter. — Arnobius dixit : In Deo nihil putativum, nihil fantasticum, nihil mendacii existit. — Serapion dixit : Unum e duobus stare non potest, quia Maria aut Θεοτόκος erit eadem genitrix; aut Χριστοτόκος eadem genitrix Christi. — Arnobius dixit : Et Θεοτόκος est, et Χριστοτόκος. — Serapion dixit : ^a Ergo duorum est mater filiorum. — Arnobius dixit : Unius filii mater est. — Serapion dixit : Qua ratione hoc poteris docere, cum Filius Dei, Dei Filius sit; qui ex Deo Patre ante sæcula est genitus Deus; et iste nunc ex tempore sit genitus filius hominis? — Arnobius dixit : Filius Dei omnipotens omnipotentis Patris per omnipotentiam suam hoc voluit, ut unus cum eo fieret Filius Dei iste filius hominis. — Serapion dixit : Ergo mixta est Divinitas et humanitas. — Arnobius dixit : Quid est hoc quod vis dicere, Mixta est? — Serapion dixit : Deum hominem, quid mixtum carnis et Verbi unum corpus effecit. — Arnobius dixit : Blasphemum est ita credere, ut quasi conflantibus opere duas naturas in unam credamus redactam esse substantiam. Evidens est enim utriusque partis corruptio : nam qui capax, non capabilis; penetrans, non penetrabilis est; implens, non implebilis est; qui ubique diffusus et ubique totus est, simul per omnipotentiam ita se naturæ infudit humanæ, ^b ut caro perficeretur in Verbo, non Verbum in carne perficeretur. Non enim dicit evangelista, Verbum cum carne natum est, ^c sed *Verbum caro factum est* (Joan. 1, 14), et homo nasci non judicavit indignum. — Serapion dixit : Si Verbum caro factum est, Verbum esse cessavit. — Arnobius dixit : Non homo perfectus in virginali utero conceptus est et natus? — Serapion dixit : Homo

ergo cum Deo natus est. — Arnobius dixit : Si ple hoc diceres, finita erat contentio; nunc autem quam impie dicas, hinc detegeris. Dicis enim, Homo cum Deo natus est, ut videatur nunc ipsa Divinitas Filii Dei sumpsisse initium. Dico autem et ego, Ita homo cum Deo natus est, ut Deus qui semper est, et sine initio, voluntate sua qua potest omnia quæ vult facere in cælo et in terra, in mari et in abyssis, hoc illi placuit ut, salva et integra Deitate sua, fieret filius hominis. Dic mihi, Serapion, potuit hoc facere, et noluit; an voluit, et non potuit? Invisibilis huic homini, quem assumpsit, ut unum secum esset, salva sua substantia divina, salva ejus substantia humana, fieret? Si voluit, et non potuit, cesset esse omnipotens, qui suam implere non potuit voluntatem. — Serapion dixit : Hanc reverentiam Deo dare debemus, ut seorsum quæ Dei sunt soli Deo demus, et seorsum quæ sunt hominis soli homini reputemus. — Arnobius dixit : Impia est ista credulitas, ^d quæ quartam admittit in divina Trinitate personam. Duo enim Christi duo erunt filii; aut certe unus Christus erit, non tamen Filius Dei. Et ubi est quod Symbolo universalis Ecclesiæ nos credere cōstitemur, Christum Jesum Filium ejus unicum Dominum nostrum, qui natus est de Spiritu sancto ex Maria Virgine. Qui sicut ante sæcula natus est ex Patre, nobis ex Maria Virgine semper cōstitemur, totum accipiendo quod Dei est homo, totum suscipiendo Deus quod est hominis, aliud quam Deus est esse non posset. Pars enim una omnipotentia plena, partem illam in se suscipiens quæ omnipotentiam non habebat, tanta in illa se suavitate infudit, ut, salva utriusque partis substantia, unus nobis Dei Filius nasceretur ex Virgine. — Serapion dixit : ^e Facta est ergo humanæ

FR. FEU-ARDENTI NOTÆ.

^a Eandem fuisse Nestorii sententiam, patet ex ista Vincentii Lirinensis ad eum responsione : *Unum Christum Jesum, non duos; eundemque Deum pariter atque hominem Ecclesia catholica cōstetur : unam quidem in eo personam, sed duas substantias, quia mutabile non est Verbum Dei, ut ipsum verteretur in carnem; unam personam, ne duos profiundo filios, quaternitatem videatur colere, non Trinitatem* (Lib. advers. profan. Novat.). Et beatus Leo ait : *Evangelicæ auctoritas ita Verbum prædicat carnem factum, ut non duos christos, nec duos filios; sed in uno Domino Jesu Christo, et Dei et hominis nobis insinuet veritatem; et utriusque substantiæ, id est, salvantis atque salvatæ, nec proprietates possint confundi, nec personæ geminari* (Epist. ad episc. Gall.).

^b Vetus codex, *ut caro perficeret in Verbum, non Verbum in carne perficeret*. Puto autem sensum esse, Carnem in Verbo et ex Verbo perfectam hypostaseos ac personæ rationem accepisse; non autem Verbum in carne vel ex carne quam assumpsit. Nam *quod fuit, permansit; quod autem non erat, assumpsit*.

^c Prætermittere nequeo vere aurea beati martyris et apostolici viri Ignatii in hunc sancti Joannis locum verba : *Vere, inquit, peperit Maria corpus, Deo in eo inhabitante; et vere natus est Deus Verbum ex Virgine, corpus simile nobis, passibile, sine peccato, induens; vere conceptus est in utero, et factus est in utero, formans et faciens sibi corpus ex Virgine, sine semine viri; portansque in utero, sicut et nos tempore portati sumus, etc.* (Epist. ad Trallianos).

^d Nestoriani duas in Christo personas conflingentes, deinde Patris ac Spiritus sancti alias duas contentes et adorantes, quartam in Trinitate admittebant et colebant personam. Ab his fascinatus Anastasius imperator præcepit Quaternitatem adorari, non Trinitatem : propter quod facinus celesti fulmine percussus, miseram animam exhalavit, uti Pomponius Lætus in Vita ejus et alii memoriæ prodiderunt (Pomp. Læt. Blondus, l. II. decad. 1).

^e Hæc fuit Eutychnis et asseclarum ejus impietas, qua ut adversus Nestorium unam in Christo personam contentiosius constitueret, imprudenter simul et impudenter in eo sic confudit substantias, ut humanam affirmavit sic absorptam a divina, immo ita in eandem mutatam et transfusam, ut penitus esse desierit. Ilujus impietatis acerrimus propugnator Dioscorus Alex. aiebat : *Christum ex duabus naturis suscipio, duas naturas non suscipiet*. Damnatos porro a concilio Chalcedonensi defendendos sibi sumpserunt Acephali, Gnapheani, Philoponiani, Monophysitæ, ac Monothelitæ; adeoque invaluerunt, ut totum fere Orientem et Africæ non exiguam partem infecerint, velut ex Paulo diacono, Nicephoro, Euthymio et Niceta facile colligitur. Adversus has hæreses ita scribit B. Gelasius papa : *Nec duas personas in Christo intelligimus, per id quod dicimus duas naturas; ut adunationis divisionem facere videamur, et sit (quod absit) quaternitas, non Trinitas, sicut Nestorius sentit insanus. Nec conjundimus eandem unitas naturas, cum unam personam cōstitemur, ut impius Eutychnes credit.*

substantiæ transmigration in Deum. — Arnobius dixit : Non vis dicere : Humanæ substantiæ corruptio? Istem enim transmigrationem substantiæ si tibi concessero, corruptionem probabis; et videbitur Deus per infusionem suam a statu suo quasi inclusum exclusisse substantiam. — Serapion dixit : Non tibi inclusum per quam humillimam suam substantiam a statu suo exclusit, ut homo reverteretur in Deum, non Deus vortetur in hominem? — Arnobius dixit : Non solum a statu suo non est exclusa humana substantia, sed in statu suo magis est roborata. Nam sicut status virginitatis Mariæ, homine concepto et parto, non est ex sua integritate dejectus, sed magis est integrior factus; ita status humanæ substantiæ in infusione divina, ita, inquam, est fortior factus, ut quidquid per prævaricationem Adæ fragilitatis incurerat, per assumptionem Dei penitus non haberet, et firmiter suæ integritate substantiæ possideret, quam ipse Adam ante suam prævaricationem possedit.

IX. — Serapion dixit : Omnis substantia cum subsistit, aut magna est, et parva non est; aut regalis est, et privata non est; aut immortalis, et mortalis non est; aut dives est, et pauperula non est; aut divina est, et humana non est. Tu autem confundens omnia, unum et duobus stare dum denegas, nec Deum nobis verum, nec hominem verum præuales edocere. — Arnobius dixit : Audi quid dixisti : Omnis substantia aut magna est, et parva non est. Singulatim tibi expono, si nescis : In unico Filio Dei duas esse substantias profiteor et assigno. Habet per humanitatem ut vere minor Patre sit (Joan. xiv, 28); habet unde initium vere assumpsit ex tempore; habet unde vere sit impassibilis, habet et unde passibilis existit; habet unde vere immortalis sit; habet unde vere sit mortuus et sepultus; habet unde nunquam cessavit vivere, et vitam omnibus qui vivunt suo arbitrio dispensare; habuit etiam unde inter animas defunctorum animam corporis sui defuncti ire ad inferos permitteret, et redire (Pa. xv).^a Habuit unde mortis imperium subjugatum teneret; habuit unde mortis subjaceret imperio (Heb. ii, 14). Habuit unde ploraret defunctum, et in eo erat unde juberet ipsam quem plorabat mortuam suscitari (Joan. xi, 35 et 44). Et hæc ratio Divinitatis ejus, ut cum duas istas integerrimas substantias habeat, unum tantum in his duabus Filium Dei credas. — Serapion dixit : Ergo conversionem aliquam in semetipso, unde inciperet esse quod non erat, habuit. — Arnobius dixit : Non ita est : sed sermo Patris, nunquam a Patre discedens, homo quippe fieri dignatus est secreto suo

A mysterio, quod ipse novit, qui quoniam totum suscipiens quod est hominis, homo est; totum accipiens quod Dei est : alius quam Deus esse non potest. — Serapion dixit : Et si incarnatus est, ut asseris, immixtus, quemodo non est facta diminutio divinæ substantiæ? — Arnobius dicit : Est ne aliquid quod aut non possit Deus, aut nesciat? Serapion dixit : Nihil est quod non possit Deus, nihil est quod nesciat. — Arnobius dixit : Ergo si scit, et potest^b sine sui corruptione misceri, sicut potuit hominem suscipere, ita ut nihil ei augmenti de susceptione accederet; scivit et potuit ut totum se infunderet, et nihil acciperet detrimenti.

X. — Serapion dixit : Quæ ratio te compellit, ut quotiescunque de Filio Dei, ^c qui est Deus natus ex Maria, loqueris, non solum dicis ut sit Maria Θεοτόκος; sed semper hoc nominas, quod Filius hominis est, ut sit Maria Χριστοτόκος? — Arnobius dixit : Sicut ego nunquam Χριστοτόκον sine Θεοτόκω dico, et tu ita confitendo confirmas fidem tuam, et finis hujus nostræ altercationis occurrit. — Serapion dixit : Uade tibi hæc auctoritas hujus definitionis advenit? — Arnobius dixit : Apostoli Pauli non vis recipere hoc quod dixit testimonium : *Factus est primus homo in animam viventem, novissimus homo in spiritum vivificantem* (I Cor. xiv, 45)? — Serapion dixit : Dic mihi quo ordine tu istum sensum accipias? — Arnobius dixit : Ipse Apostolus suis verbis hoc quod dixi explanavit, dicens : *Quoniam per hominem mors, et per hominem resurrectio mortuorum. Et sicut in Adam omnes moriuntur, ita in Christo^d omnes vivificantur* (I Cor. xv, 21, 22). — Serapion dixit : Video quod moliris astruere, ut quia in isto loco nominat Apostolus hominem solum, non etiam Deum, docuisse videatur resurrectionis nostræ gloriam celebrare. — Arnobius dixit : Christum quando audis, et non audis sanctæ Mariæ Virginis Filium, scias te^e unum ex rebus Judæorum audire : et lico hominem hunc solum esse justa ratione firmamus. Virginis autem Filium Deum et Christum esse catholica fidelitate hoc ordine confitemur, ut gloriam quam humanum genus per primum hominem amisit per istum Filium Virginis, qui Deus et homo, in centuplum melius recuperaret. Nam paradisi regio per primum hominem legitur fuisse sublata, per secundum vero hominem et regno paradisi restituitur, et^f omnium indulgentia confortur. — Serapion dixit : Ergo hæc tanta beneficia homo nobis præstitit, non Filius Dei Deus? — Arnobius dixit : Calumniam vis ex ea nasci, ex qua natus est qui nos ex omni liberaret et ab omni peccato; et inde vis me vincum

FR. FEU-ARDENTH NOTÆ.

Et in Symbolo Athanasii, dicitur Christus esse unus, non confusione substantiæ, sed unitate personæ (Lib. contra Nest. et Eutych.).

^a His penitus similia scribit Gregorius pontifex Maximus, lib. xviii Moral., cap. 27, adversus eundem, licet suppresso nomine, Nestorium.

^b Jam admonuimus veteres non abhorruisse a verbis misceri, commisceri, ac componi, quando intimam Verbi cum carne unionem, simulque consequentem proprietatum communicationem explicare

voluerunt.

^c Vetus codex etiam hic valde mutilus est; habet enim : *Qui natus est ex Maria, ut sit Maria Θεοτόκος, sed semper hoc nominans quod filius hominis est*, etc. Cætera nos addidimus.

^d Communis editio Latina, *vivificabuntur*. Sed cum Arnobio faciunt Rufinus in Expositione Symboli, et Tertullianus, l. iv adversus Marcionem.

^e Quid si legeremus, *unum ex Rabbiniis*

^f Non male forsân, *omnia, vel omnibus*.

tenere, unde a vinculis solvimur; et inde vis mihi libertatem auferre, unde libertas seruo mundo et captivo ingenuitas generatur. — Serapion dixit: Unde ista tam bona tamque præclara nascuntur? — Arnobius dixit: Ex ista confessione ut deum Dei Filium in carne venisse, dicente apostolo: *Qui negat Iesum Christum in carne venisse, hic Antichristus est* (I Joann. 2, 22). Est ergo caro, hoc est, perfectus homo est; et qui venit in carne, hic est Filius Dei invisibilis, hic est perfectus Deus, Filius Dei, creator hominis, cum quo dignatus est fieri filius hominis. — Serapion respondit: Ergo Deus, suus creator est. — Arnobius dixit: Ubi non est commixtio viri, qui creator existit nati?

XI. — Serapion dixit: Multum me suspectum reddis, cum et creaturam, et carnem, et hominem, et filium repetis, tamen Filium Dei Filium fuisse Mariæ non fateris. — Arnobius dixit: Si non esset filius hominis Filius Dei factus, Maria mater Dei esse non poterat. Per filium ergo suum facta est mater Filii Dei; per formam servi quam assumpsit Dominus, facta est mater Domini; nec poterat esse Θεοτόκος, nisi Χριστοτόκος fieri meruisset. Audi quid habebat concipere in utero, aut quid habebat parere, aut quid habebat pannis involvere, et in præsepio ponere (Luc. 1), aut quid habebat lactare, aut quid habebat tollere et fugere in Ægyptum (Matth. 2, 13), aut quid habebat crescere ætate et sapientia, aut quid octava die circumcidi, aut quid habebat baptizari a Joanne (Luc. 3), nisi esset homo perfectus, in quo esset perfectus Deus, qui ipsum sicuti hominem in utero fabricavit. — Serapion dixit: Nestorii est ista doctrina. — Arnobius dixit: Nestorius quæ assorit præ manibus habeo; si jubent iudices recitabo. — Iudices dixerunt: Legatur quod ab Arnobio offertur, ut possit Serapionis si vera est objectio demonstrari. Cumque accepta esset homilia, ad locum lecta est ita: Non peperit sanctissima Maria Deitatem, nam quod natum est de carne, caro est (Joan. 1, 6). Non peperit creatura creatorem; sed peperit hominem Deitatis ministerium. Non edificavit Deum Verbum Spiritus sanctus: Quod enim ex ipsa natum est, ait, de Spiritu sancto est (Matth. 1, 20). Deo itaque Verbo templum ex Virgine edificavit. Et paulo post: Per se qui natus est Deus in utero Deus est. Et paulo post:

Α Θεοτόκον formam in Deo honoramus. Item in alia prædicatione, cujus initium hoc est: Saepe mecum fructus vite versans, et terrestrium rerum multiplicem mutabilitatem, sparseque per vitam invidiam cogitans, hæsitans exclamavi. Quis poterit liberari? Et post paululum ait: Spiritum divina separavit natura, qui humanitatem ejus creavit. Quidquid ex Maria natum est, de Spiritu sancto est, qui et secundum justitiam replevit quod creatum est. Hoc quod manifestatum est in carne, justificatum est in Spiritu (I Tim. 3, 16). Item ait: Qui fecit eum motuendum demonibus, de quo dicit ipse Dominus, *Ego in Spiritu Dei ejectione demonia* (Luc. 11, 20), ipse carnem ejus fecit templum. Unde dicit Baptista: *Vidi Spiritum sanctum descendentem de celo, et manentem in eo* (Matth. 3, 16).

Β Item paulo post: Qui dedit ei elevationem in celum, ait, dedit mandata apostolis quos elegit per Spiritum sanctum, et postea elevatus est in celum (Act. 1). Hunc itaque qui Christo tantam donavit dispensationem, qui natum putant carneum, separavit a divina natura. Item in alia prædicatione, cujus initium hoc est, Nulla deterior ægritudo humanis animis quam ignorantia. Et paulo post: ^d Ista autem faciunt Deum secundum post beatam Mariam, cum matrem temporalem creatricem temporum Deitatem assignant; immo nec matrem Christi eam esse permittunt, quam et Χριστοτόκος est. Nam, sicut illi aiunt, non humana natura, sed Deus Verbum ab illa natus est, et ea quæ peperit non est mater nati. Quomodo enim mater esse potest alieni a sua natura? Si autem mater est, ut ab ipsis vocatur, humanitas est quod natum est, et non Deitas. Proprium est enim parere matri essentia suæ similem: aut enim non erit mater, si essentia suæ similem non peperit; aut si mater est, essentia suæ similem peperit. Item post alia: Deus enim mensium et creator est, et non mensium partus est; fabricator sanctæ Mariæ non postea ex Spiritu in ipsa fabricatus. Sed sine mea doctrina audi angelum ad ipsum Joseph dicentem: *Accipe puerum et matrem ejus* (Matth. 2, 3). ^e Igitur pueri dixit, non Deitatis. Item post hæc: Vis tibi addi secundum testimonium? *Completi sunt itaque dies ut pareret, et peperit filium suum primogenitum* (Luc. 2, 7). Ecce habes cujus mater fuit Χριστοτόκος, id est, pueri mater, quem peperit Maria, non Deitatis, quæ omnia circumstringit.

FR. FEU-ARDENTII NOTÆ.

^a Nestorium certe polygraphum fuisse non ex his duntaxat ab Arnobio citatis locis apparet, verum etiam ex Nicephori lib. xiv, cap. 36, Socratis lib. vii, c. 32, et Actis magni concilii Ephesini, ubi scripta ejus commemorantur, quæ laudabili veterum studio divinaque providentia, ut et aliorum hæresiarcharum monumenta, perierunt.

^b Vetus codex, ministerium. Ibidem pro non edificavit, legimus non edificavit.

^c In Actis concilii Ephesini legitur: *Non per se et secundum se Deus est, quod in utero formatum est. Non per se et secundum se Deus est, quod Spiritus sancti opera effectum est. Non per se et secundum se Deus est, quod in monumento conditum est, etc.* (Tom. II, c. 7, novæ edit.). Ex quibus locum hunc Arnobii nostro vetere codice corruptum emendare non est

D difficile; ut nimirum ita legatur, *qui in utero natus est, per se Deus non erat*, etc.

^d Fortasse isti melius legeretur. Invehitur enim in Patres orthodoxos, eisdemque multa imponit, ut ex ejusdem concilii Ephesini Actis perspicitur. Ita forsitan et commodius paulo post legeretur, *cum matrem temporalem Creatori temporum et Deitati assignant*.

^e Hæc paulo fusius citantur in conc. Ephesino, ex Nestorii quaternione 21, sic: *Angelorum vox est: Surge, et accipe puerum, et matrem ejus. Atqui certum est archangelos nativitatis mysterium se longe exactius perspexisse; neque hi tamen dicunt, Surge, et accipe Deum, et matrem ejus; sed, Surge, et accipe puerum et matrem ejus* (Tom. II, c. 8).

Audi et aliud testimonium : *Videntes autem magi stellam, gavisii sunt gaudio magno valde, et intrantes domum invenerunt puerum cum Maria matre ejus (Matth. II, 11).* Ubique pueri mater, non Deitatis, Virgo prædicatur. " Quid igitur ordinas carnem matrem Deitatis? Et paulo post : Virgini Χριστοτόκου contigit parere humanitatem, Dei verbo Deitatis ministerium. — Et cum legeret hæc iudices dixerunt : Hæc Nestorii dicta sufficiant : quid ad hæc sentiat Serapion, pandat.

XII. — Serapion respondit : Si ita non sentit, nec credit Arnobius, quare frequentat Χριστοτόκου et Θεοτόκου? — Arnobius dixit : Si Χριστοτόκου dico, et nego Θεοτόκου, ^b recte arguis me Nestorianum, vel per leve accusationis tuæ vestigium forsitan accusaris. Nunc vero totus defensionis meæ cursus impugnat negantem Θεοτόκου Mariam; et tu mecum Nestorium damnas, cum me tecum exsecratur Nestorius. — Serapion dixit : Pro qua re me tecum exsecratur Nestorius? — Arnobius dixit : Pro eo quod tecum sanctam Mariam Θεοτόκου non nego. — Serapion dixit : Sermone argumentando Θεοτόκου qui confiteris, Χριστοτόκου illam asserendo impugnas. — Arnobius dixit : Tu negas Christum Filium Dei esse? — Serapion dixit : Non nego Christum Filium Dei; sed te increpo qui Christum hominem asseris, et non Filium Dei. — Arnobius dixit : Antequam nasceretur ex Maria, Filius Dei ante fuit? — Serapion dixit : Quis hæc ^c præter Photinum dixerit? — Arnobius dixit : Ergo semper fuit. — Serapion dixit : Semper fuit. — Arnobius dixit : Quis est iste, qui natus est? — Serapion dixit : Ipse qui semper fuit. — Arnobius dixit : Qui semper fuit purus natus est, aut cum homine, aut extra hominem, aut per hominem? — Serapion dixit : Non tibi dixi, quia hominem vis ostendere. — Arnobius dixit : Si hominem dicerem, et non simul Deum, sine diminutione Deitatis suæ simul natum negarem, recte ista opponeres. — Serapion respondit : Erubescis Deum natum, Deum tentatum, Deum crucifixum, mortuum et sepultum dicere, cum et Paulus di-

cat : *Non erubescio Evangelium; virtus enim Dei in salutem est omni credenti (Rom. I, 16).* Tu ergo eum erubescis hoc credere Dominum, quem Deum impassibilem volens ostendere, liberatorem nostrum solum hominem assignas. Unde necesse est mihi interrogare te : Quis est qui pro nobis passus est, Deus an homo? — Arnobius dixit : Et homo natus est Deus; et homo passus est. — Serapion dixit : Et quomodo impassibilem Deum Dei Filium a passione humanitatis extraneum reddis? — Arnobius dixit : Sicut natus est ex tempore, cum sit ante tempora genitus, et tamen filius hominis est, ita et cum sit vere impassibilis, vere passus est, et cum sit vere immortalis, vere mortuus est cum passibili suo. *Mortuus est enim ex infirmitate nostra, sed vivit ex virtute Dei (II Cor. XIII, 4).* Humana enim passibilitas ab eo qui impassibilis permanet, ita suscepta est, ut cum ipso esset quando conceptus, quando natus, quando baptizatus, quando tentatus, quando venundatus, quando traditus, quando irrisus, quando colaphizatus, quando spinis coronatus, quando felle cibatus, et aceto potatus, quando crucifixus est, et mortuus, et sepultus. *Non enim dereliquit eum in inferno, nec dedit sanctum suum videre corruptionem (Ps. XV, 10).* Cum ipso etiam tertia die resurrexit a mortuis, cum ipso ascendit in caelos, cum ipso scilet ad dexteram Patris, cum eo venturus est iudex. Siquidem apostolis angelum in hora ascensionis dixerunt : *Hic Jesus, qui assumptus est a vobis in caelum, sic veniet, etc. (Act. I, 11).*

XIII. — Serapion dixit : In eo magis Nestorianum te justissima existimo ratione, quod libros Nestorii circumferens, ^d S. Cyrilli episcopi, qui contra Nestorium plurima catholico sermone scripsit, nihil memoraveris. — Arnobius dixit : Gratias tibi ago, omnipotens Deus, quod ex ore Serapionis victoriam protulisti. — Iudices dixerunt : In quo sermone tibi autumas victoriam prolatam esse? — Arnobius dixit : In quo ait S. Cyrilli episcopi, qui contra Nestorium multa catholico sermone scripsit. Constat ergo apud

FR. FEU-ARDENTII NOTÆ.

^a Commodius forte legeretur, *Quid igitur carnalem matrem affingitis Deitati?* Et paulo post, non male legeretur, *Deitatis ministerium, vel ministrum.* Nestorius namque Christum hominem censebat tantum esse Deitatis ascititium ministerium, aut cooperarium, ut ex ejusdem verbis in concilio citatis apparet.

^b Vet. cod. hic mutilus est, habens : *Recte argueris Nestorianum vel per leve accusationis vestigium forsitan accusaris.* Nos pro viribus expressimus.

^c Hunc tradunt in minori Galatia ortum, Græcis et Latinis litteris eruditum, episcopatum Syrmiensem administrasse, et cum aliis orthodoxis in Nicæna synodo Arianam impietatem damnasse. Sed communi omnibus hæresiarchis morbo, id est superbia, vanæque gloriæ appetentia, tandem in Ebionis, Sabellii ac Samosatani hæresim incidisse, adeo ut assereret Deum singulum esse et solitarium; et more Judaico confitendum esse non tres personas, sed unam duntaxat, licet tria nomina eidem tribuerentur. Christum porro nudum esse hominem, et ex humanæ generationis natura initium habere, neque esse ante sæcula genitum (*Socr. l. II, c. 8; l. VII, c. 32; Sozom. l. IV, c. 6; Theod. l. V, c. 11; Hier. in Cat.*). Hæresibus

antem ejus constantissime sese objecerunt Athanasius, Ambrosius, Hieronymus, Epiphanius, Prudentius, Victorinus, Nazianzenus et alii passim præstantes viri. Socrates, lib. I, cap. 20, refert Eusebium Cæsariensem confutasse librum cujusdam Marcelli, Photini præceptoris, tribus integris voluminibus, quos aliquando Græcos vidi inter manus Joannis Curterii; cujus anima pace fruatur.

^d Cyrillus Alexandriæ fratre Theophili episcopi natus, vir fuit ingenio excellentissimo, in omni doctrinarum genere a patruo educatus, tertia post obitum ejusdem die electus et ornatus est Alexandrinæ Ecclesiæ archiepiscopus. Hostem porro acerrimum et vigilantissimum Nestorii ac errorum ejus fuisse, non modo ex Actis Ephesini concilii, cui nomine Cælestini papæ præsedit, verum etiam ex ejus Epistolis, Duodecim Capitulis, Apologia, Dialogis, Thesauro, aliisque perdoctis monumentis apertius est, quam dicere sit necesse. Prosper Aquitanus vocat eum gloriosiss. catholice fidei defensorem (*Theod., lib. V Hist., c. 25; Niceph., l. XIV, c. 14 et 33; Act. concil. Chalced. lib. de grat. Dei cont. col.*).

Serapionem sancti Cyrilli sanam apostolicamque esse doctrinam. — Judices dixerunt : Si hoc negaverit Serapion, non solum a nobis, sed etiam a sancta Alexandrina et ab universali, quæ in toto mundo est, Ecclesia catholica reprobatus abscedat. — Arnobius dixit : Apostolicæ recordationis vir S. Cyrillus, Ecclesiæ Alexandrinæ episcopus, cum cognovisset Nestorianum dogma contrarium fidei pullulare, scripsit per totam Ægyptum, ^a et ad sanctum Cœlestinum apostolicæ recordationis antistitem misit; dicens ad laudem suam pertinere, si ab eo qui pontificatus arcem tenebat, fuisset aliquid emendatum. ^b Sanctus vero Cœlestinus fuit ἰσχυροῦς ejus exstitit, ut in Nestorii damnationis dictasset sententiam : laudem vero Cyrilli et in conspectu Dei et omnium prædicasset, asserens sensum ejus præclarorum nostræ provincie episcoporum prædicatione roborari; et Damasi, Ambrosii, Hilarii hunc fuisse sensum evidenter exposuit. ^c Ait enim in ipso concilio : Recordor beatæ memoriæ Ambrosium in die natalis Domini nostri Jesu Christi, omnem fecisse populum una voce Deo canere : Veni, Redemptor gentium, ostende partum Virginis, miretur omne sæculum, talis decet partus Deum. Nunquid talis partus decet hominem? Et adjecit : Ergo sensus fratris nostri Cyrilli in hoc quod dicit Θεοτόκον Mariam, valde concordat, talis decet partus Deum. Deum partu suo Virgo effudit, ipso potente qui omnipotentia plenus est. ^d Hilarius quoque vir acris ingenii scribens in Constantium imperatorem, de incarnatione Domini sic ait : Filius Dei factus homo Deus. Et præposterans repetit : Deus filius hominis factus est Deus, non Deus factus est homo, et filius hominis factus est Filius Dei. Superavit enim magni-

tudo Domini parvitatem servilis forma, ita ut ipsa forma servilis, quam assumpsit, cessaret esse servilis per eum Dominum qui eam assumpsit. Si enim qui natura non filii Dei, per ipsum efficiuntur filii Dei; quanto magis ipse qui natura Filius Dei est, hunc cum quo voluntate sua alio virginali conceptus et natus est, ita sublimavit in Deum, ut in nomine ejus omne genu flectatur cælestium, terrestrium et inferorum. (Phil. II, 10)? ^e Item præcessor meus Damasus scribens ad Paulinum Antiochenæ Ecclesiæ episcopum, inter cætera ait : Anathematizamus eos qui duos filios Dei asserunt, alterum qui ex Patre est genitus, et alterum qui ex assumptione carnis natus est ex Virgine. Item ipse apostolicæ memoriæ vir Damasus in altera epistola ad Paulinum : Anathematizamus eos qui duos in Salvatore filios constituentur : unum ante incarnationem, et alium post assumptam carnem ex virgine, et non eundem Dei Filium, et antea et postea ipsum esse Christum verum Dei Filium, qui natus est ex Virgine, constituentur.

XIV.—Et cum persequeretur hæc Arnobius, — Serapion dixit : Non hæc abs re quæsi vi; sed volui videre studium pro catholica defensione contra Nestorianum dogma ita instructum, sicut Nestorianæ assertionis eruditus es. — Arnobius dixit : Ego et Nestorii errorem declinandum didici, et Cyrilli defendendam esse doctrinam agnovi. — Serapion dixit : Profer ergo aliqua, per quæ in uno Dei Filio Cyrillum duas doceas asseruisse substantias, humanam scilicet et divinam. — Protulit illico Arnobius codicem epistolarum Cyrilli, qui in capite hanc habebat epistolam : ^f Cyrillus universis episcopis et presbyteris, et diaconibus, patribus monachorum et his qui

FR. FEU-ARDENTII NOTÆ.

^a Manifestum est ex historiis ecclesiasticis Cœlestinum summum Ecclesiæ pontificem a Cyrillo certiorum factum de Nestorii impietate, ejusdem Cyrilli pietatem simul et studium plurimum laudasse; ipsumque Nestorium litteris dehortatum ut ab impietate desisteret : quod nisi faceret intra decem dies, fore ut non modo a communione piorum ipse rejiceretur, sed etiam ex catalogo sacerdotum penitus eximeretur. Insuper is etiam, ad Joannem Antiochenum, Juvenalem Jerosolymitanum, Rufinum Thessalonicensem, Flavianum Philippensem et alios vere apostolicis missis epistolis, excitatum a Nestorio adversus pietatem bellum iisdem exposuit, et ad commune certamen pro eadem retinenda pro sua auctoritate excitavit (*Niceph.*, lib. XIV, c. 33 et 34; *Evagr.*, lib. 1, c. 3; *Liberat. in Brev.*). Denique cum pro alio Nestorii loco substituendo contenderetur, eisdem Joanni Antioch. Ruffo, Flaviano et Proclo scriptis nihil ob stare quominus qui alterius urbis aut jam sit episcopus, aut saltem delectus, Constantinopolim transferatur, qui id instauret quod impius Nestorius labefactaverat (*Niceph.*, l. XIV, c. 37).

^b Tam male accepta fuerat vox Græca per veteris codicis scriptorem, ut nobis de illa diutius divinandum fuerit; postremo tamen auxilio perdocti Patris Frontonis fulti, eam integritati suæ restitimus. Constat porro ex aliquot epistolis B. Cœlestini, tomo primo, cap. 17, concilii Ephesini insertis, eum maximi fecisse S. Cyrilli labores et studia, quando eum passim appellat, dilectum fratrem, in vera fide tuenda fortissimum antagonistam, fratrem et sanctum coepiscopum, strenuum catholicæ fidei vindicem; cujus doctrina potens erat ad retundendam falsitatem

et unitatem constituendam.

^c De quodam concilio Romæ a Cœlestino congregato, cujus epistola concilii Ephesini ad Nestorium, semel et iterum meminit : itemque synodus Alex. epistola ad Nestorium, Cyrillusque epistola ad Joannem Antiochenum, arbitrator Arnobium loqui, quandoquidem Ephesino non interfuit, Romano autem præfuisse compertum est. Nisi tandem volueris interfuisse Ephesinæ synodi per litteras, quibus et partes suas Cyrillo Alexandrino commendavit, simulque Nestorium ob hæresim abdicavit, sicut Nicephorus recitat lib. XIV, cap. 34. *Litteræ referuntur tomo II Concilii Ephesini, cap. 14.*

^d Hæc adornantes, Hilarii tres libros in Constantium diligenter percurrimus, in quibus nihil horum legimus quapropter oportet hos mutilos esse; Cœlestinum vero et Arnobium integros habuisse. Recte tamen libro nono de Trinitate docet, unitis in id ipsum naturis, naturæ utriusque rem eandem esse; ita tamen ut neutro careat in utroque ne forte Deus esse homo nascendo desineret, et homo rursus Deus manendo non esset.

^e Inter Damasum et hunc Cœlestinum interponuntur Syricius, Anastasius, Innocentius, Zosimus et Bonifacius. Habetur autem tomo primo Conciliorum ejusdem Damasi ad Paulinum Thessalonicensem epistola, in qua leguntur ista, *Anathematizamus eos qui duos filios asserunt, unum ante sæcula, et alterum post assumptionem carnis ex Virgine.*

^f Titulus hujus epistolæ ita nunc in nova Concilii Ephesini editione redditur (*Tom. I, c. A*) : *Cyrillus, presbyteris, diaconis, Patribus, monachis, cæterisque solitariam vitam roborem exercentibus, et in fide Dei*

vobiscum vitam solitariam habent, et in fide Dei confirmati sunt, dilectis et charissimis, et regioni Alexandrinæ in Deo salutem. Nuper quidam ex vobis Alexandriam more solito advenerunt. Percunctanti vero mihi et discere admodum cupienti, si modeste Patrum vestigia vos quoque sectantes, fidem quoque rectam et immaculatam enitescere contendatis, conversatione autem egregia decorati religiosæ vitæ sanctis laboribus a voluntatem veram existimantes pro novo labore noviter tolerare. Et post pauca ait :
 b Sempiternæ memoriæ Pater noster Athanasius, qui Alexandrinæ Ecclesiæ episcopatum annis quadraginta et sex coornavit, qui profanis hereticorum argutiis inexpugnabilem et apostolicam obtinebat sapientiam, et quasi odoratissimo unguento suis scriptis latificat orbem terrarum, cujus fidem rectam et veram dogmatum scientiam eunctorum testimonia comprobant, cum de sacrosancta Trinitate, et unius substantiæ, quod Græce dicitur ὁμοούσιος, opus componeret, in libro tertio identidem sanctam Virginem Θεοτόκον appellat. Utar autem necessario vocibus et dictionibus illius, quæ se ita habent : c Hæc, inquit, sententia est et character sanctæ Scripturæ, quod sæpe diximus, duplicem esse in ea de Salvatore significationem. Hæc cum recitarentur, — Serapion respondit : Nescio si Athanasius dixit duplicem de Salvatore significationem. — Judices dixerunt : Nulla potest ratione quispiam mentiri, quæ in archivis retinentur Alexandrinæ Ecclesiæ. Unde permittite recitari cum omni silentio. Certi enim sumus de scripturis sanctæ memoriæ Cyrilli episcopi, neque Arnobium, neque aliquem posse aliqua ratione mentiri. Et recitata sunt scripta S. Cyrilli episcopi de Athanasio. — Arnobius dixit : Sanctæ Scripturæ duplicem habent de Salvatore significationem, quod Deus semper fuit, et est Filius, et Verbum, et lumen, et sapientia Patris : et qui postea propter nos carnem sumpsit ex Maria Virgine Θεοτόκῃ, et homo factus est. Item post alia : d Multi autem sancti fuerunt, et

FR. FEU-ARDENTI NOTE,

constantèr perseverantibus, dilectis et desideratissimis fratribus in Domino salutem, etc. Delevimus partibus monachorum.

a Nova editio continet : Nec non exercitationis labores in præcipuis voluptatibus haberetis, etc. Quibus apparet hic legendum esse, voluptatem.

b Hunc locum in veteri codice valde mutilum, ex subjecta nova translatione Peltani epistolæ Cyrilli restituere licebit. Habet enim : Percelebris memoriæ Pater noster Athanasius, qui totos quadraginta sex annos Alexandrinæ Ecclesiæ pontificatum egregia cum laude gessit, loquacibusque impurorum hæreticorum commentis invicta planeque apostolica sapientia restitit; quique scriptis suis veluti fragrantissimo quodam unguento totum hunc orbem mirifice recreavit, et ob dogmatum absolutam integritatem, fideique rectitudinem, magna apud omnes existimatione et auctoritate fuit, etc. Ergo pro coronavit, quod est in veteri codice, legendum ornavit, et pro obtinebat sapientiam, forte legendum, objiciebat sapientiam.

c Acta concilii Ephesini : Divinæ Scripturæ scopus ac character.

d Hæc sunt in oratione quarta contra Arianos, referuntur etiam tomo primo Concilii Ephesini, cap. 1, et tom. II, cap. 7.

A mundi a peccato : Jeremias ab utero sanctificatus est, et Joannes cum esset in utero, exsultavit gaudio ad vocem Mariæ Θεοτόκου, Deum portantis. Hæc Athanasius dixit, vir summæ auctoritatis, et cui debet credi, et nunquam dixit ea quæ sanctis litteris non conveniunt : neque poterat fieri ut verum præclarus vir et memoratissimus ignoraret, quem etiam in S. synodo, quæ tunc temporis Nicææ convocata est, e ante alios admirati sunt. Nondum quidem in sedem episcopatus ascenderat, sed adhuc annumerabatur clericis. Cæteram sagacitatis et modestiæ causa, et propter subtilem, incomparabilemque scientiam ascitus a Patre nostro beatissimæ memoriæ Alexandro episcopo, aerat semper, et quasi fons gubernans patrem in agendis rebus consilium ejus, viamque utilem subministrabat. f Sed quoniam fieri potest et aliqui existiment etiam a venerabili et divina Scriptura oportere nos hujusmodi laborare tractatum, adjiciant etiam sanctam et maximam synodum, neque Θεοτόκον dixisse Domini matrem, nec omnino super hoc aliquid statuisse : age modo quantum verum est dispensationisque de Christo intelligitur, ostendamus, quoniam nobis modo divina Scriptura prædicata sit. Quod autem et ipsi Patres locuti sint cum filiam sanctam et h inviolabilem detinerent, inspirante eis veritatem Spiritu sancto, neque enim ipsi loquebantur, secundum vocem Salvatoris, sed Spiritus Dei et Patris loquebatur in ipsis (Matth. x). Et paulo post ait : Sancta et maxima synodus ex substantia Dei et Patris ait g ipsum genitum Unigenitum (Joan. i), per quem omnia propter nos homines, et propter nostram salutem descendisse de caelis, incarnatam esse et hominem factum, passum esse et resurrexisse, et in tempore venturum judicem. Et post pauca, ait : Apprehendit igitur semen Abraham, et communicavit carni et sanguini Dei Verbum (Heb. ii, 14, 16), faciens corpus ex muliere, ut non solum Deus, sed etiam homo factus secundum nos propter coadunationem intelligatur. Ergo ex duabus rebus simul evi-

e Cyrillus ex translatione Peltani : In omnium admirationis habitus est.

f In Actis concilii Ephesini legitur : Versabatur cum senè tanquam filius cum patre, ad quidvis utiliter conficiendum sese ducentem præbens, necnon in omnibus quæ obeunda forent commodum iter ostendens.

g Cyrillus in Actis synodi, interprete Peltano, longe apertius : Verum quia verisimile est non defuturos hic quosdam, qui ex sacra divinaque Scriptura ea quæ hoc loco asserta sunt corroboranda esse existimabunt, dituros præterea sanctam illam magnamque synodum, neque Domini matrem Θεοτόκον usquam appellasse, neque quidquam omnino super ea re decrevisse, age, quoniam pacto arcanum illud æconomie Christi mysterium per divinas quoque litteras prædicatum sit, pro virili parte planum faciamus. Itaque verbis illis Arnobii, quantum verum est, addendum, mysterium.

h Peltanus reddidit : Sinceræ inculpataque fidei canonem ediderunt. Igitur hic legendum desinerent, pro detinerent.

i Cum Græce sit apud Cyrillum γεννηθέντος μονογενῆ, natus est Unigenitus, et sanctissima synodus aperite profiteatur eum esse genitum, non factum, ex vetero Arnobii codice delevimus ipsum factum Unigenitum.

denter ex Deitate et humanitate Emmanuel est, unus tamen Dominus Jesus Christus, unus vere Filius, et Deus, et non homo deificatus, id est Theopetis, sicut alii per gratiam : Deus autem magis verus in humana forma apparuit. Item paulo post : Cum sit igitur manifestum quod non dicitur Christus extra carnem, et separatim Dei Verbum, deceat autem eum magis sic nominari, postquam homo factus est, probamus autem sacris litteris fidem facientes quod sit naturaliter Deus, et Incoadunatione sua cum carne convenerit. Item paulo post ait : *Sicut enim in Adam morimur, ita in Christo omnes vivificamur* (Rom. 5; I Cor. xv, 22). Nam si non est passus humano more pro nobis, ergo neque divino more nostræ salutis habuit rationem. Dicitur prius ^c tanquam homo esse mortuus; resurrexisse vero postea, quia erat naturaliter Deus. Ergo si non est passus carnaliter, nec mortuus secundum Scripturas, nec vivificatus spiritu (I Pet. iii, 18), nec idem omnino revixit. Et si hoc verum est, *inanis est fides nostra* (I Cor. xv, 14) et adhuc sumus in peccatis nostris. Item post paululum ait : Audio eumdem Dominum nostrum Jesum Christum evidenter dicentem de sua anima : *Nemo tollet eam a me, sed ego ponam eam ex me : potestatem habeo ponendi eam, rursus potestatem habeo sumendi eam* (Joan. x, 18). Descendit enim in mortem per carnem suam, qui mortem ignoravit, ut nos resurgamus cum eo in vitam. Revixit enim cum spoliasset inferna, non tanquam homo juxta nos, ^d sed ut Deus in carne nobiscum et supra nos. Consequabatur enim natura in ipso primo immortalitatem, et contundebatur mors, quæ vitæ corpus more hostis invaserat : quemadmodum vicit Adam, sic in Christo devicta est. Itaque ascendenti et propter nos et pro nobis ad cœlestem Patrem et Dominum, ut terrenis hominibus ^e pervium et ascensibile faceret cœlum, triumphales cantus referebat divinus modulator : *Ascendit Deus in jubilo* (Ps. xlvj, 6). Unde et Paulus ait : *Qui descendit, ipse est et qui ascendit super cœtos, ut adimpleret omnia* (Eph. iv, 9). Item juxta finem hujus Epistolæ ait : Non ignoramus ejus gloriam qui est factus homo juxta nos, mansit tamen idem qui fuerat Deus.

XV. — Judices dixerunt : Et abundantiam satisfecit

FR. FEU-ARDENTII NOTÆ.

^a Cum vetus codex haberet affirmando, et homo deificatus, negationem addidimus, et non homo deificatus, quoniam nunc apud Cyrillum legitur : *Qui simul Deus et homo est, non homo deificatus, per illis qui per gratiam divinæ naturæ participes efficiuntur*. Quibus consentit Euthymius, parte xiv Panopliæ.

^b Sic Tertullianus lib. v adversus Marc., et Rufinus exponens symbolum præsentis tempore legunt, *mortificamur et vivificamur*.

^c Vocem mortuus ignorat vetus codex; addidimus ergo ex hac Peltani translatione : *Traditur namque mortem primo quidem appetisse ut homo; mox vero per id quod sua natura est Deus, in vitam denuo rediisse*. Si igitur mortem secundum Scripturas corpore non perdidisset, neque spiritu vivificatus revivisset quoque.

^d Peltanus elegantius : *Revixit enim despoliatus inferis, non ut nostræ conditionis homo, sed ut Deus,*

A Arnobius, et ratione humana, et auctoritate legis divinæ, et assertionibus priorum episcoporum magnorum atque sanctorum ^f Ambrosii, Hilarii, Gregorii, sed et Athanasii et ipsius Cyrilli, doctrinamque eorum hanc fuisse evidenter ostendit, quæ duas astruat substantias in uno Filio Dei existere, deitatis scilicet et humanitatis : per quas duas substantias in tantum duos filios esse non credit; ut etiam ita credere volentes legerit Damasi, et Hilarii, et Ambrosii execratione damnatos. Superflue itaque moramur palmam dare vincenti, cum etiam S. Cyrilli episcopi plurima protulerit, quibus et a sancto Athanasio legitur in uno Dei Filio Deum hominemque adunatum, non ut Verbum quod semper in principio fuit, et in sua Deitate manet, hoc quod semper fuit, per assumptionem hominis Deus esse cessavit; sed ut homo inciperet esse Deus quod ante non fuerat, in utero conceptus est Emmanuel, et ideo *Θεοτόκος* Maria, quia homo qui conceptus est et natus a tempore conceptionis Deus cœpit esse in utero, et Deus est in partu. Hic sensus Cyrilli, hic sensus Athanasii, Damasi, Ambrosii, Gregorii, Hilarii, hic Arnobii comprobatus est. Aut dexteram Serapion concordæ jungat, aut confutatus abscedat.

XVI. — Serapion respondit : Si non omne quod consideratione concepit animus, fuerit eliminatum, non erit lucida veritatis ostensio. Unde ut evidentiussimè assertionibus Arnobii præbere consensum, integrum opusculum Cyrilli tradat in vestro recitandum auditu, ne forte castratis sententis commoda potius ^g secundum arbitratum secuerit, ut defensionis suæ probaret Cyrilli concordare doctrinam. — Arnobius dixit : Licet infinita sint volumina quæ doceant Cyrillum ita de Domino Jesu sensisse et credidisse, ut in uno Dei Filio Deus verus et verus homo esse credendus sit et colendus, et ita esse Mariam *Θεοτόκος* sicut *Χριστοτόκος*; tamen ecce liber ex integro, si jubeatis, recitandus offertur. — Judices dixerunt : Semel animus contentione attonitus etiam cum integer lectus fuerit, non dehabet quod ingerat, et superfluo molimine occupet morarum spatia : tamen quia est præ manibus liber S. Cyrilli, recitetur. Cumque fuisset codex apertus, recitatus est ^h titulus hic, etc.

^b nostri causa nobis similis effectus. Obtinuit autem natura in ipso tanquam in capite incorruptionem.

^c Peltanus : *Nobis terræ hujus iniquitatis viam ad cœlum munivit*.

^f Hujus et plurimorum aliorum Patrum sententiæ recitantur tomo secundo Concilii Ephesivi, cap. 7.

^g Addidimus secundum; deinde pro *secuerit*, posuimus *secuerit*, ut melius castratis sententiis responderet.

^h Si res agatur de superius citata epistola, titulus est : *Cyrillus presbyteria, diaconis, etc.* Initium vero : *Ex his qui una vobiscum aetatem degunt, etc.* Scripsit idem epistolam ad Nestorium, cujus initium est : *Adveniant Alexandriam viri, etc.* Scripsit et ad Theodosium imper. librum de recta in Deum Fide; rursusque ad Eudociam et Pulcheriam imperatrices, ejusdem nominis alterum librum, et secundum ad

XVII. — Post hanc epistolam publice perlectam, — A Judices præfati dixerunt : Ecce ex integro liber lectus est sancti Cyrilli, quem Arnobius fidei suæ concordem noscitur protulisse; si quid Serapioni remansit quod ingerat, pandat. — Serapion dixit : Ego amore fidei ducor, et vinci me magis gloriari potero quam confundi. Non enim de sua victoria servus agere debet, qui de honore Domini vel exhonoratione ejus cum conservo contendit, ^a et ut vult ostendere suum Dominum inhonorare in suis sermonibus. Beatissimum correptionis genus est in quo non agitur de censu pecuniæ, nec de rebus his quarum post depositionem corporis non egemus : sed agitur de his quæ ad perpetuum gaudium pertinent, vel irrogant æternum incendium. Hæc ideo ingero, ut si adhuc aliqua protulero contra Arnobium, non amore contentionis existimer protulisse, ut de mea contentione coner mihi generare victoriam; sed ut victoriam ipsam veritatis elimatam per omnia membra sua et splendidam Arnobius proferat, ut nihil mihi quod nunc egerim, agendi hoc tempore remansisse contestetur. — Judices dati dixerunt : Dic ergo si quid tibi superesse cognoscis.

XVIII. — Serapion dixit : Iste liber qui lectus est S. Cyrilli, non docet in Filio Dei duas substantias, sed unam conatur ostendere. — Arnobius dixit : Ipsam unam, quam conatur ostendere pande. — Serapion dixit : Deitatis tantum, non humanitatis; ut Dei mater dicatur Maria, non tamen et hominis. Nam Θεοτόκον vult eam vocari, non Χριστοτόκον; aut si alio consentit, et Χριστοτόκον pande. — Arnobius dixit : Sanctus Cyrillus contra eos qui sanctam Mariam Θεοτόκον negant, secutus priores suos episcopos Theophilum, sive Athanasium, ostendit illam Θεοτόκον exstitisse, ne forte parem habere putaretur, cum Χριστοτόκος dicitur. ^b Fuerunt enim et aliæ Christotocæ, nulla tamen ita Χριστοτόκος et Θεοτόκος, et virgo effecta feta est sicut Maria. Memorans ergo hoc quod majus est Θεοτόκος, quod minus est Χριστοτόκος siluit. Modo qui ante dixit, Maria patrem et

A matrem habuit, et homo fuit, nunquid eam negasse hominem esse putandus est? Impressit igitur hunc locum, de quo erat contentio. ^c Nestorius enim nullo modo passus est debere Θεοτόκον credi, et ideo frequenti assertionem id egit, ut eum hoc quod negavit Θεοτόκος edoceret. — Serapion dixit : Doce ergo sensum Cyrilli talem exstitisse, ut ipsum qui ex Maria natus est Deum illum et hominem memoraret. — Arnobius dixit : Et nos assumus, et liber qui lectus est; accipe ex eo quæ lecta sunt ita. Non ideo factus est homo unigenitum Dei Verbum, ut Deus esse cessaret, sed ut in assumptione etiam carnis propriae majestatis gloriam intueremur. Hæc primo dixisse ^d si non sufficit, quæ in secundis dixit auscultat. In carne positus audiebat Patrem dicentem, *Sede ad dexteram meam* (Ps. cix, 1). Audi etiam quid dixerit tertio, divinam secuti Scripturam, Dei Verbum ^d cum conditione copulantes, humanam et mortalem, divinamque naturam in unum aliquid conferentes, ita tamen ut simpliciter non homo Theoferus intelligatur, sed Deus incarnatus, qui per dispensationem copulationis (nota quid dicat) corpus sibi ex Virgine sancta ascribit. Hoc enim modo, nec aliter intelligitur Christus. Auscultat etiam quarto loco quid astruat. In Christo asserimus quod coierunt quadam arcanè ineffabilique ratione in unum Deitas et humana conditio, ut in eodem simul et homo intelligatur juxta nos, et Deus supra nos. Quinto etiam loco audi quid dixerit de Filio Dei. Sicut ipsius Verbi quod est ex Deo Patre, propria fuit caro illa pura atque venerabilis, quæ ex sancta Virgine procreata est, ita omnia quæ carni conveniunt absque solo peccato, subire debuit, ^e et omnia ut nasceretur ex matre. Audisti quid dixit? — Serapion respondit : Audivi. — Arnobius dixit : Explana mihi quod dixit. — Serapion respondit : Caro pura atque honorabilis, quæ ex sancta Maria procreata est, omnino ut nasceretur ex matre. — Arnobius dixit : Quidquid intelligis in hoc loco, fac me scire. — Serapion dixit : Hoc puto illum dixisse, quod carnis sanctæ mater sit Virgo ista

FR. FEU-ARDENTII NOTÆ.

eandem de recta in Jesum Christum Dominum nostrum fide, aliasque ad diversos epistolas; quibus gravissimis plurimisque argumentis catholicæ fidei dogmata propugnat, hæreses vero Arii, Photini, præsertim vero Nestorii coarguit. Quæ omnia tam in editis ejus operibus, quam tomo I et II Actorum concilii Ephesini reperire ac legere cuivis obvium est.

^a Fortasse legendum, et ut velit seipsum invictum ostendere, etc. Paulo post, de his quæ ad perpetuum gaudium, adjecimus, pertinent.

^b Cum nomen Christi communiter sumptum ab unctione deducatur, unctique legantur veteres sacerdotes, pontifices, reges et prophetæ priusquam publica obirent munera; ipsi certe etiam Christi, et matres eorum Christiparæ appellari possunt. Nam de his scriptum est : *Nolite tangere christos meos* (I Par. xvi, 22; Ps. civ, 15). De hoc disserunt Justinus in dialogo, Tertull. in Apologetico, et Eusebius initio Historiæ Ecc.

^c Vincentius Lirinensis aperte testatur Nestorium Mariam virginem Deiparam Θεοτόκον negasse, sed Χριστοτόκον tantum nominari voluisse (Lib. adv. præfan. nov). Exstat ejusdem Nestorii epistola ad

Cyrillum, in tomo primo Concilii Ephes., in qua continentur hæc verba : *Si rem diligentius consideremus, sacra Virgo non Deipara, sed Christipara appellanda erit.*

^d Id est, humanitate nostra in Virginis utero virtute Altissimi condita et formata. Sic enim etiam Tertullianus locutus est (Lib. de Resur. carn.) : *Ad dicta conditione, pro orbe condito; et conditionem colentes aduersus conditorem, id est, creaturam. Et paulo post : Non Theoferus intelligatur. Exstat hoc in superius citata Cyrilli epistola : Adverte quo pacto Isaias (Isai. xv) Dominum non hominem Deiferum, aut numine afflatum, instrumenti Divinitatis tantum loco assumptum et usurpatum pronuntiet; sed Deum vere incarnatum. Idem rursus scholio de Unigeniti incarnatione, cap. 23, illud ipsum refellit. Quinetiam anathematismo quinto ait : *Si quis dicere audeat Christum hominem tantum Deiferum, non verum quoque Deum, unicunque ac naturalem Dei Filium esse, anathema sit.**

^e Docet communicationem idiomatum in Christo factam esse, etiam a primo instanti atque momento conceptionis ejus in utero Virginis.

quæ peperit. — Arnobius dixit : Vis videre quia bene intellexisti? Considera quid isti sermoni subiunxit. Si, inquit, extra carnem intelligatur Deitas, ipsa per se erit sine matre, et recte quidem. — Serapion dixit : Peto ut planum mihi facias quid conetur astruere. — Arnobius dixit : Luce clarius est quod Dei matrem Mariam esse per carnem, quam solam creavit, exponat. Deitas enim, ait, sola matrem non habet, ut subaudiatur, quia Deus et homo unus Dei Filius est iste qui natus est. Unde sexto loco subjungens, ait : Si voluerimus recte calcare, non Deitatem nudam, sed inter carnem et natum permixtum Dei Patris Verbum sanctam Virginem creasse, quæ electa est, ad puerperium venerandum, ut carnaliter eum pareret, qui carnem dignatus est induere. — Serapion dixit : Clausis auribus mentis totum librum istum audiavi : et ideo non vidi istas duas personas in uno Dei Filio Cyrilli assertionem expressas. Nam quomodo non duæ docerentur personæ virgineo partu editæ, cum dicat Deum carnaliter natum, qui dignatus est assumere? etc.—Arnobius dixit : Utique carnem simul cum assumptore carnis. Assumptor enim carnis Deus est, caro autem integer homo est; integer autem homo est, qui carnem et animam habet. Nam Apollinaris ideo damnatus est, quia pro anima Deum posuit incarnatum. Et ideo res in synodo Nicæna damnatas nec meminisse debemus. Audi ergo S. Cyrillum dicentem in libello ejus qui lectus est. Si recte, inquit, sapere voluerimus, et semitam sine errore calcare, non Deitatem permixtam Dei Patris Verbum sanctam Virginem creavisse, quæ electa est ad puerperium venerandum, ut carnaliter eum pareret, qui carnem est dignatus assumere. — Judices dixerunt : Liquet defensionem Arnobii Cyrilli assertionibus convenire, injusta ergo ratio est quæ cunctatur deferre victoriam ei qui post altercationis exitum palmam meretur.

XIX. — Serapion dixit : Per justitiam vestram

A obsecro, uti quomodo primo loco, et secundo, et tertio, quod de ea re, de qua agitur, dixerit Cyrillus, ita per ordinem commemoravit Arnobius, ut veniret ad sextum; nunc ne forte sumpserit alia capitula ejusdem libri evidentiora, quæ hoc ipsum ostendere valeant, meæ petitioni concedite. — Judices dixerunt : Ad quam partem velis eum facere dicit. — Serapion dixit : Ego quidem probatissimum jam apud me retineo, et totis ex visceribus credq̄ ita esse ut defendit Arnobius. ^a Sympolitæ et Sympatriotæ in hoc errore positi, in quo ego fui, nulla poterunt ratione ab hoc errore vocari, nisi hac sola, ut dicatur illis et probetur ita S. Cyrillum tenuisse. — Arnobius dixit : Deprecor et ego æquitatem vestram ut per ordinem loca ostendentem sancti Cyrilli libri, patienter B exspectare dignemini, quousque finem ejus attingam. — Judices dixerunt : Licet exspectationis nulla sit causa, tamen vestræ petitioni annuendum esse credentes, patimur ex abundantia loca libelli ostendi ab Arnobio quo possint et auditores nostri, et hujus actionis nostræ lectores aut non errare, aut, si erraverint, ab erroris itinere revocari. Erit Dei nostri parata clementia electis his ut redeant ad Christum, ad pacem, ad concordiam fidei catholicæ, qui unum Dei Filium in duas partes divisum existimantes tenere Romanam Ecclesiam, seipsos miserabiliter occiderunt, dicente ipso Domino nostro Jesu Christo : *Omnis qui irascitur fratri suo* ^b *sine causa reus erit concilio* (Matth. v, 23). Ecce causa nulla est, ^c et interfectio facta est populorum; vadit furor cæcus in universo populo Christiano per episcopos, per presbyteros, per diaconos, per archimandritas, per omnes pene monachorum et innumerabilium turbas. Sic tota Ægyptus, sic tota est Palestina turbata, ut effusio sanguinis humani terram ipsam inebriaverit; et causa sola rumoris est, nullius prorsus erroris. Nam cum omnibus Ægyptiis et Syris prædicatio san-

FR. FEU-ARDENTII NOTÆ.

^a Quanti passim fieret pietas ac eruditio divi Cyrilli per universam Asiam et Africam, ex his satis apparet.

^b Notat Desiderius in quibusdam Græcorum codicibus ascriptum esse evangelico textui *etæ*, id est, *temere, aut sine causa*. Deinque sequentibus adjectum : *Qui dixerit Racha sine causa; qui dixerit fatue sine causa; insuper Chrysostomum, hom. 10 in Matth., innuere hoc ipsum legendum esse, tametsi in Vulgata editione Latina non extet. Quibus addo antiquissimum martyrem Irenæum, lib. iv, cap. 27.*

^c Nestorium in primis hominem fuisse seditiosum atque crudelem, patet ex libello Basilii archimandrite, quo apud Theodosium et Valentinianum imper. graviter conqueritur de illius barbarie in pios monachos et clericos, nolentes ejus hæresibus subscribere : *Mandat* (inquit) *decurionibus, ut nos cadant. Cæsi ad tribunal ecclesiasticum adducimur, ibidemque velut scelerati denudamur, vapulamur, jactamur, calcibusque impetitur. Diu multumque in episcopali consistorio divexati, inde fame tabescentes, ad supplicium ergastulum deducimur. Hinc civitatis præfecto tradi nos curavit. Per hunc ergo ferro onusti, ad publicum reorum carcerem abstrahimur, etc.* (Tom. I Concil. Ephes. c. 28.) Ibidem et de pio Constantinopolis populo publice aliquando contra Nestorium

acclamante : *Regulam habemus, episcopum non habemus, idem Basilii scribit : Pars illius ipso temporis articulo comprehensa, et ad tribunal abstracta, tali immanitate diverberata exceptaque est, qualis ne apud barbaras quidem nationes quandoque usitata fuit.* Et de Nestorianis satellitibus idem ait : *Quos semel sententiæ suæ adjunxit, illos ita inflammat, verba quibus libitum fuerit publice inferre audeant, palamque persecutionis speciem excitare non dubitent, etc. Et quemadmodum Judæi in Stephanum, ita et isti in Christianos cathol. dentibus frendent, omnemque furorem suum in illos explorare laborant.* Atque hæc de Nestorianorum crudelitatibus Constantinopoli. Quam cruentas quoque in Oriente turbas excitarint, libet etiam ex fragmento epistolæ Ithæ Edesseni episcopi, quod in decima Chalcedonensis concilii actione insertum est, hoc loco commemorare. *Episcopi* (inquit) *contra episcopos contentionibus insurgunt, populi adversum populos, etc.* Et Socrates de his quoque ait : *Non parvam turbam orbi universo ineptiæ Nestarii peperere.* Cassiodorus etiam refert, propter Nestorium, circa Miletum et Sardos facta seditio, multos occubuisse, lib. xii Histor. trip., cap. 5. Et de his hactenus; alibi enim de hæreticorum crudelitate copiosius disseruimus.

eti Cyrilli placeat, quæ tanta dementia est quæ in suos fratres desævit, et spumat ira, eum ejusdem fidei sit tota fraternitas populorum? — Serapion dixit: Fateor errorem meum non aliunde sumpsisse exordium, nisi hinc quod duos filios Dei astruere asserant hi qui duas substantias in uno Dei Filio asserunt, easque perfectas. Nam si vere Dei Filius ex Patre genitus ante sæcula creditur, qui per omnipotentiam suam voluit angustum virginei ventris intrare hospitium; unde qui semel natus fuerat ex Patre ante tempora solus, ut iterum non solus cum homine nasceretur, constat duas esse substantias in uno Domino Jesu, sicut prædicatio sancti Cyrilli posuit in ferri massâ quam ignis inflamat, ut sit ferrum in sua substantia, et ignis in sua naturâ, sed utrumque in unam societatem connexâ, et ita in una coadunatione subsistunt, ut non ferrum possit, sed solus ignis sensibus manifestari humanis; sensibus, inquam, videndi atque tangendi, quibus ratio nostrâ colligitur, et ad id quod verum est pervenitur. Prosequatur itaque cœpta Arnobius, ut tandem erubescant hi qui fratres suos persequuntur injuste.

XX. — Arnobius dixit: Nunc usque sexti capitali causa tractata est; quid autem in septimo factum sit recitabo. Carnaliter eum peperit, qui propter nos homo factus est et infans. Erat enim non juxta nos, hoc est, non in sola nostri similitudine constitutus, sed erat in humana conditione propter carnem: Divinus autem et cœlestis super nos. — Serapion dixit: De quo dixit, Homo factus est? — Arnobius dixit: De Filio Dei ante tempora et ex Patre genito, de quo superius dixit: Non cessavit Deus esse, cum carnem assumpsit. — Serapion dixit: Hic qui assumpsit hominem Deus, ipsum hominem per suam omnipotentiam Deum fecit? Constat ex assumente et assumpto unam Dei Filiam Cyrillum docuisse. — Arnobius dixit: Ecce octavo loco prosecutus. Ratio Deitatis nuda, ac si sine carne existimetur, ipsa per se nostri sermonis non egebit auxilio. — Serapion dixit: Explanationem hujus, quæso, pande sententiæ. — Arnobius dixit: Ratio Deitatis si nuda, id est, sine carne existimetur, hoc est, si sine homine divinitus, humilioris ratione non egebit. Quid enim sermo in invisibili Deo dicere prævalet? Et ideo in uno capitulo hunc intellectum aperiens ait: Sed quomodo unigenitus Dei Sermo factus est caro, et habitavit in nobis? Ideo ad ipsum referuntur. Sequamur nunc, et quid in nono capitulo dixerit recitemus. Prophetissam sanctam Virginem vocat. Christo enim prægnans prophetae implevit officium. Item in decimo capitulo: Natus enim (ait ille) infans divinus, et omni mundo excellentior; erat quidem in canabulo (Luc. II, 7) gremioque Genitricis propter morem conditionis humanæ, sed qui erat etiam Deus. — Serapion dixit: Cum dicit, iste infans qui natus est, erat etiam Deus,

duas personas evidenter expressit. — Arnobius dixit: Cœpisti aures animæ tuæ aperire. Utique qui cum dixit erat, etiam ostendere voluit natum quidem infantem, qui non solum infans esset, sed etiam Deus. Duodecimo etiam loco, quando bis pressius insistat, qui negant duas substantias in unico Dei Filio convenisse. Ait enim: Sed dicit aliquis: Quomodo fieri potest ut hominis natura majestatem caperet Deitatis, præsertim cum Deus ipse dixerit manifestissime beato Moysi: Quomodo nemo videbit faciem meam et vivet (Exod. xxxiii, 20)? Et si igitur intolerabilis Deitas inaccessibilem habet contactum, quomodo credibile videbitur Deum et hominem in unum convenisse? Ego vero adversus hujusmodi quæestionem dixerim quidem, super omnem modum et genus miraculi, et super mentis nostræ cogitationem et sensus dispensationis esse hujus rationem. Sed tamen agebatur sapienter Deo suam naturam imbecillitati nostræ tolerabilem faciente. — Serapion dixit: Nullus tam evidenter divinam humanamque naturam in uno Christo distinxit, ut diceret, objurgantur contra eum qui negant Deum in unum et hominem convenisse. Et adderet dicens: Ego adversus hujusmodi quæestionem dixerim, etc. — Arnobius dixit: Bene considerasti solum illum apostolicè docuisse, Deum esse in Christo mundum reconciliantem sibi (I Cor. v, 18); verum etiam contra eos suscepisti, qui dicunt hominem in Dei substantiam convenire minime potuisse. Transeamus duodecimum, et ad quartumdecimum veniamus. Ait enim in sequentibus: Quantum spectat ad rationes et sensus humanos, nequaquam possent inter se convenire Deitas et humanâ conditio; conveniunt tamen in Christum, et unus ex ambobus Emmanuel. Qui vero separat et hominem seorsum, et Filium Dei, et alium æstimat, is mihi videtur veritatem non intelligere, et videre non posse. Item de quartodecimo dicemus. Ut ostenderet duas in uno Dei Filio inesse substantias, ait: Quemadmodum ferri materies, cum in medio fornacis æstu conflatur, ignis instar ardescit, et in ejus speciem vertitur ad calorem, et candorem ipsius imitatur flammæ victricis; ita carnis natura, cum æterno atque incorruptibili Dei Filio est conjuncta, destitit esse quod fuerat. — Serapion dixit: Quid est, destitit esse quod fuerat? — Arnobius dixit: Sequens versiculus indicat, quare dixerit, Destitit esse quod fuerat. Ait enim in sequenti sermone. Nec ulterius remansit in..... — Serapion dixit: Aperi mihi ut quid dicat videam. — Arnobius dixit: Omnis naturâ generis humani fragilitatem habet affectuum et sensuum: hic autem in hanc partem nunquam incurrit, nec aliquando aliquid sine sua passiva est voluntate; eodem modo scriptum est, Omnia quæcumque voluit Dominus fecit in celo et in terra, in mari, in abyssiis (Ps. cxxxv, 6). — Judices dixerunt: Quomodo vidimus Serapionem manere

FR. FEU-ARDENTÛ NOTÆ.

* Adeo corruptus et depravatus est in veteri exemplari locus iste, ut eum legere non poterimus.

tae dedisse victoriæ, ipsius pace dictum sit, pacta A fidelitæ nobis verbo tenus lineam tende, ut memoranda non tegatur silentio.

XXI. — Arnobius servus Jesu Christi dixit: Dum in Unigenito duas confitemur naturas, duasque substantias, objicitur quod alterum dicamus Dei Filium, alterum filium hominis. Nos autem auctoritate Apostoli dicimus: ^a *Deus erat in Christo mundum reconcilians sibi* (II Cor. v, 18). Si enim mundum reconciliavit, ita ut credentes in se faceret filios Dei, ^b homines utique natura servos non Dei filios, actu etiam reos et per prævaricationem primi hominis inimicos generis humani obnoxios (Rom. v, 10; Rom. vi, 16, 17); tamen per suam gratiam hos Dei filios fecit (Joan. 1, 12). Qui ergo alios Dei filios fecit, quomodo ipse non est Filius Dei, adunatus cum Verbo, quod caro factam legitur (Joan. 1, 14); Verbum quod erat antequam mundus esset (Joan. xvii, 5); ^c Verbum quod non est a principio, sed in ipso principio semper fuit; Verbum quod caret initio, sed ipsum est initium; Verbum quod non subjacet tempori, vel momento, vel atomo, vel puncto, sed est omnium creator? Hoc Verbum non amittendo intemporalitatem suam, sed assumendo temporalem hominem perfectum, perfectus Deus, hominem natum de Spiritu sancto ex Maria virgine per omnipotentiam (Luc. 1, 35; Matth. 1, 20), ^d quia omnipotens Deus sic Pater et Spiritus sanctus. Per hanc ergo omnipotentiam suam voluit hunc hominem, quem assumpsit, hoc facere assumendo ex tempore, quod ipse semper fuit sine tempore; ut non possint jam dici duo filii, alius ante tempora genitus, C et alius natus ex tempore; sed unus Dei Filius Dominus Jesus Christus. Inde est quod dictum est ab Apostolo: *Et si cognovimus Dominum Jesum secundum carnem, e sed nunc jam non novimus* (II Cor. v, 16). Quasi quis dicat: Et si cognovimus lanam priusquam ad mixtionem conchylii fieret purpura: sed jam non novimus lanam, sed purpuram, qua inter homi-

nes omnes nullus uti possit, nisi Augusti fuerit præditus dignitate. Impingitur hoc loco: Ergo vilis lana fuit prius Jesus, et Dealitas superveniens fecit eum purpuram? Non ita dicimus: sed antequam Spiritus veniret super Mariam, et virtus Altissimi obumbraret eam; et hoc conciperet quod sanctum vocaretur Filius Dei (Luc. 1, 35, 36), ante hoc ipse uterus Mariæ, quamvis mundus esset a peccato et sanctus, tamen vilitate humilitatis erat ut lana optima et incomparabilis universis quæ erant sub celo virginibus: eratque talis ac tanta, quæ decenter et in se Dealitatem Filii Dei, sicut conchylii lana sanguinem susceperit, et ipsa lana esse cessaret lana, sed vera purpura per sanguinem fieret memoratam. ^f Non enim lana, sed pretiosa est hujus sanguinis capax! B Quod si sanguis hic lanam tanta majestâte sublimat per suam admixtionem, ut nulli hac liceat uti, nisi huic, qui regia fuerit præditus dignitate; quanto magis quando Spiritus sanctus venit in Mariam, et virtus Altissimi obumbravit eam, hoc ^g quod natum est ex ea *de semine David secundum carnem* (Rom. 1, 3), secum fecit Filium Dei, ut sic esset Maria *θεοτόκος*, sicut *Χριστοτόκος*? Quia ante Mariam ^h fuerunt alie christotocæ, sed non virginis, nec ex Spiritu sancto, nec virtute Altissimi obumbrante. Hæc autem et *Χριστοτόκος* est sola, et *θεοτόκος*, sola virgō, ex Spiritu sancto et virtute Altissimi concipiens.

XXII. — Objicitur nunc de tentationibus et passionibus ejus: Utrum ipsa Dealitas simul ⁱ interpretatione diabolica, fuerit in passione Judaica. Ad hæc audi prophetam canentem: *Quomodo Dominus amat judicium, et non derelinquet sanctos suos* (Ps. xxxvi, 28). Adde aliud: *Si non deserti sumt tres pueri in camino ignis, sed ipse qui semper fuit Filius Dei, ibi I inter tres quartus apparuit* (Dan. iii, 92); quanto magis non dereliquit Sanctum suum, cum cæpit in valva Virginis concipi, et cum nascente nasci, cum lactante lactari, cum crescente crescere? Ipse utique

FR. FEU-ARDENTII NOTÆ.

^a Hoc Pauli testimonium a Cyrillo aliisque Ephesini concilii Patribus non semel produciunt, ad confirmandam unicam Christi in duabus substantiis personam, adversus Nestorium.

^b Vetus codex, *hominis*.

^c Temporis nimirum aut durationis, quemadmodum angeli cæteraque creata ex nihilo, quæ acceperunt esse post non esse. Sed bene est a principio producente et generante, Patre scilicet divino: quoniam solus Pater a seipso est, Filius autem a Patre, non factus, aut creatus, sed genitus.

^d Quid si adderemus ad expletionem sensus, sic voluit et fecit?

^e Addidimus adverbium *nunc*, ex ipso textu Apostoli; item ex Cyrillo, ita ex eo adversus Nestorianos disserente. *Quid est, obsecro, quod Paulus hic ait? Nunquid Christum post resurrectionem inficiatur? Nomen illum secundum carnem resuscitatum, cumque eadem in caelum profectum, ac olim inde venturum sciebat? Quomodo igitur Filium secundum carnem se nosse negat? Quoniam simul atque ex mortuis revixerat, scitius erat ex divina eminentia illum et nosse et profiteri, quam ex carnis infirmitate. Unus itaque est Christus et Filius et Dominus* (Lib. II de Recta Fide ad reginas).

^f Vel addendum, *tantummodo vilis et obiecta res*

Maria, sed, etc., aut certe inutilis est sententia.

^g Nomen *David* non est in vet. cod. Ceterum Augustinus, lib. II cont. Faustum, cap. 4, testatur in aliquot codicibus Latinis fuisse, *natum ex semine*, ut hic legit Arnobius: non, *factum*, ut habet Vulgata editio nostra.

D ^h Et hoc a Cyrillo desumptum est ad Ægypti monachos scribente: *Ab eo quod inuncti sumus, Christi appellamur. Unctionem habetis a sancto* (I Joan. II). *Ipsa unctio docet vos. Ergo nihil faceret absurdi, qui promiscue quorumlibet unctorum matres Χριστοτόκος, Christiparas, appellare animum induceret, etc. Sola autem inter omnes sacra Virgo Christipura simul ac Deipara appellatur et esse dignoscitur.*

ⁱ Lubentius legerem, in tentatione: præsertim cum paulo post scribatur, *cum tentato tentatus est*.

^j Nabuchodonosor namque exclamasse refertur: *Ecce video quatuor viros solutos, et ambulantes in medio ignis, et species quarti similis Filio Dei*. Sic et Irenæus Martyr judicavit scribens (Lib. IV, c. 57). *Patris Verbum non in una figura olim videbatur, sicut in Daniele scriptum est, assistens tribus pueris in fornace ignis, et liberans eos*. Et Tertullianus: *Hic erat visus Babylonico regi in fornace cum martyribus suis quartus, etc.* Lib. IV advers. Marcionem.

• cum tentato tentatus est, et cum crucifixō crucifixus est. Objicitur : Quomodo ergo Deum impassibilem asseritis qui dicitis simul conceptus, simul natus, simul est et tentatus, et passus, et prorsus Sanctum suum nunquam deseruit? Respondebo : Memor esse debes exempli lanæ et sanguinis conchylii. Cum ergo facta fuerit hæc lana per admixtionem sanguinis purpura, cum netur, aut filatur, aut torquetur, lana utique recipit majestatem. Nunquidnam quæ torquetur, a purpureo colore deseritur? Addo et aliud exemplum : Verbi gratia dicamus : securis ictu arborem cum verberaveris, et splendorem solis, si eum simul percusseris, arbori quidem infligis vulnus, solem vero et splendorem simul percutis, et calorem impassibilem derelinquis. Quod si arborem ad ictum percussentis sol non deserit, quanto magis Sanctum suum nequaquam Dei Filius, quod est Verbum, in passione deseruit? ^b Et sicut vere rubus flammam habuit, sic vere passus est Filius hominis; et sicut vere non incensus est, sic vere non passus est Filius Dei.

XXIII. — Objicitur iterum : Duos facis, filium hominis, et Filium Dei. Respondetur : Non duos ad divisionem facio, ^c sed in una Deitate duas substantias distingo, unam quæ nativitatem temporalem habuit, alteram quæ penitus temporari subjacere non potuit. Unam, qua infans in præsepe positus, pannis obvolutus (*Luc. II, 7*), crevit ætate et sapientia (*Luc. II, 53*); altera, qua ipse creat nascentes, et dat eis ut vivant et crescant ætate et sapientia. Unam, qua baptizatur a famulo, quasi sanctificationem accipiens (*Math. III, 15*); aliam, qua ipse sanctificat et aquam pariter et Baptistam. Unam, qua dormit in navi, et excitatur a discipulis; aliam, qua ipse excitat ut excitent Dominum. Unam, quæ subsit ventis, flatibus et tempestati; aliam, qua ventis imperat, et tempestatibus jubet (*Marc. IV, 38*; *Math. VIII, 24*). Unam, qua plorat hominem mortuum; aliam, qua imperat

FR. FEU-ARDENTII NOTÆ.

^a Delevimus cum tentante, quod habet vet. cod.

^b Flaccus Albinus, qui et Alcuius dicitur, Caroli Magni quondam præceptor, ante octingentos annos, hujus loci etiam sub Arnobii nomine ita meminit (*Epist. ad Flavium Merium*) : Arnobius in conflictu quem habuit cum Serapione rubum posuit masculini generis, dicens : Et sicut vere rubus flammam habuit.

^c Id est, in unica Filii Dei persona divina humanam divinamque substantiam profiteor. Certissima et clarissima est hæc fidei Christianæ ex Athanasii symbolo desumpta confessio : Sicut anima rationalis et caro unus est homo, ita Deus et homo unus est Christus.

^d Vetus codex affirmat, *abscessit*; nos exigente sententia sensuque negationem adjecimus.

^e Certissimum et clarissimum est ex Scripturis fideique catholicæ symbolis Filium Dei a Patre genitum, unigenitum, et ab æterno ex eadem substantia seu Deitate natum et dici et esse. Scriptum est enim : *Ego hodie genui te. Ante luciferum genui te. Unigenitum, qui est in sinu Patris, etc. Sic Deus dilexit mundum, ut Filium suum unigenitum daret. Filium suum unigenitum misit Deus in mundum. Passimque Deus Pater de cælo contestatur Christum Jesum esse prædilectum sibi Filium, haudquaquam adoptivum; et vicissim Jesus palam confidenterque illum Patrem suum appellat; apostolos denique istud fidei Chri-*

A morti, ut relinquat mortuum et sepultum (*Joan. XI, 35, 44*). Unam, qua venditur a discipulo (*Math. XXVI; Joan. XIX*); aliam, qua totum redimit mundum. Unam, qua felle cibatur, et potatur aceto (*Math. XXVII*); aliam, qua pane vitæ æternæ cibat et propinat poculum gaudii sempiterni (*Math. XXVI*). Unam qua tristatur usque ad mortem; aliam, qua a tristitia liberat, atque dat gaudium vitæ. Unam, qua moritur et sepelitur; aliam, qua sepulcra aperiat, etc. Unam, qua videntibus apostolis elevatus est in cælos, et sedet ad dexteram Patris (*Act. I*); alteram, qua ^d de sinu Patris non abscessit, sed semper in Patre, et cum Patre fuit, et esse non desinit. Objicitur ergo : Et quando in vulva Virginis Verbum caro fiebat, et quando in præsepe pannis obvolutus erat infans, et crescebat ^B ætate et sapientia, et cætera exercebat, quæ tota vita fecisse scimus, de sinu Patris nunquamne discessit? Respondetur : Cum quidam interrogator cuidam diceret erudito : Dic mihi in quo loco nunc Deus est? fertur tale dedisse responsum : Dic ubi non sit, et inquire ubi sit. At vero cum propheta clamet : Si ascendero in cælum (*Ps. CXXXVIII, 6*), etc., et ipse dicat : Cælum et terram repleo (*Jer. XXIII, 24*), quomodo poterat fieri ut qui unus est cum Patre et Spiritu sancto deesset Patri et Spiritui sancto, cum esset in vulva Virginis, cum nasceretur, lactaretur, etc., tamen de sinu Patris nunquam discessit. Et cum hæc dixisset, — Judices et omnes auditores dixerunt : Satis subtila quod asseris, et videri a nobis non potest, nisi aliquibus hoc fuerit comparationibus declaratum.

XXIV. — Dicite mihi, dixit Arnobius : Unde fons nascitur? Qui respondentem dixerunt : De vena terra. — Arnobius dixit : Vena hæc unde nascitur fons, Patris locum opportune in vestra mente depingat, ut sit Pater vena, Filius fons, qui natus est de vena; de vena vero et fonte non nascitur fluvius, sed procedit. • Aliud est nasci, aliud est procedere. Quidquid ad

stianæ caput toto orbe docuisse, inculcasse, et innumeris miraculis, supplicisque fortiter exantlatis in animis innumerabilium hominum confirmasse. Rarum similiter apertum et indubitatum est Spiritum sanctum ex ejusdem Patris ac etiam Filii substantia Deitateque ab æterno procedere, quoniam scribitur : Spiritus qui a Patre procedit, ille de meo accipiet. Spiritus Patris mei loquetur in vobis Deitate. Mittet Deus Spiritum Filii sui in corda vestra, etc. Et cum Athanasio profiteamur omnes : Spiritus sanctus a Patre et Filio non factus, nec creatus, nec genitus, sed procedens. Hæc, inquam, duo capita adeo ex Scripturis et symbolis dilucida et certa sunt, ut nemo Christianorum de his addubitet. Sed quare Spiritus sanctus non possit dici amborum Filium, cum ex horum substantia naturaque vere sit, quare non æque dicatur genitus atque procedens, et quantum intersit inter nasci et procedere, non ita definitum aut clarum est. Arnobius certe hic orthodoxe scribit, aliud esse nasci et aliud procedere, et continuo post Spiritum sanctum tanquam fluvium ex Patre et Filio tanquam ex vena fonteque procedere, non nasci; verum quantum distet ista processio a nativitate non explicat.

Patres scholastici aliquid ex Augustino afferunt (*Lib. xv de Trinit., c. 27*), nimirum, propterea Spiritum sanctum non esse Filium, neque genitum, quia

vivificandum pertinet, et ad medendum, et ad lavandum unius ejusdemque substantiæ est : sed tripartitæ personæ, ut sit vena Pater generans Filium, quem diximus fontem : ex vena vero et fonte non nascens, sed procedens fluvius sit Spiritus sanctus. Sitque secum coenixa pergens, ut unum sint tres, et sic vere tres, ut vere unum sint. ^a Filius ergo idem fons vitæ simul cum fluvio eodem Spiritu sancto procedente ex Patre et Filio, circuit universa orbis terræ spatia, sitientes potans, ariditates infundens, terras rigans, sordes diluens, fabricans, solidans, omniumque hominum, avium, pecudum, reptantium, piscium genera vivificando sustentans : nec est omnino cuiquam vita, nisi his quibus fons et fluvius ex vena fontis ex ipsius gremio procedens circumeundo sordes lavet, ariditates infundat, sitientes potet, æstuantem refrigeret, angustiatos recreet, hominum, avium, pecudum, reptantium et piscium generationes universas suo haustu sustentet. Vena autem nunquam patitur fontis ex se ante nascentis, fluvii ex se et fonte procedentis absentiam. ^b Quod si elementum aquæ servituti nostræ subjectum hanc probant habere potentiam, ut vadens cursu rapidissimo per montes, per colles, per cuniculos aquæductorum, et fistulas, tamen de sinu venæ non discedendo circumfluit, sed ibidem ^c permanendo discurrit ; quanto magis Filius et Spiritus sanctus de illo gremio majestatis nunquam penitus abscedentes, inseparabili et integra Trinitate perdurant in unitate substantiæ, in Trinitate personæ.

XXV. — Volentibus autem hujus sanctæ Trinitatis inquirere majestatem et originem, occurrit vena fontis : fodi quantum potes, nunquam poteris ad ejus initium pervenire. Occurrit tibi affluentior vena, quidquid pulsando quæsieris, et eo magis plus pro-

A hiberis inquirere, quanto plus quærendo potius quam credendo pervenire. Et si venæ hujus subditæ pedibus tuis initium invenire non præveles, quomodo poteris Patris initium reperire? Patris vero si inveniris initium, invenies et Filii. Si enim inveneris quando cœpit vena manare, invenies et quando ex ipsa vena natus sit fons ; invenies etiam quando ex vena fontis fluvius procedere cœperit. Sed sicut non præveles ad venæ pervenire principium, quomodo in principio jam erat vena, in qua erat fons, et fons erat apud venam, et vena erat Pater ejus, qui erat in principio apud Deum (Joan. 1, 1). Verbum quippe Patris est fons, qui est venæ Filius, fons vitæ, quomodo Psalmista canit ad venam dicens : ^d Quoniam apud te est fons vitæ (Psal. xxxv, 10). Fluvius autem ex fonte procedens, et vena tunc cœpit procedere, quando vena eructabat fontem. Sic enim legitur Patrem dixisse : Eructavit cor meum Verbum bonum (Psal. xlv, 1). Sed sicut non invenies venæ initium, ita quoque nec fontis ; et sicut non invenies initium venæ nec fontis, ita nec invenies fluminis. Ut simul ergo vena emanans, et fons, fluviusque, ita simul Pater, et Filius, et Spiritus sanctus : et quantum dignitas Creatoris a creatura, tantum distat comparatio creaturæ a Creatore. Quantum vero potueris aliquid melius sentire et dicere, eo amplius remanebit, ubi melius possit et verius Divinitas credi. Bene, ut dictum est, non dictum melius excludit, sed ornat ; male autem dictum a benedicto eliminatur et pellitur. Ideo meliora dicentibus C aures semper patere, et mentibus Sapientia imperat dicens : Aperi aurem tuam verbo veritatis, et firma cor tuum in sermonibus justis (Prov. xxn).

XXVI. — Cavendum est sane ^e ne scelerati Sabellii

FR. FEU-ARDENTII NOTÆ.

filius non solet procedere a duobus, nisi eorum alter sit pater, et alter mater, quo modo certum est Spiritum sanctum non procedere, atque idcirco non nasci. Iterumque ex eodem Augustin. (Lib. de Eccl. dogm., c. 4) tradunt Spiritum sanctum non esse natum, quia non est Filius ; neque ingentium, quia non est Pater ; neque factum, quia non est ex nihilo : sed ex Deo Patre et Deo Filio Deus procedens. Colligunt rursus ex eodem doctore, Filii generationem esse per modum intellectus Patris secundi, ideoque proprie naturalem nativitatem dici ; Spiritus vero processionem per modum voluntatis et amoris, ac idcirco spirationem et processionem proprie appellari. Ait namque Augustin. : Spiritus sanctus procedit a Patre, non quomodo natus, sed quomodo datus, vel donum ; Filius autem procedit nascendo, exit ut genitus (Lib. v de Trin., c. 4). Adjiciunt denique confusionem futuram in sanctissima personarum Trinitate, si duo filii dicerentur, et non unigenitus solusque Filius : Spiritum itaque non oportuisse gigni, sed spirari atque procedere.

Hæc illi pie quidem ac erudite, verum omnium sapientissime, quantum judico, Athanasius Magnus, epistola ad Serapionem, et Ambrosius libro primo de fide, capite quinto, aliique veteres theologi ingenue professi sunt se hujusmodi emanationum distantiam rationemque nec plane capere, nec aliis dicendo explicare posse ; sicque hujus mysterii, at et multorum aliorum, perfectam notitiam tantisper expectandam esse, donec in alio sæculo videamus Deum facie ad faciem sicuti est. Ex quibus Damascenus recte concludit (Lib. 1 orthod. Fid., cap. 2) : Quoniam quidem est

differentia generationis et processionis didicimus ; quis vero sit modus hujus differentiæ, nequaquam. Quamvis autem ista intelligere non possumus, tamen ita esse veraciter confitemur et credimus. Et Augustinus de re non absimili : Qui potest cupere capiat ; qui autem non potest, credat et oret, ut quod credit, intelligat (Lib. III contra Maxim. Ar., cap. 10).

^a Sicut hic Arnobius comparatione venæ, fontis et fluvii, quibus eadem inest aquæ substantia, Trinitatis mysterium adumbrat ; sic et ante eum Augustinus solis, splendoris et caloribus ; deinde ignis, lucis et favoris similitudinibus idem fecerat (Lib. I contra Maxim., et serm. 1 de Verbis apost.). Athanasius quoque sermone quarto adversus Arianos docet Filium procedere a Patre, simulque in eo manere, veluti ex lumine proradiationem et fluvium ex fonte.

^b In vet. cod. erat atque.
^c Maluimus legere, discurrit quam discurrunt, cum vetere codice.

^d A seipso non dissentit Arnobius, hunc quoque psalmi locum in Commentariis de Christo exponens. Et de proxime citato psalmo etiam ait : Eructavit cor Patris Verbum bonum, omnia per ipsum facta sunt, etc. Persequitur disputationem suam Arnobius.

^e Dionysius Alexandr. apud Eusebium (Lib. VII Hist., c. 6), ac post eum Theodoretus (Lib. de Fab. hæret.) prodiderunt Sabellium origine Afrum et Pentapolitanum fuisse ; Augustinus autem, libro de Hæresibus, eundem impii Noeti, qui primus sanctissimæ Trinitatis personas confudit, discipulum a quibusdam perhiberi tradidit ; Epiphanius vero similem saltem

sensum incipiens, Patrem, et Filium, Spiritum sanctum sic unum Deum credas, ut non putes Patrem verum Filii genitorem, et unigenitum verum Patris Filium, procedentem ex Patre et Filio non credas Spiritum sanctum, sicut unus Deus secundum sacram Scripturam credendus est, quæ dicit: *Dominus Deus tuus, Deus unus est* (Deut. vi). Ita ipse unus Deus Pater verus, Filius verus, Spiritus sanctus unus et verus credendus Deus est. Deus enim indivisæ substantiæ nomen est, accipienti conferens totum, et nihil minuens conferenti; non ita ut Filius habeatur, qui Pater est; neque Pater credatur, qui Filius est; nec Spiritus sanctus qui est Pater æstimetur. "Pater enim est qui dicit Filio: *Ante luciferum genui te* (Ps. cix, 4). Filius qui dicit: *Ante omnes colles genui te* (Prov. viii, 25). Ipsum autem Spiritum sanctum qui procedit ex Patre et Filio (Joan. xv, 26), sicut de fonte, et de vena fontis procedens fluvius, ^b contra doctrinam Macedonii, Deum esse Paulus apostolus evidenter ostendit, eum ipsum, quem Isaias propheta dicit: *Vidi Dominum sedentem in throno excelsum, qui dixit mihi: Vade, dic populo huic, Videntes videbitis, et non videbitis* (Isai. vi, 1; 9). Spiritum sanctum hunc Paulus hoc ordine patefecit, dicens ad Judæos: *Bene de vobis Spiritus sanctus dicit per Isaiam: Vade, dic populo huic, Videntes* (Act. xxviii, 26), etc. Hoc autem, ut dixi, sectam Macedonii superat, quæ dicit: Nusquam legitur in Scripturis sanctis, Deus Spiritus sanctus; diximus apostolum Paulum hunc dixisse Spiritum sanctum, quem Isaias dicit: *Vidi Dominum Deum omnipotentem Sabaoth sedentem super thronum, et dicentem mihi*, etc. Nunc etiam beatum Petrum ostendam Dominum dixisse Spiritum sanctum, et sufficit; quia quasi in capite corporis duo oculi, ita in capite Ecclesiæ Petrus et Paulus sunt. Dicit ergo Petrus apostolus ad Ananiam mentientem: *Quid utique convenit tibi et uxori tue mentiri Spiritui sancto? Non estis hominibus mentiti, sed Deo* (Act. v, 3, 4). Alia plura poneremus, si non

A sufficerent horum duorum testimonia apostolica auctoritate firmata. Sane quomodo jam diximus et probavimus, quod qui descendit de cælis pro assumptione hominis nunquam dimiserit cælos, quia scriptum est, *Cælos et terram ego replebo* (Jer. xxiii, 24); et qui cum ab his ad cælos ascendit, nos nunquam dereliquit. Sic enim ipse promisit dicens: *Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem sæculi* (Matth. xxviii). Cum ergo constet descensus ejus ad carnem, sic teneamus, ut in ipso Dei Filio duas nativitates, sicut duas substantias fateamur, ante tempora invisibiliter ex Patre, ex tempore visibiliter ex matre; ante tempora Deus verus de Deo vero, ex tempore Deus verus et homo verus ex Maria semper Virgine Spiritu sancto obumbrante, natus autem B verus Deus invisibilis cum vero homine visibili, verus Deus incomprehensibilis cum vero homine mortali. Natus, inquam, non aereus, sed corporeus; non in phantasia, sed carnem, ossa, sanguinem, sensum et animam gestans: unus idemque homo verus et Deus verus, adimplens Legem et Prophetas, passus crucem secundum Scripturas, vere mortuus est, vere sepultus, vere a mortuis tertia die resurrexit. Hoc tamen in eo est mortuum, quod mori potuit. Homo enim mortalis est a Deo immortalis susceptus; resurrexit autem non Deus in hominem, sed homo in Deum. Postea per quadraginta dies in terris visus est, ac sic assumptus in cælum, sedet ad dexteram Patris, venturus ad judicandum vivos et mortuos (Act. 1).

XXVII.—Et cum hæc diceret,—Universi dixerunt: C Dic nobis, quomodo judicabuntur vivi et mortui?—Arnobius dixit: "Vivos, credentes, catholicam fidem habentes; mortuos, gentiles, Judæos et hæreticos, qui non habent vitam secundum sermonem Domini: *Qui non credit in me, non habet vitam in se* (Joan. iii, 36). Et verum dicit: *Qui credit in me, si mortuus fuerit, vivet* (Joan. vi, 35). Ergo, ut dixi, sequamur. Venturus est ut judicet vivos et mortuos, justos et injustos, fideles et incredulos. Mors enim ejus pretiosas facit omnes mortes credentium atque sanctorum

FR. FEU-ARDENTII NOTÆ.

utriusque sectam fuisse confirmat. Hic errores non tantum Noeti, sed et Praxeæ ac Hermogenis, quos Tertullianus profligaverat, ab inferis revocans, predicabat Patrem et Filium et Spiritum sanctum unicam esse personam, quæ his tribus nominibus vocaretur: hancque in veteri Testamento, Patris nomine legem tulisse; in novo autem, Filii titulo hominem factam esse; Spiritus sancti vero appellatione ad apostolos venisse. Tertullianus libris adversus Praxeam et Hermogenem hanc hæresim solide refellit, sequentium deinde sæculorum Patres eandem coarguerunt et damnarunt (Hil. lib. iv de Trinit.; Athanas. orat. advers. Sabellii gregales), ut et hoc loco noster Arnobius.

^a Similis sibi Arnobius ita ad hunc locum com. in psalm. scribit: *Non ergo sicut damuabilis Photinus credit; Dominus ex Maria virgine sumpsit exordium, sed ante luciferum est ex Patris ore progenitus.*

^b Hic cum sub Constantio imp. vir aulicus et Arianus esset, Constantinopolitanum episcopatum factione Arianorum, et ejusdem Constantii favore, renitente catholicorum populo, tanta violentia occupavit, ut circiter ter mille homines centum et quinquaginta

(ut Socrates tradidit) cum Ecclesiam intraret, conculcati et occisi fuerint. Hic Spiritum sanctum creaturam esse palam predicans, idcirco Πνευματόμαχος primus dictus est, ut Basilius in Expositione fidei Nicænæ testatur. Ad hanc hæresim refellendam et compescendam coactum fuit concilium œcumenicum Constantinopolit. sub Theodosio. Tuncque additum symbolo Nicæno: *Et in Spiritum sanctum Dominum et vivificantem. Qui cum Patre et Filio simul adoratur, etc.* (Sozom. lib. iii, cap. 9, et lib. iv, cap. 7; Niceph. lib. xii, cap. 30).

^c Justinus martyr, responsione ad quæst. 109 orthodoxorum, viventium judicandorum nomine eos interpretatur qui tum adhuc superstites erunt, cum Christus ad judicium veniet: de quibus, juxta Græcorum lectionem, scribitur: *Non omnes obdormiemus.* Horum personam induens Paulus ait: *Nos qui vivimus, qui residui sumus, in adventu Domini, etc.* Augustinus utramque interpretationem amplectitur, scribens: *Venturus est judicare vivos et mortuos. Vivos qui superfuerint, mortuos qui præcesserint. Potest et sic intelligi, vivos justos, mortuos injustos.* Lib. 1 de Symbolo ad catechumenos, cap. 4.

(Ps. cxv, 15), in tantum, ut in eadem carne, qua natus, et passus, et mortuus resurrexit, et pro qualitate operum, omnes vel ad æternam coronam gloriæ, vel ad supplicia æterna, Deo judicante, pertingant. Credendum namque est animam nostram a Deo factam: et licet sit perpetua in alterutra conditionem aut boni aut mali futuram, a sine initio tamen non esse animam: quia hoc solius Dei est peculiare, ac per hoc creaturam Dei esse animam sive facturam. Scriptum est enim: Qui figuravit statum omnium hominum, ipse scit omnia. Et rursum: Vivit Dominus, qui fecit nobis animam. Et iterum: *b Spiritus a me prodiet, et omnem animam ego feci (Isai. LVII, 16)*. Carnem quoque nostram ex limo per Deum factam (Gen. II, 7), et idcirco utramque hominis substantiam unius Dei esse auctoris; atque ideo omnia quæ facta sunt nobis subdita sunt, quia illa jussu Dei sunt formata. Igitur non opere. De homine autem dixisse Deum legimus: *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram (Gen. I, 26)*; et ideo hominem nobilissimam Dei fabricam non solum ex anima et corpore, sed et spiritu constare, et esse triplicem Apostolus probat dicens: *o Ut integer spiritus vester, et caro, et anima in adventu Dei servetur (I Thess. V, 23)*. Sane spiritum dico, qui accidens est, non naturalem, nec eundem, esse in omnibus. Sic enim Apostolus dicit: *Nos quidem non spiritum hujus mundi accepimus, sed spiritum qui ex Deo est (I Cor. II, 12)*. Istum autem quem credentes accipimus, gratiæ divini est; alterum vero spiritum intentionis diabolicæ. Quia diabolus non sine initio est creatus, ut Marcion delirat, sed a Deo bono angelus factus est, et omne malum ex ipso initium sumpsit.

^d Malum autem esse quod prohibet fieri bonus et benignus Deus, etiamsi id bonum sit, malum judicabitur per prohibitionem Legislatoris Dei. Jam quid tam bonum quam sacrificium Deo offerre? Sed quomodo expectare sanctum Samuelem rex Saul noluit, ipse autem sacrificium morante Samuele, incendit, ultra

FR. FEU-ARDENTII NOTÆ.

^a Hæc dicta videntur adversus Manichæos et Origenistas, quos animas Deo coæternas fluxisse veteres tradiderunt.

^b Tertullianus, lib. de Anima, capite cui titulus affligitur *Unum esse animam et spiritum*, hujus Isais loci ita meminit: *Satis declarantur differentiæ Spiritus et animæ, ipso Deo pronuntiante: Spiritus ex me prodivit, et statum omnem ego feci. Est anima enim flatus factus ex spiritu. Et rursum: Qui dedit statum populo super terram, et spiritum calcantibus eam (Isai. XLII), etc.* Augustinus libro de Anima et ejus Origine, cap. 14: *Spiritus a me creatus, et omnem statum ego feci.*

^c Tertullianus, lib. de Res. car., sic hunc Pauli locum reddit: *Et integrum corpus vestrum et anima, et spiritus sine quærela conserventur, etc.* Cæterum Irenæus, lib. V, cap. 9; Lactantius, libro septimo, c. 12, et libro de Opificio Dei, cap. 18 et 19; Augustinus quoque, libro de Spiritu et Anima, fuse disputant quid inter hæc tria intersit; et nos de hæc re quoque disseruimus annot. in prædictum Irenæi locum.

^d Theologi recte docent quædam esse intrinseca mala et quæ nunquam bona esse possunt, ut blasphemiam, contemptus Dei, idololatria, adulteria, etc.; alia

A Spiritus sanctus in eo esse non potuit (I Reg. XIII, 10). *Spiritus enim sanctus disciplina affugiet factum (Sap. I, 5)*, et atque utinam recedente Spiritu sancto, alio spiritu non ludificaretur, vel etiam vexaretur. Ad qualitatem igitur facti si respiciamus, bonam rem facit; sed non respiciendum est ad qualitatem facti, sed ad superbiam contemptoris. Nam et communio sacramenti sancta est, sed perniciosum opus perficitur, huic si nondum fuerit sacratissima unda perfusus. Sunt multa his similia, quæ cum bona sint opera, perniciem pariunt cum non eo ordine quo sunt constituta peraguntur. Ideo angelus iste, qui est diabolus, de præsumptione incurrit culpam et primus omnium angelorum in suo corde peccavit. Sic enim dicitur in propheta a Domino: *Tu dixisti in corde tuo: Ascendam super cæli sidera (Isai. XIV, 13)*, etc. Primus ergo in suo corde peccavit: ex quo pullulare omnium præsumptionum genera tunc cœperunt, cum nullius exemplum secutus, a se dedit peccandi exordium. Natura autem bonus est, sicut effractor est homo aliena sapiens habenti, et liberalis est homo propria conferens indigenti. Uterque homo est, sed unus bonus aliis, in aliis non natura malus, propter Creatoris injuriam, sed pravæ voluntatis studio; bonus autem, et natura bonus, et bonæ studio voluntatis. Unde et angelorum canores his sermonibus resonabant, ut *Deo gloriæ in excelsis caneretur et pacem Dei super terram cum hominibus bonæ sererent voluntatis (Luc. II, 14, 15)*. Malæ ergo voluntatis arbitrio angelus bonus cum esset, declinavit ad malum: hunc secutus est homo (Gen. III), qui divini legis instituta contempsit. Creator autem præscius contemptores fore et angelos et homines, justitiæ suæ subditos fecit, ita ut absolute eos suæ esse permitteret voluntatis, et quia nec aliter gratiæ retributio justa esse posset.

Initium autem hominis et prævaricationis ejus evidens Genesios liber inter sui initia loquitur, angeli autem initium testatur propheta dicens: *b Tu oras*

vera mala tantum esse, quia prohibita sunt, ut equus immundorum sub lege, et quod hic notat Arnobius de sacrificiis et communionis eucharistiæ.

^e Vetus codex, *utilem*.

^f Ita legendum censuimus, pro *aliena sapiens*, quod est in veteri codice. Cæterum, de primo angeli mali peccato copiose tractavimus Commentariis nostris in Epistolam beati Judæ apóst. Paulo post, non *natura malus*. Nostro judicio adjecimus vocem *malus*. Nam ad injuriam Creatoris referretur, si quid natura malum condidisset.

^g Ita et Justinus martyr apostolicorum temporum vir (Apolog. 1): *Angeli, inquit, hominesque quoniam initio cum crearentur acceperunt a Deo liberum arbitrium, juste penam peccatorum merent in æternis ignibus. Nulla enim laude quidquam esset dignum, nisi esset ad utrumlibet flexibile, etc.* Hæc et cætera plurima que vetus Ecclesia tam adversus Simonianos, Marcionitas et Manichæos, liberi arbitrii primos hostes, quam adversus Pelagianos, ejusdem nimios præcones, sanctissime decrevit, utinam serio secum meditentur Lutherani et Calviniani! desinerent profecto hæc in re saltem nobis catholicis esse molesti.

^h Nomina subjectarum gemmarum ita legenda præ-

consignatio similitudinis, et corona decoris, in deliciis paradisi Dei fuisti. Onnem lapidem optimum habens in te sardium, et topazium, et smaragdum, et carbunculum, et saphyrum, et jaspidem, et ligurium, et achaten, et amethystum, et chrysolitum, et berillum, et onychinum, et auro implesti thesauros tuos, et apothecas tuas in te. Nam ex qua die creatus es tu, ^a cum cherubim posui te in monte sancto Dei, et factus es in medio lapidum igneorum, et abisti sine macula in diebus tuis, ex qua die creatus es tu, donec invenirentur iniquitates tuæ in te, ^b a multitudine cogitationis tuæ. Implesti, enim promptuaria tua iniquitate, ^c et peccasti, et vulneratus es a monte Dei: et eduxit te de cherubim, de medio lapidum igneorum. Exaltatum enim est cor tuum in dedecore tuo; ideo in terram projecit te in conspectu regum, et dedi te in traductionem propter multitudinem peccatorum tuorum, et iniquitatem negotiationis tuæ, ^d quia contaminasti sancta tua. Et producam ignem de medio tui, et ipse ignis devorabit te, et dabo te in cinerem super terram in conspectu omnium videntium te, et omnes qui te noverunt inter nationes contristabuntur super te. ^e Ut prodigium enim factus es, et non eris amplius in æternum (Ezech. xxviii, 12).

Mundum quoque ipsum credere debemus a Deo factum ex nihilo, sicut legitur in Machabæis: *Aspicite, filii, in cælum et terram; et aspectis omnibus, quæ in eis sunt, intelligite quomodo ex nihilo fecit ea Deus* (II Mach. vii, 28). Ergo sicut ex nihilo factus est mundus,

FR. FEU-ARDENTII NOTÆ.

ponimus ex Hieronymi interpretatione LXX. Nonnihil enim corrupta sunt in veteri nostro exemplari. Rufinus Josephi interpres *ligurius* scribit, melius quam Galenus *lincurius*; quomodo etiam legitur apud Hieronymum epist. 54. Nam Græce est *Λυρίος*; et in Vulgata, Exod. xxviii, 19, *ligurius*. Tertullianus, lib. ii advers. Marc.: *Lapidem optimum indutus est, sardium, topazium, smaragdum, carbunculum, saphyrum, jaspin, ligurium, achaten, amethystum, chrysolitum, berillum, onychium, etc.*

^a Ita locum prophetæ legunt ac interpretantur Tertull. lib. ii adversus Marcionem; Origenes, lib. i de Principiis, c. 5; Hieronymus, in c. liv Isaïæ; Augustinus, lib. xi de Genesi ad litteram, c. 25.

^b Septuaginta, ἀπὸ πλῆθους τῆς ἐμπορίας. Hinc Tertullianus: *De multitudine negotiationis tuæ*. Et Vulgata editio Latina: *In multitudine negotiationis tuæ*. Ex quibus omnino apparet legendum esse apud Arnobium, *negotiationis*, non *cogitationis*.

^c Vetus codex, et *peccatis*. Tertullianus: *Promas tuas replesti, et deliquisti*. Vulgata editio latina, *peccasti*.

^d Sanctus Pagninus ex Heb.: *Polluisti sanctificationem tuam*.

^e Vulgata editio Latina, *Nihili factus es, et non eris in perpetuum*. Rufinus Origenis interpres, *Perditio effectus es*. Septuaginta, ἀπόλεια ἔγένου. Melius itaque hoc Arnobii loco legeretur. *Ut perditio factus es, etc.*

^f Verba sunt Salomæ matris septem fratrum, ad novissimum eorum, quæ singulari numero in sacris Bibliis referuntur, *Aspice, fili*, etc. Sed verisimile est eandem viraginem eadem exhortatione frequenter universos illos ad martyrium animasse, dum adhuc superessent. Cæterum, tam ex his quam ex sexcentis aliis Patrum veterum testimoniis, videmus libri secundi Machabæorum sacrosanctam et canonicam fuisse auctoritatem. Tantum hic adjicio Augustinum (Lib. xviii Civit.) ante mille et ducentos annos asseruisse Ecclē-

ita ad nihilum redigendus erit in finem, quia scriptum est: *Terram tu, Domine, fundasti, et opera manuum tuarum sunt cæli. Ipsi peribunt, tu autem in æternum manes* (Ps. ci, 26; Hebr. i, 10). Cælum autem novum et terram novam fideliter Dei eloquia repromittunt (Isai. lxy, 17; Id. lxvi, 22; Apoc. xxi, 1; II Pet. iii, 13), in quibus perpetuum hoc sanctis suis inhabitet: quæ ejusmodi sint futura, ipse solus novit, qui facturus est; quia nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascenderunt quæ præparavit Deus diligentibus se (Isai. lxiv, 4; I Cor. ii, 9).

Obtemperavi petitioni, immo jussioni vestræ; et qualiter credam, exposui: superest ut vestris orationibus mihi donetur amor timoris Domini, ut possim habere vel initium sapientiæ, et sit in me intellectus bonus, rectis operibus manifestus (Ps. cx, 10), quo a prohibitis abstinens, jussis insistam.

XXVIII. — Serapion dixit: Hanc rem cum orationibus impetrare debes, sive tuis, sive quorumcumque sanctorum quam non habes per arbitrii libertatem concessam. — Arnobius dixit: Et quam rem habeo per arbitrii libertatem concessam? — Serapion respondit: ^s Ut a prohibitis abstineas, et jussis insistas. — Arnobius dixit: Qui a prohibitis abstinere, et sine peccato efficitur; qui vero etiam jussis insistit, non solum a peccati reprehensione alienus est, verum etiam laude dignus est. — Serapion dixit: Ita est. — Arnobius dixit: Si ita est, ^h ergo potest per libe-

riam catholicam utrumque librum Machabæorum in canonem sacrorum voluminum recepisse. Insuper, Josephum genere Hebræum, et dignitate sacerdotem, abhinc mille et quingentis annis constanter affirmasse (Lib. de Machab. ad finem) Eleazari et septem fratrum historiam, quæ secundo libro refertur, etiam apud suos Hebræos inter sacras litteras censi. Viderint qua fronte et conscientia illos rejiciant novissimæ hujus retatis hæretici.

^s Jam nunc Pelagianorum personam induit Serapion, sicut Sabellianorum, Arianorum et Nestorianorum superioribus disputationibus non impigre gessit. Nam sola vi liberi arbitrii, sine gratiæ salutaris auxilio, cunctas peccatorum tentationes vincere, et præceptis divinis morem gerere posse hominem viatorem, error fuit Pelagianorum, damnatus a concilio Milevitano, et ab Augustino, lib. de Hæresibus, cap. 88. Quin etiam plurimis et gravissimis scriptis Pelagianos insectatur, ut tribus libris de libero Arbitrio, tribus libris de peccatorum Meritis et Remissione, lib. de Baptismo parvulorum, lib. de Natura et Gratia, lib. de Gratia novi Testamenti, libris quatuor contra duas epist. Pelagianorum, sex libris contra Julianum, totidemque Hypognoticon contra Pelagianos, et passim alibi. Scripsit etiam Hieronymus Dialogos adversus Pelagianos. Denique Innocentius, Zosimus et Celestinus summi Ecclesiæ pontifices tam scriptis quam conciliorum decretis illorum furores constanter et sapienter represserunt, ut idem testatur Augustinus, libro primo de Gratia Christi, capite secundo; cui Prosper subscribit sub anno Domini 432.

^h Contra istam Pelagianorum sententiam admissam a Serapione, ita Hieronymus invehitur (Epistola ad Ctesiphontem): *Rogo, quæ ista est argumentatio, posse esse quod nunquam fuerit, posse fieri quod nullum fecisse testeris, id cui libet tribuere qui an futurus sit ignores, et dare nescio cui quod in patriarchis, prophetis et apostolis fuisse nequeas approbare? Et August. lib. ad Quodvultdeum: Si hoc certum esset,*

rum arbitrium sine peccato effici, et laudem adipisci A
divinam. — Serapion respondit : Ita est. — Arnobius
dixit : Contra dico. — Serapion dixit : Ergo non est
liberum arbitrium. — Arnobius dixit : Liberum arbi-
trium et defendo et teneo, sed intra metas suas clau-
sum et finibus suis limitibusque distinctum. — Serapion
dixit : Deus hominem liberi arbitrii idcirco esse vo-
luit, ut juste vituperentur mali, quia potuerunt esse
boni; juste etiam laudentur boni, quia potuerunt
esse mali. Tolle enim utriusque rei possibilitatem, et
non inveniet poena quem feriat, nec inveniet in remu-
neratione quem coronet. — Arnobius dixit : Dic ergo
mihi si tui libertas arbitrii ad hoc te perducere valeat,
ut possis ita a prohibitis abstinere, ut sine peccato
sis; aut ita præcepta perficere, ut pervenias ad cor-
onam? — Serapion respondit : Et si non potest homo B
sine peccato esse, peccatum ipsum non ei imputabitur
a Deo.

XXIX. — Arnobius dixit : Hoc quod illum a peccato
facere liberum potuit a in primi hominis prævaricatione
perit : unde creaturam suam Creator ad hanc recupe-
rationem prævenire potuit, ut quia jam suis viribus
liberari a peccato non poterat, Dei gratia liberaretur.
Unde etiam infirmitates nostræ, Salvatoris Domini
nomen imposuerunt, captivitas nostra Redemptorem,
miseriæ nostræ misericordem, servitus liberatorem.

Nunc te volo Serapionem interrogare. Cupis ut tui
misereatur Deus, an non? — Serapion dixit : Et quis
est qui non vult ut ejus misereatur Deus? — Arno-
bius dixit : Ego quod interrogo, sicut te interrogo,
ad ea volo mihi respondeas. Unde, dic mihi, petis ut C
tui misereatur Deus? — Serapion dixit : Plane, quia
hoc quotidie Deum precor et obsecro. — Arnobius
dixit : Ergo miserum te confitere, ut misericordiam
consequaris; ad quam rem audi clamantem Aposto-
lum : *Miser ego homo, quis me liberabit de corpore
mortis hujus? Gratia Dei per Jesum Christum Dominum
nostrum (Rom. vii, 24)*. Collige ergo rationem, et
vide quia si potes sine peccato esse, miserum te esse
confiteri non poteris, et cum miserum te non confi-
teris, a misericordia Dei te suspendis. Et aut potes
teipsum a peccato ita suspendere, ut a prohibitis pos-
sis viribus tuis abstinere, et miser non sis. Si vero
miserum te scis, et non possis simpliciter confiteri,
recte a Deo misericordiam consequi poteris. Nam et
si habere te aliquid forte existimare valeas, et doce- D
re, clamat ad te Apostolus : *Quid enim habes, quod*

*non accepisti? Aut si accepisti, quid gloriaris quasi non
accepisses (I Cor. iv, 7)?* Deinde, quomodo potes Sal-
vatoreum tuum Dominum credere, nisi te infirmum
agnoscas? Aut quomodo potes adjutorium Dei et ad-
miniculum postulare, nisi te non posse sine ejus ad-
jutorio bonum implere credas quod cupias, et malum
declinare quod fugias? Unde unum e duobus est, per-
mitte te dare responsum, ut aut miserum te fatearis
aut fortem, aut infirmum aut sanum, ut audias vocem
Domini dicentis : *Non indigent qui sunt sani medico
(Luc. v, 31)*. Unde et propheta clamat : *Non enim in
arcu meo spectabo, et gladius meus non sabbabit me;
sed dextera tua, et brachium tuum, et illuminatio vultus
tui (Psal. xliii, 4, 7, 8)*. Unum e duobus, aut potes
te abstinere ab omni peccato, aut non potes? Si po-
tes, adjutorio non indiges; potes enim. Si non potes,
recte auxilium quaeris. Testimonium autem Dei adju-
torium tale ferre psalmista dicit : *Qui habitat in ad-
jutorio Altissimi (Ps. xc, 1)*, etc. Videamus nunc qui
ita credit, et qui ita dicit, quid ei eveniat. *Scapulis
suis obumbrabit tibi*, etc. — Serapion dixit : Quid ergo
habebit libertas arbitrii? — Arnobius dixit : *Ut si
non vis ita credere, non ita credas, et auxilio te di-
vino suspendas. Si vis vero credere, ita ab his quæ
tibi imminent, faciente Dei auxilio, libereris et mise-
ricordia.*

XXX. — Serapion dixit : Non ita docentem Augusti-
num audi. — Arnobius dixit : In qua parte non ita
audisti eum docentem? — Serapion dixit : Non imperium
legis implere omnia volumina tractatum et
librorum ejus testantur scripta. — Arnobius dixit : C
Tangit me ita sicut sunt mira ejus verba in medium
proferre, et probare quantum legis imperio, quantum
libero concedatur arbitrio. — Serapion dixit : Testor
Deum, quia sollicitudini meæ universa ambiguitate
eliminās, si de his ejus mihi definita proferas, et de
omnibus quæ transacta sunt evidentia ejus afferas
documenta. Fateor enim me ejus assertiones ita pro-
batas habere, ut seipsum ore suo hæreticum detegat,
qui Augustinum putaverit in aliquo reprehendendum
eloquio. — Arnobius dixit : Meo sensu locutus es :
nam ea quæ ejus nunc profero, ac si sacratissima
apostolorum scripta sic credo, et teneo, et defendo.
Ait enim : *Inquirens in divinis Scripturis quid sit
gratia, utrum liberum arbitrium esset gratia, sive
gratiam esse peccatorum, sive gratiam esse legis
præcepta, et nihil eorum cognovi quæ per admini-*

FR. FEU-ARDENTII NOTÆ.

*frustra Dominus dixisse videretur : Sine me nihil po-
testatis facere.*

^a Docte et recte de hac re scripsit August. : *Peccato
Adæ liberum arbitrium de hominum natura peri-
isse non dicimus, sed ad peccandum valere in homini-
bus subditis diabolo. Ad bene autem pieque vivendum
non valere, nisi ipsa voluntas hominis Dei gratia fuerit
libera, et ad omne bonum actionis, sermonis, cogita-
tionis adjuta (Lib. ii contra duas epist. Pelag., c. 5)*.

^b Per omnia sibi consentiens Arnobius, commer-
tariis in hunc psalmum etiam Pelagianorum errorem
his refellit : *Multi putant libertatem arbitrii eousque
posse sibi sufficere, ut sese per ipsam libertatem ab
hostibus invisibilibus eruere posse confidant. Liberta-*

*tem autem arbitrii et negare periculum est, et nudare
peccatum. Si enim negaveris, omnibus frenata laxasti,
si nudaveris, decepisti, etc.*

^c Ad fidem concipiendam et retinendam liberum
hominis arbitrium sua consensione cooperari, his
verbis asserit Augustinus (*Lib. ii de Spiritu et Litt., c. 32*) : *Quid est enim credere, nisi consentire verum esse
quod dicitur? Consensio autem voluntatis est, profecto
fides in voluntate est. Et paulo post : Cum ergo fides
in potestate sit, quoniam cum vult, quisque credit; et
cum credit, volens credit. Et idem rursus alibi (Tr.
26 in Joann.) : Intrare quicumque Ecclesiam potest
nolens, accedere ad altare potest nolens, accipere sa-
cramentum potest nolens, credere non potest nisi volens.*

strationem Spiritus sancti pertineant ad concupiscentias tentationesque vincendas, quam ditissime effundet saper nos qui *ascendit in cælum, et captivans captivitatem dedit dona hominibus* (Psal. LXXVI, 19). Hinc et oramus ut peccatorum tentationes superare possimus, et Spiritus Dei, unde pignus accepimus, adjuvet infirmitatem nostram. Qui autem orat et dicit: *Ne nos induci patiaris in tentationem* (Math. vi, 13), non utique id erat, ut homo sit, quod est natura; neque id orat, ut habeat liberum arbitrium, quod jam accepit cum crearetur ipsa natura; neque orat peccatorum remissionem, quia hoc superius dicitur: *Bimille nobis debita nostra*; neque orat ut accipiat mandatum: sed orat plane ut faciat mandatum. Orat ut non peccet, hoc est, ne quid faciat mali: quod pro Corinthiis orat Apostolus dicens: *Oramus autem ad Deum, ne quid faciatis mali*. Unde satis apparet quia ad non peccandum, id est, ad non malefaciendum, quamvis esse non dubitetur liberum arbitrium voluntatis, tamen ejus potestas non sufficiat, nisi adjuvetur infirmitas. Ipsa igitur oratio est clarissima gratiæ testificatio. Hæc ille confiteatur qui denegat, et eum gaudemus sive rectum sive correctum. Distinguenda ergo lex est et gratia. Lex juvaret nisi esset voluntas, nec gratia juvaret nisi esset infirmitas. Jubetur ut habeam intellectum, ubi dicitur, *Nolite fieri equus et mulus, etc.*; et tamen oramus ut habeamus intellectum, ubi dicitur: *Da mihi intellectum ut discam mandata tua*. Jubetur ut habeamus sapientiam, ubi dicitur: *Stulti, aliquando sapite*; et tamen oramus ut habeamus sapientiam, ubi dicitur: *Si quis vestrum indiget sapientia, postulet a Deo, qui dat omnibus affluenter, et non improperat, et dabitur ei*. Jubemur habere continentiam, ubi dicitur: *Contine teipsum*; et tamen oratur ut habeamus continentiam, ubi dicitur: *Cum scirem quia nemo potest continens esse nisi Deus det, et hoc ipsum erat sapientis scire, cujus esset hoc donum, et accessi ad Dominum, et deprecatus sum eum*. Postremo, ne nimium longum sit cuncta percurrere, jubemur ut non faciamus mala, ubi dicitur: *Declina a malo, et fac bonum*; et tamen oratur ut non faciamus malum, ubi dicit Apostolus: *Oramus autem ad Dominum, ne quid mali faciatis*. Jubemur ut non faciamus malum, et

A faciamus bonum, ubi dicitur, *Declina et a malo et fac bonum*; et tamen oratur ut faciamus bonum, ubi dicitur: *Non cessamus pro vobis orantes, ut ambuletis digne Deo, in omnibus beneplacentes Deo, et in omni opere bono*. Si ergo agnoscimus voluntatem, cui hæc præcipiuntur, sic debemus agnoscere gratiam, quomodo sine Dei gratia quæ implere cupimus nullam sortiuntur effectum. — Serapion dixit: Quomodo magna hæc assertio sancti viri tanta est æquitate subnixa, ut contra hæc mentis homo venire non possit: nosse cupio si etiam de his quæ anteriori tempore egimus, tali ab eo fuerint sensu vel sermone definita. — Arnobius dixit: Multa sunt de quibus disputatio nostra per altercationem pervenit ad finem; de quo nunc titulo sancti Augustini vis robustari sermone? — Serapion dixit: De nativitate Jesu Christi, in qua Deus et homo nobis per duas substantias declaratus est, in quibus sanctam Mariam et Χριστότοκον et Θεοτόκον existisse, te astruente et probante, cognovi.

XXXI. — Arnobius dixit: Si verba ejus per commata incisa proponere voluero, suspicionem potius quam satisfactionem exhibuisse videbor. Unde congruum censeo ut integrum tibi ejus tractatum assignem, quo evidenter agnoscas eum duas natiuitates duasque substantias in unico Dei Filio predicasse.

Sermo sancti Augustini episcopi, de Nativitate Domini nostri Jesu Christi.

Salvator noster natus de Patre sine die, per quem factus est omnis dies, voluit in terra habere natalem hunc diem, quem hodie celebramus. Quisquis hunc diem miraris, æternum mirare potius ante omnem diem permanentem, omnem diem creantem, in die nascentem, a malitia diei liberantem. Adhuc mirare: quæ peperit, mater et virgo est; quem peperit infans et Verbum est (Joan. i, 1). Merito cæli locuti sunt, angeli gratulati, pastores lætati, magi invitati, reges turbati, parvuli coronati. Lacta, mater, cibum nostrum, lacta panem de cælo venientem, et in præsepio positum velut piorum cibaria jumentorum (Luc. i, 10; Matth. ii, 1; Joan. vi; Luc. ii). Illic enim *cognovit bos possessorem suum, asinus præsepe domini sui* (Isai. i, 3); circumcisio scilicet et præputium, coherendo lapidi angulari,

FR. FEU-ARDENTH NOTÆ.

Arnobii scriptum, cum Augustini sermone impresso Lutetiæ 1571, cum reliquis ejusdem Operibus diligenter conferentis, multa emendanda, varias quoque lectiones in utroque comperimus, quæ hic brevibus et ordine consignabimus. Arnobius habet: *Quisquis inde miraris*; Augustinus, *Quisquis hunc diem miraris*. Arnobius, *Magi invitati*; Augustinus, *Magi imitati*. Arnobius, *Qui tibi unius secunditatis*; Augustinus, *Qui tibi munus secunditatis*. Arnobius, *Ut illic procederet*; Augustinus, *Ut ille hinc procederet*. Arnobius, *Venit se testari*; Augustinus, *Venisse*. Idem Augustinus, *Quando hanc generationem*; Arnobius caret adverbio *Quando*. Augustinus, *Quam pia fides agnovit et tenuit*; Arnobius, *Quia fides excepit*. Augustinus, *Non siluit qui dicebat*; Arnobius, *Qui dicebatur*. Deinde Arnobio deerant sex dictiones istæ, quas ex Augustino restitimus: *Quia non eum vivendo præcedit*. Segregata. Carebat rursus his quatuor

D Arnobius, quæ sunt in Augustino: *Quia et filius present*. Augustinus, *Transcendamus et animas nostras*; Arnobius, *Omnes cogitationes nostras*. Augustinus, *Quam nondum perfecte palpabat infirmus aspectus*. Arnobius, *Quia perspecta palpabat animo infirmus aspectus*. Rursus desunt apud Arnobium hæc voces oïto, *Per Israel, et fieri Emmanuel, nobiscum Deus, in carnis infirmitate, quas ex Augustino reposuimus*. Aberant et hæc duæ, *Super omnia*; Augustinus vero scribit, *Sine matre super omnia*. Denique, ubi idem Augustinus habet, *Ut in ejus misericordia de astutia diaboli fisi triumphemus*, in veteri Arnobii nostri exemplari legitur, *Ut ejus misericordia astutia diaboli victa, triumphemus*, etc. Ex his autem perspicitur benevolus lector, quos locos restituerimus, simulque expendet quantum in aliis multis hujusmodi depravatis locis emendandis nobis laborandum fuerit.

quorum primitiæ fuerunt pastores et magi. Lacta eum qui talem fecit te, ut ipse fieret in te, qui tibi et munus fecunditatis attulit conceptus, et decus virginitatis non abstulit natus; qui sibi priusquam nasceretur, et diem qua nasceretur elegit. Et ipse condidit quod elegit, ut ille hinc *procederet ut sponsus de thalamo suo* (*Psal. xviii, 6*), quo mortalibus oculis posset videri, et augmento lucis annuæ se lucem mundi venisse testari (*Joan. 1, 9*). Prophetæ cecinerunt conditorem cœli ac terræ in terra cum hominibus futurum (*Baruch. iii*), angelus nuntiavit Creatorem carnis et spiritus in carne venturum. Salutavit Joannes ex utero in utero Salvatorem; Simeon senex Deum agnovit infantem; Anna vidua Virginem matrem (*Luc. 1, 11*). Hæc sunt testimonia nativitatæ tuæ, Domine Jesu, antequam tibi fluctus sternerentur calcanti, cederent imperanti; antequam ventas te jubente siluisset, mortuus te vocante vixisset (*Joan. xi*), sol te moriente palluisset, terra resurgente tremuisset, cœlum te ascendente patuisset; antequam ista et alia mirabilia jam juvenilis tui corporis ætate fecisses. Adhuc portabaris in manibus matris, et jam Dominus orbis agnoscebaris; ipse puer parvulus ex semine Israel (*Isai. ix*), et ipse nobiscum Deus Emmanuel (*Isai. vii*).

Quæ et qualis est illa generatio Salvatoris, qua gignenti Patri coæternus est Filius? Quando hanc generationem ex Virgine mundus ex-pavit, quam pia fides excepit et tenuit, infidelitas autem irrisit, superbia timuit superata? Quenam est illa generatio, qua in principio erat Verbum apud Deum, et Deus erat Verbum (*Joan. 1, 1*)? Quod est hoc Verbum, quod dicturus antea non silebat, quo dicto non siluit qui dicebatur? Hoc est Verbum sine tempore, per quod facta sunt tempora; Verbum quod labia nullius aperuit coeptam, clausivæ finitum. Verbum quod initium non habet ex ore loquentium, et aperit ora mutorum; Verbum quod linguis gentium desertis non sit, et linguas infantium disertas facit. Quenam est illa generatio, cui Pater moriendo non credit, quia non eum vivendo præcedit, segregata ab omnibus locorum intervallis, temporumque spatiis, quam vel in diebus, vel in corporibus sentire consuevimus? Levemus ad eum, quantum ipso adjuvante possumus, animam nostram, si quo modo capere valeamus et natum non prævenientem qui gignit, et gignantem non subsequentem qui gignitur, Patrem et Filium; nec Pater pariter nec Filius pariter, et pariter æternus. Non utrumque generantem, non utrumque nascentem, sed alterum sine altero non viventem, et

Patrem sempiternæ genuisse, et Filium sempiternæ natum esse cogitemus, si valeamus; si non valeamus, credamus. Non est hic quod dicere volumus: sed tamen non est longe positum ab unoquoque nostrum. *In illo enim vivimus, movemur et sumus* (*Act. xvii, 28*). Transcendamus carnem nostram, in qua parentes ante filios vivunt, quia ut filios possent generare creverunt, et filiis crescentibus jam senescunt. Nondum natis filiis parentes vixerunt, quia et parentibus mortuis filii victuri sunt.

Transcendamus et animas nostras; pariunt enim et ipse, aliquid cogitando, quod secum habent sciendo; sed possunt amittere obliviscendo, quia non habebant antea nascendo. Cuncta corpora, et temporalia, et mutabilia transcendamus, ut videamus super omnia, per quem facta sunt omnia. Ascensus noster in corde est, quia et illud quo ascendimus prope est; longe autem ab eo sumus, in quantum dissimiles sumus. Ascendit ergo ad eum sua similitudo quam in nobis fecit et refecit, quia perfecta palpitat animi infirmus aspectus, et ineffabilem candorem lucis æternæ non potest intueri. Cujus ergo fulgorem mentis acies nondum capit: *Generationem ejus quis enarrabit* (*Isai. lvi*)? Sed *Verbum caro factum est, et habitavit in nobis* (*Joan. 1*).

Hanc ergo generationem, cujus hodiernum celebramus diem; hanc, in qua dignatus est venire per Israel, et fieri Emmanuel, nobiscum Deus, in carnis infirmitate, non nobiscum in cordis iniquitate; accedens ad nos per id quod assumpsit ex nostro, et liberans nos per id quod mansit in suo (visitavit quippe Dominus servos suos per mortalem infirmitatem, ut eos liberos faceret per incommutabilem veritatem); hanc ergo generationem, cujus utrumque capax est humana fragilitas; non illam quæ sine tempore manet, sine matre super omnia, sed istam quæ in tempore facta est sine Patre inter omnia. Hunc Virginis Filium, et virginum sponsum, de incorrupta matre nascentem et incorruptibili veritate fetantem, laudamus, amemus, adoremus, ut in ejus misericordia fidei de astutia diaboli victa triumphemus. Diabolus ad nos decipiendos corrupta feminea mente subrepsit: Christus ad nos liberandos incorrupta feminea etiam carne processit, qui est benedictus cum Patre et Spiritu sancto in secula seculorum, Amen.

XXXII. — Serapion dixit: Satisfactum esse desiderio meo fateor. Vere enim et duas naturas, et duas substantias evidenter asseruit. Nunc ut radicatus mihi evellatur omnis cunctatio, probari apud me cupio a;

FR. FEU-ARDENTII NOTÆ.

Ex his non male mihi colligere videor confictum istam Arnobii et Serapionis vel initum, vel saltem scriptum fuisse temporibus ejusdem sanctissimi et doctissimi Leonis papæ. Superiorum enim ejus, ut Damasci et Celestini, meminit, ultra Leonis ætatem non progreditur, præterea ejusdem opera et seculo Nestorii labes magna ex parte deleta, peneque extincta fuit; denique nullum aliud tempus occurrit huic disputationi magis aptum et commodum. Paulo post, ubi legitur, ut *alloqueretur Orientales*, non male for-

san legeretur, ut *alloqueretur*. Scripsit enim ad Flavianum Constantinopolitanum celeberrimam epistolam adversus Eutychetis errores, quæ a cunctis orthodoxis in concilio Chalcedonensi laudata et probata fuit; deinde, rursus et ad alios Orientales, videlicet, ad ipsum Eutychetis, ad Anastasium Thessalonicensem, ad Anatolium Constantinopolitanum, ad Maximum Antiochenum episcopum, ad ipsos etiam Orientis imper. Theodosium, Marcianum, Leonem et Pulcheriam; denique et ad concilium Ephesinum et

Dominus meus vir apostolicus Leo papa venerabilis priores suos in hac parte secutus est, ut alloqueretur Orientales suarum epistolarum scriptis. — Arnobius dixit: Accipe quid apostolicæ recordationis vir papa venerabilis Damasus ad sanctum virum Paulinum sanctæ memoriæ Antiochenæ urbis antistitem scripserit, ut cognoscas antiquo usu sanctum et eruditissimum virum papam Leonem ad revocandas ab errore Ecclesias ad Orientales litteras destinasse.

Cumque hæc dixisset Arnobius, protulit codicem, ex quo recitatum est sic:

Dilectissimo fratri Paulino, Damasus. Per ipsum filium meum Vitalem ad te rescripta direxeram, quæ tuæ voluntati et iudicio omnia derelinquens, et per Petronium presbyterum breviter indicaveram me in articulo jam perfectionis ejus aliqua ex parte commotum. Unde ne aut tibi scrupulus resideret, et volentes forsitan Ecclesiæ copulari tua cautio probandæ differret, fidem nostram misimus, non tam tibi, qui ejusdem fidei communionem sociaris, quam his qui in ea subscribentes, tibi, id est nobis, per te voluerint sociari, dilectissime frater. Quia post concilium Nicænum, et quod urbe Roma concilium cōgrega-

FR. FEU-ARDENTII NOTÆ.

Chalcedonense in Oriente celebrata plurimas et doctissimas adversus hæreses emergentes per Orientem epistolas misit, quæ inter cætera scripta ejus impressæ referuntur.

Cum temporibus Damasi summi pontificis alter Paulinus fuerit Antiochenæ, alter ejusdem quoque nominis Thessalonicensis Ecclesiæ episcopus, et ad utrumque Damasus epistolas scripserit, addubitarunt nonnulli ad quem horum directa fuerit, quæ hic citatur ejus epistola. Verum, tam ex hoc Arnobii testimonio, quam ex Theodoro (*Lib. v, c. 10, 11, 15*), patet ad Antiochenum scriptam fuisse: tametsi Nicephorus discrete scribat illam missam fuisse ad Paulinum in Macedonia episcopum, qui etiam Thessalonicæ fuerat, *lib. xii, cap. 18*. In novissima conciliorum editione, Venetiis, 1585, prior epistolæ pars dirigitur Antiocheno; posterior, cujus initium est, *Quia post concilium Nicænum*, Thessalonicensi.

Ita restituimus ex Damaso, delemusque ex veteri Arnobii codice, et te *Petrum*.

Hic multa prætermittit Arnobius, quæ in eadem Damasi epistola continentur, referunturque tomo primo Conciliorum generalium. Et quoniam ad fidei nostræ confirmationem plurimum conferunt, non ingratum erit piis ac studiosis lectoribus, si ea subjecerimus. Sequitur ergo: *Quapropter si supradictus filius meus Vitalis et qui cum eo sunt tibi voluerint aggregari, primum debent in ea expositione fidei subscribere, quæ apud Nicæam pia Patrum voluntate firmata est. Deinde, quoniam nemo potest futuris vulneribus adhibere medicinam, ea hæresis eradicanda est, quæ postea in Oriente dicitur pullulasse; id est, confitendus ipsa sapientia, ipse sermo, Filius Dei humanum suscepisse corpus, animam, sensum, id est, integrum Adam, et (ut expressius dicam) totum veterem nostrum sine peccato hominem. Sicuti enim confitentes eum humanum corpus suscepisse, non statim ei et humanas vitiorum adiungimus passiones, ita et dicentes eum suscepisse et hominis animam et sensum, non statim dicimus et cogitationem eum humanarum subjacuisse peccato. Si quis autem dixerit: Verbum pro humano sensu in Domini carne versatum, hunc catholica Ecclesia anathematizat; necnon et eos qui in Salvatore filios confitentur, id est, alium ante incarnationem, et alium post assumptionem carnis ex Virgine, et non eundem Dei Filium*

tum est a catholicis episcopis, is error inolevit, ut quidam ore sacrilego audent dicere Spiritum sanctum factum esse per Filium, anathematizamus eos qui non tota libertate proclamant Spiritum sanctum cum Patre et Filio unius potestatis esse atque substantiæ. Anathematizamus quoque eos qui Sabellii sequuntur errorem, eundem dicentes Patrem esse quem et Filium. Anathematizamus Arium atque Eunomium, qui pari impietate (licet sermone dissimili) Filium et Spiritum sanctum asserunt esse creaturas. Anathematizamus Macedonianos, qui de Arii stirpe venientes, non perfidiam mutavere, sed nomen. Anathematizamus Photinum, qui Hebionis hæresim instaurans, Dominum Jesum Christum tantum ex Maria Virgine confitetur. Anathematizamus eos qui duos filios asserunt, unum ante sæcula, et alterum post assumptionem carnis ex Virgine. Anathematizamus eos qui pro hominis anima rationabili et intelligibili dicunt Dei Verbum in humana carne versatum, cum ipse Filius sit Verbum Dei, et non pro anima rationali et intelligibili in suo corpore fuerit: sed nostram, id est, rationabilem et intelligibilem sine peccato animam suscepit atque salvaverit. † Ana-

et ante et postea confitentur. Quicumque huic epistola subscribere voluerit, ita tamen ut in ecclesiasticos canones, quos optime notati, et in Nicænam fidem ante scripserit, hunc habeas absque aliqua ambiguitate suscipere. Non quod hæc ipsa, quæ nos scribimus, non poteris convertentium susceptioni proponere; sed quod tibi consensus noster liberum in suscipiendo tribuat exemplum. Hactenus Damâsus, epistola ad Paulinum Antiochenum. Sequitur ibidem.

Professio catholica fidei, quam scripsit Damasus Paulino episcopo Thessalonicæ in Macedonia.

Quia post concilium Nicænum, etc., quæ hic referuntur ab Arnobio, insuper et a Theodoro, *lib. v, cap. 15*, et Nicephoro, *lib. xii, cap. 18*, ex quibus signatos aliquot locos emendavimus.

Hoc totum incisum, usque ad illud, is error inolevit, additum videtur ab Arnobio, quoniam neque apud Theodoretum, neque apud Nicephorum, neque in epistola Damasi, quæ est in tomo primo Conciliorum, legitur. Cæterum a concilii Nicæni tempore ad Damasum usque plurima concilia Romæ coacta fuerunt: primum sub Sylvestro, præsentate Constantino Augusto, in quo a 275 episcopis confirmatum fuit quidquid Patres Nicæni definierant. Secundum sub eodem, convenientibus 67 aut, ut alii volunt, 84 Patribus et Sabellium, Arium, Photinum damnantibus. Tertium iterum sub eodem, 284 episcopis, in thermis Domitianis congregatis. Quartum sub Julio, trecentorum sexdecim episcoporum, qui omnes eos qui cum Ario sentiebant rursus damnarunt, Athanasium vero innumeris calumniis vexatum, ab iis absolutum in communionem receperunt. Quintum sub Damaso nonaginta episcoporum, qui Ariminensis conventus Symbolum damnaverunt, rursusque decreta Nicæni comprobaverunt. Sextum sub eodem Damaso, in quo Apollinarii et Timothei hæreses publicis decretis fuerunt damnatæ (*Sozom., libr. vi, c. 23; Theodoret., lib. ii, c. 22*). De quo autem horum conciliorum hic scribat Arnobius, studioso lectori inquirendum relinquo.

† Arnobii exemplar vetus, more sacrilego.

‡ Nicephori interpres: Qui dicunt Verbum Dei a Patre extensione et contractione segregatum esse, et subsistere id non posse, aut qui finem id suum habiturum esse blasphemant (*Lib. xii, c. 18*).

thematizamus eos quî Verbum Dei Filium extensione, aut collectione, et a Patre separatam, iusubstantivum, et finem habiturum esse contendunt. Eos autem qui ab Ecclesiis ad Ecclesias migraverunt, tandiu a communionē nostra habemus alienos, donec ad eas redierint civitates in quibus sint primum constituti. Quod si quis alius, alio transmigrante, ^a in locum viventis ordinatus est, tandiu vacet sacerdotii dignitate qui suam deservit civitatem, quandiu successor ejus quiescat in Domino. Si quis non dixerit semper Patrem, semper Filium, semper Spiritum sanctum fuisse et esse, anathema sit. Si quis non dixerit Filium natum de Patre, id est, de substantia divina ipsius, anathema sit. ^b Si quis non dixerit Verbum Domini Filium Dei, Deum verum sicut Patrem ejus, et omnia posse, et omnia nosse, anathema sit. Si quis dixerit quod in carne constitutus Filius Dei cum esset in terra, in cœlis cum Patre non erat, anathema sit. Si quis dixerit quod in passione crucis dolorem sustinebat Filius Dei, ^c et non caro cum anima, quam induerat in forma servi (*Philip. 11*), quam sibi acceperat, sicut ait Scriptura, anathema sit. ^d Si quis non dixerit quod in carne quam assumpsit sedet ad dexteram Patris, in qua venturus est judicare vivos et mortuos, anathema sit. Si quis non dixerit Spiritum sanctum de Patre esse vere ac proprie sicut et Filium de divina substantia et Deum verum, anathema sit. ^e Si quis non dixerit Spiritum sanctum omnia posse, omnia nosse, et ubique esse sicut Patrem et Filium, anathema sit. Si quis dixerit Spiritum sanctum facturam esse, aut per Filium factum, anathema sit. Si quis non dixerit ^f omnia per Filium postea incarnatum, et Spiritum sanctum Patrem fecisse, anathema sit. Si quis non dixerit Patris et Filii et Spiritus sancti unam divini-

tatem, potestatem, majestatem, potentiam, unam gloriam, dominationem, unum regnum, atque unam voluntatem, ac veritatem, anathema sit. Si quis tres personas non dixerit veras, Patrem et Filium et Spiritum sanctum, æquales, semper viventes, omnia continentes visibilia et invisibilia, omnia potentes, omnia judicantes, omnia vivificantes, omnia scientes, omnia quæ sunt salvanda salvantes, anathema sit. Si quis non dixerit Spiritum sanctum adorandum ab omni creatura, sicut Filium et Patrem, anathema sit. Si quis de Patre et Filio bene senserit, de Spiritu autem sancto non recte habuerit, hæreticus est, ^g quia omnes hæretici, de Filio Dei et Spiritu sancto male sentientes, in Judæorum atque gentilium perfidia inveniuntur. ^h Quod si quis partiatur Deum Patrem dicens, et Deum Filium ejus, et Deum Spiritum sanctum, tres deos dici, et non Deum propter unam Divinitatem et potentiam, quam credimus et scimus Patris et Filii et Spiritus sancti, Deum verum; subtrahens autem Filium et Spiritum sanctum, ita solum existimet Deum Patrem dici aut credi nomen Deum, anathema sit. Nomen namque deorum, et angelis, et sanctis omnibus a Deo est impositum et donatum. De Patre autem et Filio et Spiritu sancto propter unam et æqualem Divinitatem, non nomen deorum, sed Dei nobis ostenditur atque indicatur, ut credamus quia in Patre et Filio et Spiritu sancto solum baptizamus; non in archangelorum nominibus aut angelorum, ⁱ quomodo hæretici, aut Judæi, aut etiam gentiles dementes faciunt. Hæc est ergo salus Christianorum, ut credentes Trinitati, id est, Patri et Filio et Spiritui sancto, et in eam baptizati, veram solamque unam divinitatem, potentiam, majestatem et substantiam ejusdem sine dubio credamus. »

FR. FEU-ARDENTII NOTÆ.

^a Ita ex Theodoro, Nicephoro et tomo I Conciliorum legimus. Exemplar Arnobii, inventus est ordinatus.

^b Nicephorus, *Si quis non verum Deum esse Dei Filium, sicuti verum Deum Patrem, ejus, etc.*

^c Nicephorus, *Una cum anima.* Theodoretus, *Et non in carne solum et anima.* Arnobius, *aut anima.*

^d Hic locus in Arnobii exemplari plane mutilus, potest ex tomo primo Conciliorum, Theodoro et Nicephoro sic instaurari: *Si quis non dixerit Dei Verbum carne passum, carne crucifixum, et carne mortem gustasse, primogenitum factum ex mortuis, pro eo atque vita est et vivificans, quippe Deus, anathema sit.* Si quis non dicat eum in carne quam assumpsit ad dexteram Patris sedere, etc.

^e Hunc anathematismum reliquit Nicephorus, aut

ejus interpres; servat porro tomus primus Conciliorum cum Arnobio.

^f Nicephorus et tomus primus Conciliorum adjiciunt, *visibilia et invisibilia*; carent autem quod paulo post sequitur in Arnobio, *quæ sunt salvanda.*

^g Vocem quia ex tomo primo Conciliorum et Nicephoro addidimus.

^h Arnobius: *Quomodo si quis partiatur Patrem dicens et Filium, etc.* Nicephorus sic clarius effert: *Si quis Divinitatem dividat, singillatim Deum Patrem dicens, etc.*

ⁱ Notare videtur veteres Gnosticos, qui traditam a Christo baptizandi formulam æque impie ac impudenter corrumpebant et immutabant, ut ex Irenæo patet, et nos observavimus in ejus libri caput 18.

DE COMMENTARIIS IN PSALMOS DAVIDIS

ADMONITIO REV. LAURENTII DE LA BARRE,

Qui non recte, ut videtur, eos attribuit Arnobio Afro.

De genere Arnobii nihil aliud reperitur certi quam quod sanctus Hieronymus in catalogo illustrium et appendice ad Chronicon Eusebii ait in Africa rheto-

rem clarum, et philosophum habitum, Siccæ per aliquot annos juventutem et nominatim Lactantium declamando instituisse, donec in somniis adactus fuerit